

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS

ARCHITEKTŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

Liudvikas Selmistraitis

NAUJOSIOS VILNIO Miesto MORFOLOGINĖS RAIDOS TYRIMAS

**RESEARCH OF NAUJOJI VILNIA TOWN
MORPHOLOGICAL DEVELOPEMENT**

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros istorija ir teorija studijų programa, valstybinis kodas **621U95001**

Menotyra studijų kryptis

Darbo vadovas: doc. dr. Tomas Grunskis

Vilnius, 2010

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas

(Parašas)
prof. dr. R.Buivydas
(Vardas, pavardė)

(Data)

Liudvikas Selmistraitis

NAUJOSIOS VILNIO Miesto MORFOLOGINĖS RAIDOS TYRIMAS
RESEARCH OF NAUJOJI VILNIA TOWN
MORPHOLOGICAL DEVELOPMENT

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros istorija ir teorija studijų programa, valstybinis kodas **621U95001**

Menotyra studijų kryptis

Vadovas doc. dr. Tomas Grunskis _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Konsultantas _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Konsultantas _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Vilnius, 2010

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Architektūros pagrindų ir teorijos katedra

ISBN ISSN
Egz. sk.
Data-.....-.....

Antrosios pakopos studijų **Architektūrų istorijos ir teorijos** programos baigiamasis darbas

Pavadinimas

Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimas.

Autorius

Liudvikas Selmistraitis

Vadovas

doc. dr. Tomas Grunskis

Kalba: lietuvių

Anotacija

Darbe tirama Naujosios Vilnios raida morfologiniu aspektu bei atliekamas kokybinis urbanistinės morfostruktūros vertinimas.

Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dvi dalys, išvados ir priedai.

Įvadinėje dalyje aptariamas darbo aktualumas, tikslai, uždaviniai, tyrimo metodai bei apžvelgiami su tema susiję literatūros šaltiniai.

Pirmojoje dalyje suformuluojama darbo strategija ir metodinės tyrimo gairės, apžvelgiama Lietuvos ir užsienio patirtis, nustatomi esminiai tyrimo aspektai ir metodai, aktualūs tyrimo problematikos atžvilgiu.

Antrojoje dalyje atliekamas Naujosios Vilnios morfologinės raidos tyrimas. Siekiant ją atskleisti, analizuojami atskiri struktūros sluoksniai bei jų tarpusavio sąveika. Taip pat nagrinėjamos sąlygos ir veiksniai, įtakoję teritorijos urbanistinio karkaso vystymąsi.

Naujosios Vilnios morfologinės struktūros kokybinis vertinimas atliekamas viešųjų erdvių, funkcinių ryšių sklaidos, miestovaizdžio ir aksiologiniu aspektais. Atskleidžiama gyvenvietės morfostruktūros pokyčių įtaka viešųjų erdvių tinklo ir funkcinių ryšių sistemos kokybei, miestovaizdžio savitumui ir istorinio – kultūrinio charakterio išraiškingumui. Nusakomos dabartinio urbanistinio karkaso vertybių nustatymo gairės.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos darbo išvados bei susiję priedai.

Darbo apimtis – 99 puslapiai, 28 iliustracijos, 7 lentelės, 81 bibliografinis šaltinis.

Prasminiai žodžiai

Naujoji Vilnia, miesto morfologija, raida, morfogenezė, urbanistika, miestovaizdis, aksiologija.

Vilnius Gediminas Technical University
Faculty of Architecture
Department of Architectural Fundamentals and Theory

ISBN ISSN
Copies No.
Date-.....-.....

Master Degree Studies **History and Theory of Architecture** study programme Master's Thesis
Title **Research of Naujoji Vilnia town morphological development.**
Author **Liudvikas Selmistraitis**
Academic supervisor **Assoc Prof Dr Tomas Grunskis**

Thesis language: Lithuanian

Annotation

Master thesis is a research work on morphological development and qualitative assessment of Naujoji Vilnia town.

The thesis consists of introduction, two parts, conclusions, references and appendixes.

Relevance of the topic, objectives, tasks, research methods and review of related literature are discussed in the introductory part.

The first part of the master thesis covers strategic and methodical guidelines, review on Lithuanian and foreign experience in the field of urban morphology, determination of research directions and methods in the aspect of relevance to the topic.

The second part of the thesis covers the research on urban morphological development of Naujoji Vilnia. In order to reveal development of town in the morphological aspect, separate layers of the urban structure are analyzed in terms of historic alternation, pointing out influential internal and external factors.

The qualitative analysis of the morphological structure is carried out in the aspects of public spaces, functional links, townscape and axiology. This analysis reveals the influence of morphological alterations over the quality of public spaces and functional links network, individuality and historic-cultural uniformity of townscape. The guidelines for qualitative valuation of current structure in the aspect of urban heritage are discussed.

The final part consists of conclusions and relevant appendixes.

In total: 99 pages, 28 drawings, 7 tables, 81 references.

Keywords

Naujoji Vilnia, urban morphology, morphogenesis, townscape, axiology.

Turinys

Įvadas	1
<i>Tyrimo objektas.....</i>	<i>1</i>
<i>Darbo aktualumas.....</i>	<i>1</i>
<i>Darbo tikslas ir uždaviniai.....</i>	<i>4</i>
<i>Kryptys ir ribos</i>	<i>4</i>
<i>Tyrimo metodai</i>	<i>5</i>
<i>Darbo struktūra.....</i>	<i>6</i>
<i>Literatūros šaltinių apžvalga</i>	<i>6</i>
1. Miesto morfologinio tyrimo metodinės nuostatos	9
<i>1.1. Miesto morfologinio tyrimo teorinės prielaidos ir programa</i>	<i>9</i>
<i>1.2. Morfostruktūros tyrimų metodai „makro“ mastelyje</i>	<i>13</i>
<i>1.2.1. Geomorfologinės situacijos tyrimo metodinės gairės.....</i>	<i>13</i>
<i>1.2.2. Miesto užstatymo raidos tyrimo metodinės gairės.....</i>	<i>15</i>
<i>1.2.3. Gatvių karkaso reikšmė miesto morfosistemoje</i>	<i>21</i>
<i>1.3. Morfostruktūros tyrimų metodai „mikro“ mastelyje.....</i>	<i>23</i>
<i>1.3.1. Miesto viešųjų erdvių sistemos vertinimo kriterijai.....</i>	<i>23</i>
<i>1.3.2. „D.I.V.E“ kaip priemonė urbanistinėms miesto morfostruktūros vertybėms išskirti</i>	<i>25</i>
2. Miesto morfologinės raidos tyrimas	28
<i>2.1. Naujosios Vilnios morfogenezė ir vystymosi sąlygos</i>	<i>28</i>
<i>2.1.1. Naujosios Vilnios istorinė raida.....</i>	<i>28</i>
<i>2.1.2. Geomorfologinės teritorijos ypatybės.....</i>	<i>34</i>
<i>2.2. Naujosios Vilnios morfologinės struktūros kaita istorinės raidos aspektu.....</i>	<i>38</i>
<i>2.2.1. Užstatymo raida nuo XIXa. vidurio iki XXIa. pradžios</i>	<i>38</i>
<i>2.2.2. Teritorijos morfologiniai regionai ir užstatymo deformacijos</i>	<i>43</i>
<i>2.2.3. Planinių – erdvių morfostruktūros bruožų pokyčiai</i>	<i>47</i>
<i>2.2.4. Gatvių karkaso raida.....</i>	<i>55</i>
<i>2.3. Naujosios Vilnios morfologinės struktūros kokybinis vertinimas.....</i>	<i>59</i>
<i>2.3.1. Viešųjų erdvių tinklo ypatybės</i>	<i>59</i>
<i>2.3.2. Morfostruktūros pokyčių įtaka Naujosios Vilnios miestovaizdžiui.....</i>	<i>71</i>
<i>2.3.3. Funkcinių ryšių sklaida teritorijoje.....</i>	<i>77</i>
<i>2.4. Morfostruktūros vertybių nustatymo gairės</i>	<i>82</i>
Išvados	90
<i>Literatūros sąrašas</i>	<i>93</i>
<i>Iliustracijų sąrašas.....</i>	<i>98</i>
<i>Lentelių sąrašas</i>	<i>99</i>
Priedai	
<i>Priedas Nr. 1: Kultūros paveldo objektų Naujojoje Vilnioje apžvalga ir paminklosauginiai siūlymai</i>	
<i>Priedas Nr. 2: Nuorodos į susijusius archyvinius šaltinius</i>	
<i>Priedas Nr. 3: Istoriniai Naujosios Vilnios žemėlapiai</i>	

IVADAS

Baigiamajame darbe nagrinėjimui pasirinkta konkreti teritorija – Naujoji Vilnia, istoriškai susiklostęs urbanistinis darinys, kurio urbanistinės struktūros vystymąsi įtakojo įvairaus pobūdžio socialinės, kultūrinės, ekonominės, politinės ir kt. sąlygos. Vien įvertinus XXa. istoriją – Rusijos okupacinė valdžia, vokiškas periodas I-ojo pasaulinio karo metu, Lenkijos okupacija tarpukario laikotarpiu, dvi tarybinės ir viena nacistinė okupacija – galima teigti, kad tai stipriai įtakojo Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso vystymąsi, dėl ko stipriai kito gyvenvietės planinė struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija bei urbanistinio kraštovaizdžio bruožai. XXa. vidurys žymi Naujosios Vilnios savaimingo vystymosi pabaigą ir planingo urbanistinės struktūros formavimo pradžią. Sovietmečiu įvykdyti pokyčiai, kurių pobūdį lėmė bendri visai Sovietų Sąjungai rajoninio planavimo principai, iš esmės pakeitė gyvenvietės planą ir vaizdą. Siekiant išsiaiškinti šių pokyčių padarinius bei raidos galimybes, būtina moksliskai ištirti Naujosios Vilnios urbanistinės struktūros morfologinę raidą.

Tyrimo objektas

Magistratūros baigiamojo darbo tyrimo objektas – Naujosios Vilnios urbanistinė struktūra morfologinės raidos aspektu. Darbe nagrinėjami gyvenvietės urbanistinio karkaso formavimosi procesai, pasireiškę morfologinės struktūros bei atskirų jos elementų formos ir sandaros pokyčiais. Analizuojamos morfostruktūros pokyčius įtakojusios sąlygos, įvertinant skirtingais laikotarpiais Europoje ir Lietuvoje vyravusias urbanistinių struktūrų vystymosi tendencijas bei pokario laikotarpio rajoninio planavimo bruožus. Tiriami atskiri Naujosios Vilnios urbanistinės morfostruktūros sluoksniai istorinės kaitos aspektu, atskleidžiamos jų tarpusavio ir išorinės formavimosi įtakos, remiantis įvairių Lietuvos ir užsienio autorių pateikiamu metodiniu pagrindu atliekamas kokybinis morfologinės struktūros vertinimas.

Darbo aktualumas

Dabartinė Naujoji Vilnia yra sąlyginai naujas urbanistinis darinys, atsiradęs XIXa. viduryje geležinkelio linijų, jungiančių Sankt Peterburgą ir Varšuvą bei Liepoją ir Romnų, sankryžoje. Kaip būdinga daugeliui Lietuvos miestų ir miestelių, Naujosios Vilnios urbanistinė raida gali būti skirstoma į nuoseklią (savaiminę), t.y. iki 1940 m., ir nenuoseklią (planingą) – po 1940 m. Kadangi darbininkų gyvenvietė, vėliau – miestas, o dabar – Vilniaus miesto administracinė dalis, vystėsi įtakoje skirtingų veiksnių (kintančio sociopolitinio konteksto, ekonominės situacijos), tai stipriai atsiliepė jo urbanistinei struktūrai. Kiekvienas laikmetis diktavo savitą vietovės urbanistinės morfostruktūros vystymosi tendenciją, dėl ko Naujoji Vilnia įgavo suskaidyto, nevienalyčio miesto įvaizdį, kurio atskiros dalys

tarpusavyje mažai susijusios. Ankstyviausias, XIXa. pabaigos – XXa. pradžios užstatymas formavosi nuosekliai, t.y. privačios nuosavybės pagrindu. Geležinkelio linijų sankryža sudarė palankias sąlygas eksportui, todėl čia kūrėsi fabrikai ir gamyklos, o tuo pačiu vystėsi sodybinis privačių posesijų užstatymas. XX a. viduryje ir antrojoje pusėje, pasikeitus sociopolitiniam kontekstui, vietovės vystymasis pakrypo kita linkme. Didėjant gyventojų skaičiui ir augant gyvenamojo ploto poreikiui, buvo statomi nauji gyvenamieji kompleksai, kuriuos sudarė laisvo planavimo principu teritorijoje išdėstyti daugiabučiai gyvenamieji pastatai.

Toks gyvenvietės vystymosi pobūdžio pokytis nulėmė dabartinio urbanistinio audinio fragmentiškumą, atsispindintį planinėje struktūroje ir miestovaizdyje. Yra susidariusios trys atskiros miesto dalys, kurios urbanistiniame karkase dalyvauja kaip atskiri dariniai:

- a) sodybinio užstatymo šiaurinė teritorijos dalis;
- b) pramoninė zona centrinėje gyvenvietės dalyje;
- c) sovietmečiu urbanizuota pietinė teritorijos dalis, kur dominuoja laisvo planavimo gyvenamosios paskirties užstatymas.

Šios teritorijos dalys, pasižyminčios skirtinga sklypų, gatvių tinklo struktūra ir užstatymo pobūdžiu, turi labai aiškias ribas. Bendrame Naujosios Vilnios urbanistiniame karkase jos dalyvauja kaip atskiri urbanistiniai dariniai, besiskiriantys tiek tūriniu erdvine kompozicija, tiek miestovaizdžio charakterio bruožais, bei stokojantys tarpusavio funkcinių sąryšių.

Pažymėtina, kad be fizinės sąskaidos egzistuoja ir kultūrinė. Kiekvienos gyvenvietės dalies urbanistinės struktūros pobūdis diktuoja skirtingą jose gyvenančių žmonių gyvenimo būdą, kas sąlygoja savitų socialinių santykių susiklostymą, turintį įtakos gyvenamosios aplinkos formavimuisi. Miesto, miestelio ir kaimo vertybės yra dirbtinai sugretintos, tikintis, jog jų visuma gali funkcionuoti kaip vientisa sistema. Tačiau neišvystyta visuomeninių erdvių sistema, o taip pat ir prasta centrinių miesto viešųjų erdvių kokybė nesutelkia išskaidytos teritorijos į vientisą. Viso to rezultate miestas plečiasi stichiškai be aiškių perspektyvinių gairių, o chaotiška jo sąranga ir to sąlygota prasta gyvenamosios aplinkos kokybė nekinta.

Pagal Vilniaus savivaldybės teritorijos bendrąjį planą numatyta šios teritorijos vystymo programa nėra pakankamai aiški. Naujoji Vilnia yra įvardijama kaip urbanizuota teritorija, svarbus miesto lokalus centras, tačiau nepatenka į prioritetinio vystymo zoną. Pietinė teritorijos dalis, susiformavusi sovietmečiu, yra pažymėta kaip „suformuotas gyvenamasis rajonas, kuriame ruošiamas kompleksinis modernizavimo projektas“ [73, schema 3.1]. Taip pat bendrasis planas numato prioritetą atlikti pramoninės teritorijos, esančios Naujosios Vilnios centrinėje dalyje, konversiją į gyvenamąją – komercinę. Naujos paskirties urbanistinės struktūros formavimas paliekamas atlikti detaliojo planavimo etapu. Tačiau bendros vystymo koncepcijos nebuvimas neužtikrins kokybiško šios teritorijos konversijos įgyvendinimo dėl sovietmečiu įvykdytų struktūrinių deformacijų:

- a) pakeista sklypų struktūra;
- b) deformuota užstatymo struktūra.

Atliekant teritorinį planavimą dabartinės sklypų schemos pagrindu, t.y. paliekant laisvę skirtingiems investuotojams vystyti užstatymą sovietmečiu sustambintuose, iš smulkesnių sujungtuose sklypuose pagal jų komercinius poreikius, diktuojamus nekilnojamojo turto rinkos, yra grėsmė, kad naujai sukurta urbanistinė struktūra neatitiks miesto svarbaus lokalaus centro kokybinių kriterijų. Šiuo atveju taip pat neužtikrinama konvertuotinos teritorijos sėkminga integracija į egzistuojantį, iki šiol susiformavusį vietovės urbanistinį karkasą. Tam, kad išvengti šių grėsmių, yra būtini esamos struktūros tyrimai, suteikiantys prielaidas objektyviai įvertinti naujai planuojamos struktūros įtaką ir vaidmenį dabartiniame urbanistiniame karkase bei numatyti atitinkamus tūrinės – erdvinės kompozicijos ir funkcinės schemos kokybinius parametrus.

Palanki padėtis Vilniaus miesto centro atžvilgiu ir vaizdingos apylinkės suteikia miesto gyventojų migracijos į Naująją Vilnią prielaidas. Šis procesas suteikia miesto daliai naują potencialą, tačiau akivaizdu, kad be aiškių vystymo gairių teritorija ir toliau liktų urbanistiškai ir funkciškai suskaidyta, o tuo pačiu išliktų socialinė atskirtis bei nedarbo, socialinės degradacijos ir kitos po stambiausių pramonės objektų, suteikusių darbo vietas didžiajai daliai vietos gyventojų, bankroto iškilusios problemos.

Ne mažesnė grėsmė kyla ir urbanistiniu požiūriu vertingai XIXa. pabaigos – XXa. pirmosios pusės medinio užstatymo teritorijai šiauriniame Vilnios upės šlaite, pasižyminčiai daugiaplaniais, autentiškais panoraminiais vaizdais ir siluetais. Naujos stambesnės nei būdinga šiai gyvenvietės daliai mastelio gyvenamųjų namų ir kvartalų statybos šioje teritorijoje bei jos apylinkėse turi neigiamą įtaką savitam šiaurinės Naujosios Vilnios dalies kraštovaizdžiui. Šiuo metu Naujajai Vilniai, kaip ir daugeliui savitų istorinių vietovių Lietuvoje, iki šiol nėra suteikta teisinė apsauga. Didžiausias trukdis tam yra urbanistikos paveldo tyrimų trūkumas. Morfostruktūros tyrimas, atskleidžiantis teritorijos urbanistinio karkaso vystymąsi istoriniu aspektu, suteiktų prielaidas vertingų, potencialiai saugotinų urbanistinio karkaso fragmentų nustatymui ir užstatymo juose reglamentavimui.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Baigiamojo darbo tikslai yra šie:

- a) Ištirti Naujosios Vilnios morfologinės struktūros formavimąsi istorinės raidos aspektu;
- b) Atlikti kokybinį dabartinės urbanistinės struktūros vertinimą.

Baigiamojo darbo tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai:

- a) Apžvelgiant Lietuvos ir užsienio mokslininkų patirtį, suformuluoti Naujosios Vilnios morfostruktūros tyrimo metodines nuostatas;
- b) Atskleisti Naujosios Vilnios istorinę raidą, aptariant morfologinės struktūros vystymosi sąlygas;
- c) Atlikti Naujosios Vilnios morfologinės struktūros raidos tyrimą;
- d) Įvertinti morfologinės struktūros pokyčius kokybiniu aspektu;
- e) Nustatyti morfologinės struktūros deformacijas ir vertybes.

Kryptys ir ribos

Atliekant Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimą analizuojama teritorija, ribojama :

- a) iš šiaurės, rytų ir pietų pusės – dabartinio Vilniaus miesto administracinio suskirstymo Naujosios Vilnios seniūnijos ribos;
- b) iš vakarų pusės – funkciškai ir kompoziciškai su istorinės Naujosios Vilnios gyvenvietės struktūra susijusių priklausinių ribos.

Pavilnio, Gurių, Pučkorių ir Tuputiškių teritorija, įeinanti į Naujosios Vilnios seniūnijos administracines ribas, nenagrinėjama, kadangi morfologinės raidos aspektu šios teritorijos urbanistinis karkasas vystėsi savarankiškai, neįtakodamas ir neturėdamas įtakos Naujosios Vilnios urbanistinės struktūros formavimuisi.

Tyrimo laikmečio ribos nustatomos ir detalizuojamos atliekant istorinių duomenų apie Naujosios Vilnios raidą analizę, kurios metu atskleidžiama gyvenvietės morfogenezė. Urbanistinių vietovių, egzistavusių ankstesniais (prieš Naujosios Vilnios atsiradimą) istoriniais laikotarpiais ir neturėjusių įtakos Naujosios Vilnios atsiradimui bei urbanistinio karkaso vystymuisi, raida morfologiniu aspektu netyrinėjama.

Atliekant tyrimą analizuojama teritorijos urbanistinio karkaso raida morfologiniu aspektu, atsižvelgiant į atskirų gyvenvietės vystymosi etapų istorinį, socialinį, kultūrinį ir politinį kontekstą.

Analizuojant ir vertinant Naujosios Vilnios morfostruktūrą (kaip aktualūs tyrimo problematikos atžvilgiu) analizuojami šie aspektai:

- a) planinės struktūros bruožai;
- b) tūrinės – erdvinės kompozicijos ypatybės;
- c) visuomeninių erdvių sklaida;
- d) funkcinių ryšių sklaida;
- e) aksiologinis.

Darbe analizuojama tik urbanistinė Naujosios Vilnios struktūra, atsiribojant nuo architektūrinės kokybės tyrimų.

Tyrimo metodai

Atliekant Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos kokybinį tyrimą visų pirma atliekama teorinė su miesto morfologijos mokslo kryptimi susijusios mokslinės literatūros analizė. Tuo siekiama įsisavinti mokslo teorinę bazę ir, remiantis Lietuvos ir užsienio mokslininkų patirtimi, suformuoti tyrimo metodines nuostatas, reikalingas tyrimo uždavinių įgyvendinimui. Šios analizės pagrindu parengiama metodinė darbo dalis, suformuojamas teorinis tyrimo modelis, kuriame nusakomi nagrinėjimo aspektai, šaltinių analizės kryptys ir interpretavimo būdai. Šiuo teoriniu tyrimo modeliu remiamasi analitinėje tyrimo dalyje.

Atskleidžiant nagrinėjamos teritorijos genezę ir istorinę raidą atliekama istorinės literatūros ir susijusių archyvinių dokumentų analizė. Tuo siekiama atskleisti gyvenvietės istorinę raidą platesniame geografiniame ir kultūriniame kontekste.

Lyginamoji istorinės topografinės medžiagos analizė atliekama nagrinėjant Naujosios Vilnios morfostruktūros vystymąsi kaip evoliucinį procesą. Lygiagrečiai atliekamas dabartinės situacijos stebėjimo empirinis tyrimas. Šių tyrimų metu gauti duomenys gretinami atliekant jų lyginamąją analizę ir pateikiama jų interpretacija metodinėje darbo dalyje apibrėžtais aspektais. Nagrinėjant Naujosios Vilnios urbanistinę morfostruktūrą taip pat naudojamas struktūrinės tipologizacijos metodas, klasifikuojant atskirus struktūros elementus ir jų sistemas pagal mokslinėje literatūroje apibrėžtą bruožų tipologiją.

Tyrimas apibendrinamas ir pateikiamos išvados, parengtos taikant lyginamąjį ir interpretacijos metodą.

Darbo struktūra

Baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, dvi dalys bei išvados.

Įvadinėje darbo dalyje apibrėžiamas tyrimo objektas, apibūdinamas darbo aktualumas, aptariami darbo tikslai ir uždaviniai, nusakomos tyrimo kryptys ir ribos, nurodomi temos nagrinėjimo metodai, pristatoma darbo struktūra ir pateikiama literatūros šaltinių apžvalga.

Pirmoji, metodinė darbo dalis skirta tyrimo teorinio – metodinio modelio suformavimui. Joje apibendrinamos su tyrimo kryptimi susijusios teorinės prielaidos, apžvelgiami iki šiol naudoti tyrimo metodai, nusakomi aktualūs tyrimo objekto problematikos atžvilgiu analizės aspektai. Pilnai išnagrinėjus ir apibendrinus su tyrimo problematika susijusią medžiagą bei įvertinus preliminarų tyrimo duomenis, apibrėžiami tyrimo ir duomenų interpretavimo metodai, reikalingi iškeltų uždavinių įgyvendinimui, ir atsisakoma neaktualių tyrimo problematikos atžvilgiu analizės aspektų ir metodų.

Antrojoje, analitinėje dalyje pagal suformuotą strategiją atliekamas tyrimas. Visų pirma, apžvelgiama istorinė chronologinė raida, atskleidžiant pagrindinius miesto urbanistinio vystymosi etapus ir sąlygas. Remiantis metodinėje darbo dalyje suformuotu tyrimo modeliu atliekamas morfologinės struktūros tyrimas pasirinktais analizės metodais ir interpretacijos aspektais bei pateikiamas kokybinis vertinimas.

Baigiamojoje dalyje pateikiamos darbo išvados ir apibendrinimai. Taip pat pateikiami naudotos literatūros ir iliustracijų sąrašai bei priedai.

Literatūros šaltinių apžvalga

Ruošiantis tyrimui surinkti informacijos šaltiniai, tiesiogiai ir netiesiogiai susiję nagrinėjama tema. Visą darbui surinktą medžiagą galima suskirstyti į tris rūšis:

1) Literatūros šaltiniai:

- a) tiriamoji istorinio pobūdžio medžiaga apie nagrinėjamą teritoriją;
- b) tiriamoji apžvalginio chronologinio pobūdžio literatūra apie Lietuvos urbanistikos istoriją, bruožus ir problemas;
- c) metodinė literatūra urbanistinės morfologijos klausimais;
- d) iliustracinė medžiaga (nuotraukos, brėžiniai, miestų ar jų dalių planai).

2) Archyviniai šaltiniai:

- a) tiriamoji istorinio pobūdžio medžiaga apie nagrinėjamą teritoriją;
- b) kartografinė medžiaga.

3) Internetiniai šaltiniai:

- a) informacinio, aprašomojo pobūdžio medžiaga;

b) iliustracinė medžiaga (nuotraukos, brėžiniai, planai).

Vykdamas istorinę chronologinę Naujosios Vilnios teritorijos urbanistinės raidos apžvalgą paaiškėjo, jog iki šiol nebuvo atlikti išsamūs nagrinėjamos teritorijos istoriniai tyrimai. A.Miškinio atliktuose rytų Lietuvos urbanistinio paveldo miestų ir miestelių tyrimuose [45,46] Naujoji Vilnia nebuvo nagrinėta, tačiau jie vertingi konteksto suvokimo prasme, kadangi juose pateikiamos aplinkinėse teritorijose esančių gyvenviečių istorinės raidos apybraižos, planai ir apibūdinami urbanistinio formavimosi ypatumai. Trumpai pagrindiniai Naujosios Vilnios raidos iki XXa. vidurio bruožai apžvelgti enciklopedinio pobūdžio B.Kviklio leidinyje [33], skirtame Lietuvos urbanistinių vietovių istorijai. Pagrindinis istorinės informacijos, susijusios su nagrinėjama teritorija, šaltinis yra archyviniai dokumentai – pavienių Naujosios Vilnios objektų istorinės apybraižos ir archeologinių tyrinėjimų ataskaitos [16,53,54,69], kuriose atsispindi tam tikri gyvenvietės raidos etapai ir bruožai.

Bendri miestų, kaip visuomenės kultūros apraiškų urbanistine forma, formavimosi bruožai nagrinėjami L.Benevolo [6] ir L.Mumfordo [48] veikaluose. Autoriai analizuoja įvairių epochų sociopolitinių ir ekonominių sąlygų įtaką miesto planui ir vaizdui, apibūdindami skirtingų laikmečių urbanistinio vystymosi tendencijas, nulemtas kultūrinių, socialinių, politinių, demografinių ir technologijų vystymo procesų.

Lietuvos urbanistikos istorija, bruožai ir problemos yra išsamiai išnagrinėti K.Šešelgio [64-66] ir A.Miškinio [44-46] veikaluose. Čia aprašomi šiam tyrimui aktualūs prieškario, tarpukario ir sovietmečio laikotarpių miestų formavimosi ypatumai, urbanistinio planavimo politikos niuansai, įtakos, lėmusios skirtingo pobūdžio struktūrų vystymąsi. Tai leidžia Naujosios Vilnios urbanistinio formavimosi procese išvelgti bendras Lietuvos gyvenviečių vystymosi tendencijas.

Miesto morfologija yra sąlyginai nauja tarpdisciplininė mokslo šaka. Surinkta užsienio autorių literatūra metodinio pobūdžio, leidžianti suvokti urbanistinės morfologijos mokslo šaknis ir skirtingus požiūrius į miesto struktūros vystymosi procesą. Šie veikalai nušviečia pagrindines skirtingų Europos šalių miesto morfologijos tyrimų tradicijas [47]: britišką [34,78,79], prancūzišką [10] ir itališką [41]. Vieni reikšmingiausių yra brito M.P.Conzeno veikalai [9], kuriose autorius kalba apie morfologinę – struktūrinę analizę ir teritorijų erdvinę išraišką. Remdamasis morfogenezės teorija, jis tyrė miesto planinę – erdvinę struktūrą analizuodamas planus, sklypus, gatvių tinklą, žemės naudojimo paskirtį ir šių parametrų istorinę kaitą.

Metodiniu požiūriu taip pat vertingas vokiečių sukurtas teritorijos morfologinės analizės modelis „Netzstadt“ [52]. Čia pateikiami urbanistinės morfostruktūros elementų tyrimo metodai, rezultatų interpretavimo ir praktinio pritaikymo būdai. Knygoje „Public places, urban spaces“ [8] autoriai apžvelgia miesto urbanistinės struktūros sandarą morfologiniu, socialiniu, miestovaizdžio ir kt. aspektais. Funkciniu aspektu urbanistinę struktūrą nagrinėja „Erdvės sintaksės“ („Space syntax“) teorijos pradininkas B.Hillier [26]. Jo sukurtas teorinis urbanistinės struktūros tyrimo modelis, paremtas judėjimo

srautų analize, skirtas kokybiniam viešųjų ir funkcinių ryšių tinklo vertinimui. S.Marshall [40] darbe atskleidžiama gatvių tinklo kaip atskiros urbanistinės morfostruktūros elemento tyrimo metodika, apibrėžiamos galimi klasifikacijos pagal funkcines bei kompozicines ypatybės būdai.

Lietuvoje yra nemažai miesto morfologijos ir urbanistikos problemas nagrinėjančių autorių. Lietuvos miestų centrinių dalių morfologinė raida analizuojama I.Alistratovaitės straipsniuose [1-3]. A.Vyšniūno darbuose [76,77] atskleidžiamos dabartinės urbanistinio vystymosi tendencijos ir jų poveikis miesto struktūrai. Miesto visuomeninių erdvių klausimais reikšmingi T.Grunskio [21-24], A.Novicko [50], L.Dringelio [15] darbai. Juose nagrinėjamos viešųjų erdvių formavimosi idėjos, jų genezės, raidos ir paskirties kaitos problemos.

Tiriant miestą vizualinio identiteto aspektu, svarbūs V.Jurkšto [30,31] darbai, kuriuose nagrinėjami tūrinės – erdvinės kompozicijos ir miestovaizdžio klausimai. Lietuvos urbanistikos paveldo ir jo apsaugos problemos nagrinėjamos J. Bučo [7], J.Jurevičienės [28,29], J.R.Glemžos [20]. Šių autorių darbuose aptariamos vertingų urbanistinių vietovių ypatybės, analizuojami nekilnojamojo kultūros paveldo objektai bei keliamos jų apsaugos problemos.

1. MIESTO MORFOLOGINIO TYRIMO METODINĖS NUOSTATOS

Miesto morfologija yra besivystantis tarpdisciplininis mokslas, tiriantis miesto formą, pavidalą, plano struktūrą ir funkcijų sistemas bei jų kilmę. Kaip pagrindiniai miesto struktūros elementai yra išskiriami sklypas, gatvių tinklas ir užstatymas. Šie elementai laikui bėgant kinta veikiami ekonominių ir sociokultūrinių veiksnių, nulemdami evoliucinį teritorijos vystymąsi, ko rezultate reorganizuojama miesto aplinka ir miestovaizdis.

Šioje darbo dalyje nustatoma Naujosios Vilnios morfostruktūros tyrimo strategija bei apžvelgiamos egzistuojančios mokslinės teorinės ir metodinės priemonės, reikalingos užsibrėžtų tyrimo tikslų įgyvendinimui.

1.1. Miesto morfologinio tyrimo teorinės prielaidos ir programa

Miestas yra sistema, sudaryta iš goegeniškų (natūralių) ir antropogeniškų (žmogaus sutvertų) subsystemų, kurioje egzistuoja nuolat kintantys socialiniai ir fiziniai ryšiai. Tam, kad suprasti šios organiškos, nuolat kintančios sistemos formavimosi dėsnius atliekami įvairūs kompleksiniai tyrimai. Įprasti urbanistiniai tyrimai dažniausiai atliekami gilinantis į miesto struktūrą ir formą, siekiant atskleisti tūrinę – erdvinę bei funkcinę sąrangą. Morfologiniu požiūriu teritorija suvokiama kaip nuolat išgyvenanti pereinamąją būseną, nuolat kintanti. Šis kitimas – tai evoliucinis procesas, kurio metu miesto struktūra vystosi dėl jame vykstančių kultūrinių reiškinių, todėl, vadovaujantis šiuo požiūriu, tikslinga analizuoti ne tik urbanistinio darinio struktūrą, bet ir patį struktūros formavimosi procesą. Morfologiniais tyrimais yra siekiama gilintis į miesto kaip urbanistinio darinio, atsiradusio žmonių veiklos rezultate, charakteristikas, vertinant jas istorinės kaitos ir kitais aspektais, taip ne tik atskleidžiant analizuojamų teritorijų raidą kaip evoliucinį procesą, bet taip pat nurodant struktūros formavimosi tendencijas ir galimybes tolesniam jos vystymui.

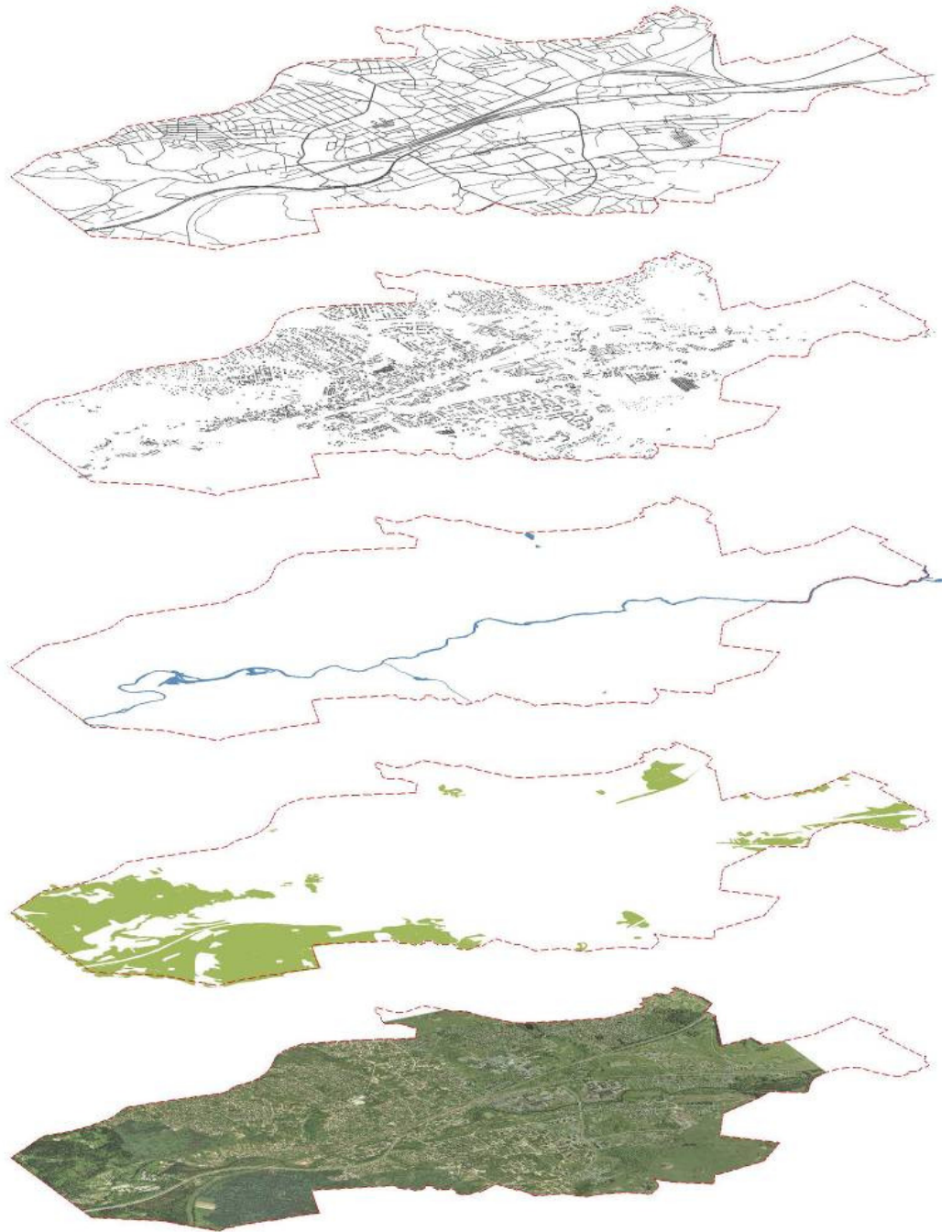
Kiekvieno morfologinio tyrimo metodas priklauso nuo tyrimo uždavinių, padiktuotų nagrinėjamos teritorijos problematikos, bei informacijos, susijusios su vietovės istorine raida, prieinamumo. Įvertinus šiuos aspektus, sudaroma tyrimo strategija, leidžianti operuojant prieinama informacija atsakyti į iškeltus tyrimo uždavinius.

Atliekant Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimą, atsižvelgus į įvadinėje dalyje iškeltus tyrimo uždavinius, vadovaujamasi toliau išdėstyta tyrimo programa (2 pav.).

Miesto struktūra morfologiniu požiūriu yra suvokiama kaip atskirų subsystemų visuma. Tyrime vadovaujamasi šia nuostata, todėl teritorija skaidoma į atskirus elementus (1 pav.), kurie miesto formavimosi procese vystėsi tarpusavio sąveikoje.

Visų pirma analizuojami geomorfologiniai teritorijos parametrai – natūralių, gamtinių teritorijos charakteristikų visuma bei lokacija platesniame geografiniame – topografiniame kontekste. Šie parametrai stipriai įtakoja miesto morfostruktūros formavimąsi, ypač ankstyvojoje, savaimingo vystymosi stadijoje. Remiantis geomorfologiniais vietovės rodikliais, galima daryti tam tikras prielaidas dėl konkretaus urbanistinio darinio kilmės, formos, struktūros bei raidos ypatybių.

1 paveikslas: N.Vilnios teritorijos morfostruktūros sluoksniai:
– gatvių tinklas;
– užstatymas;
– hidrografiniai elementai;
– želdynai;
– geomorfologinis pagrindas.
(autorius schema)

Remiantis istorine kartografinė, archyvine ir faktine medžiaga bei atsižvelgiant į vietovės geomorfologines ypatybes, atskleidžiama miesto kaip urbanistinės struktūros, kuri formavosi veikiamą unikalių kultūrinių, socialinių, ekonominių ir politinių įtakų, raida. Šių veiksnių įtakoje besivystanti urbanistinė aplinka įgauna skirtingiems laikotarpiams būdingas miestovaizdžio savybės, todėl, remiantis morfogeneze teorija, tikslinga nagrinėjamą teritoriją suskirstyti į morfologinius regionus – teritorijos

zonas, išsivysčiusias tam tikroje istorinėje epochoje, kurioms būdingi konkretaus laikmečio bruožai, suteikiantys konkrečioms teritorijos dalims savitumo ir išskirtinumo.

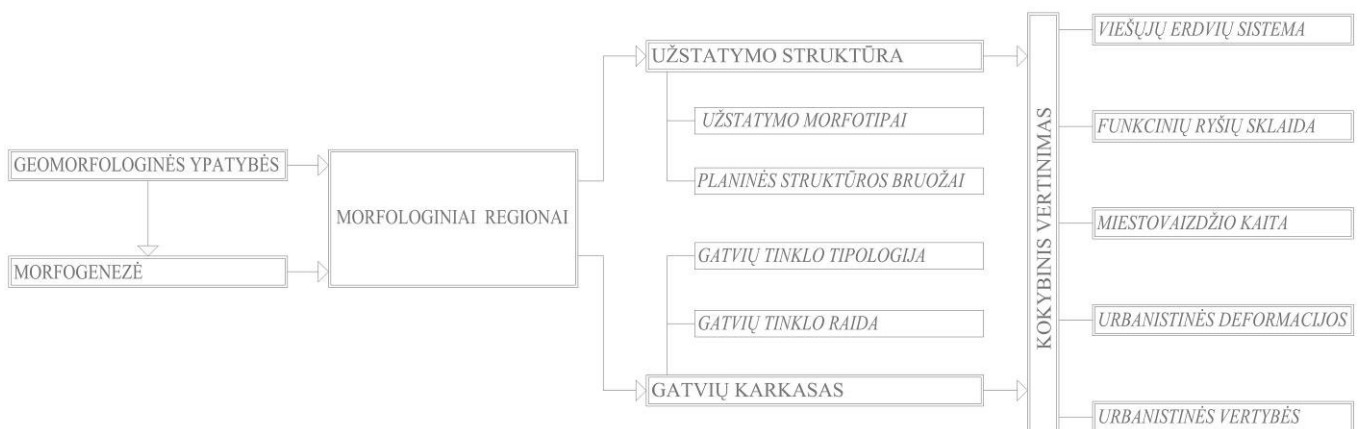
Tolimesni tyrimo strategijos žingsniai skirti patikrinti hipotezei, kad miestui pereinant iš savaimingo vystymosi etapo į planingo urbanistinės struktūros vystymo stadiją nebuvo atsižvelgta į iki tol susiformavusį urbanistinį vietovės karkasą, dėl ko dabartinė struktūra pasižymi urbanistine, erdvine ir funkcinė sąsaka, atskiros jos dalys mažai susijusios tarpusavyje. Remiantis pirminių empirinių stebėjimų duomenimis, kaip labiausiai atskleidžiantys tyrimo problemą analizuojami šie miesto morfostruktūros sluoksniai:

- a) užstatymo struktūra;
- b) gatvių karkasas.

Tradiciniuose morfologiniuose tyrimuose įprasta analizuoti žemės naudojimo paskirties kitimą istorinėje perspektyvoje, tačiau šiame tyrime šis aspektas netiriamas, kadangi:

- a) prieinamuose archyvinuose šaltiniuose medžiagos apie istorinį funkcinį teritorijos zonavimą nepakanka;
- b) tyrimo objektas yra sąlyginai naujas urbanistinis darinys, ir, išskyrus dabartinėje Naujosios Vilnios centro zonoje, miesto plėtra vyko ekstensyviai, dėl ko žemės naudojimo paskirties transformacijų mastas nebuvo didelis;
- c) šis aspektas nėra aktualus tyrimo problematikos atžvilgiu.

Tiriant atskirų morfologinių regionų užstatymo formavimosi ypatybes, remiantis istoriniais bei empirinių stebėjimų duomenimis būtina atlikti užstatymo struktūros kokybinį tyrimą. Užstatymo karkasas analizuotinas:

- a) užstatymo morfotipų ir tūrinės – erdvinės sąrangos aspektais;
- b) planinės struktūros rodiklių (užstatymo tankumo ir mastelio) aspektu.

Šioje tyrimo stadijoje fiksuojami užstatymo morfostruktūros pokyčiai ir juos nulėmusios kultūrinės, socialinės bei politinės įtakos.

Gatvių tinklo tyrimą reikia atlikti dviem etapais:

- a) analizuojant gatvių karkaso struktūrą istorinės raidos aspektu bei nustatant geomorfologinės ir užstatymo struktūros įtaką gatvių karkaso formavimuisi;
- b) tipologizuojant gatvių struktūros fragmentus pagal jų sandarą ir formą, remiantis mokslinėje literatūroje apibrėžta gatvių tinklo klasifikacija.

Remiantis užstatymo struktūros bei gatvių karkaso raidos tyrimo duomenimis, reikia atlikti Naujosios Vilnios morfostruktūros vertinimą kokybiniu aspektu. Analizuotina:

1) Viešųjų erdvių sistema:

- a) vertinant viešųjų erdvių sklaidą urbanistinėje struktūroje;
- b) atliekant viešųjų erdvių kokybinį vertinimą;

2) Miestovaizdžio kaita:

- a) analizuojant miesto siluetus ir panorامينius vaizdus iš charakteringų apžvalgos taškų;
- b) atskleidžiant planingo miesto raidos etapo įtaką miestovaizdžio raiškumui ir savitumui.

3) Funkcinių ryšių sklaida:

- a) atliekant kokybinį gatvių tinklo vertinimą, išskiriant atskiriems jo fragmentams būdingus bruožus;
- b) tiriant gatvių tinklo pobūdžio įtaką funkcinių ryšių sklaidai teritorijoje.

Įvertinus planingos vietovės urbanistinės plėtros etapo įtaką miesto užstatymo struktūrai bei gatvių karkasui, būtina nustatyti urbanistinių deformacijų teritorijas – zonas, kuriose perspektyvoje siūlomas užstatymo tūrinės – erdvinės ir funkcinės konfigūracijos pakeitimas. Atliekant retrospektyvinę miesto morfostruktūros formavimosi analizę, būtina išryškinti teritorijos urbanistines vertybes – zonas, kurias, kaip reprezentuojančias Naujosios Vilnios autentiškumą, vertėtų išsaugoti.

1.2. Morfostruktūros tyrimų metodai „makro“ mastelyje

Atliekant morfologinius tyrimus, nagrinėjama miesto struktūra istoriniu aspektu, atskleidžiant pagrindinius tūrinės – erdvinės kompozicijos principus, nustatant urbanistinio audinio vertybes ir nurodant deformacijas. Tokie tyrimai pateikia konkrečias teritorijų vystymo gaires, užtikrinančias vertingo istorinio urbanistinio sluoksnio išsaugojimą bei sėkmingą naujų teritorijų integravimą į miesto struktūrą. Nėra vieningos tyrimo metodologijos, kadangi kiekvienu individualiu atveju atliekamos skirtingos morfologinės analizės, kurių pobūdį lemia specifiniai uždaviniai, susiję su konkrečių teritorijų situacija bei problematika. Šiame skyriuje aptariama tyrimų „makro“ mastelyje metodika, kuri naudojama atliekant Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimą.

1.2.1. Geomorfologinės situacijos tyrimo metodinės gairės

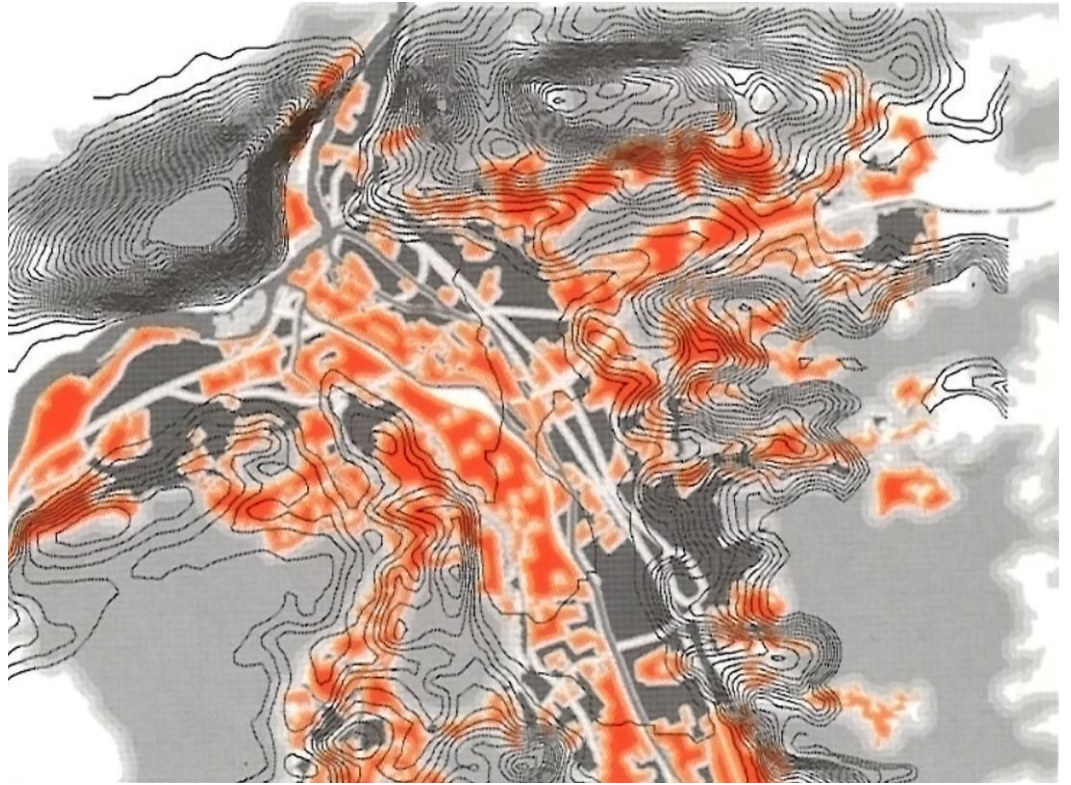
Miesto užstatymo charakteris – miestovaizdis – susideda iš dviejų pagrindinių elementų: teritorijos topografinės situacijos (reljefo) ir užstatymo [9, p.87]. Topografinė situacija (žemėvaizdis) yra natūraliai susiformavęs urbanistinio audinio pagrindas, dažniausiai nekintantis per laiką, arba kintantis lėtai ir nežymiai. Nors miestų formą pagrinde lemia funkcija ir dydis, tačiau jų poveikis taip pat glaudžiai susijęs su žemėvaizdžiu ir gamtine situacija – labai reikšmingais miestų komponentais, o imant atskirai – savarankiškais miestų geografiniais veiksniais [44, p.11].

Kaip nurodo geografas A.Basalykas, kiekvienu istoriniu laikotarpiu miestai ir kitos gyvenvietės kūrėsi ir egzistavo ne apskritai gamtoje, o tam tikrame žemėvaizdyje ir konkrečioje gamtinėje situacijoje. Visa tai lėmė atitinkamo laikmečio sąlygos, kurios skirtinguose istorinės raidos laikotarpiuose arba atskiruose jų etapuose buvo gana nevienodos [5, p.12]. Lietuvos teritorijoje pagrindiniai veiksniai, lėmę naujų miestų padėtį (taigi ir žemėvaizdį, ir gamtinę situaciją) buvo ūkiniai. XIX amžiuje (tiriamojo objekto atsiradimo laikotarpiu) didesnę svarbą miestų kūrimosi vietai įgijo keliai ir geležinkeliai.

Akademikas A.Miškinis teigia, kad žemėvaizdis yra pati bendriausia miesto geografijos charakteristika, o gamtinė situacija – konkrečiausia, todėl tokiam pačiame žemėvaizdyje išsidėsčiusių miestų gamtinė situacija kartais būna nevienoda [44, p.11]. Ši įvairovė daugiausia priklauso nuo reljefo ir hidrografinio tinklo. Pastebėtina, jog dauguma (apie 60%) skirtinguose žemėvaizdžiuose esančių Lietuvos miestų plyti prie didesnių reikšmingų gamtinės situacijos požiūriu vandens telkinių, o 65% miestų – banguoto reljefo vietovėse [44, p.12]. Tad visi jie yra gamtos formų požiūriu išraiškingesnėse gamtinėse situacijose.

Galima teigti, kad geomorfologinė vietovės struktūra turi įtakos ne tik urbanistinio darinio atsiradimui ir formavimuisi (3 pav.), bet ir jo miestovaizdžio raiškumui. Analizuojant geomorfologinę

struktūrą, svarbu nustatyti atskirų jos dalių (reljefo, želdinių, hidrografinių elementų) vaidmenį ir tarpusavio santykį. Atliekant diachrononę lyginamąją gamtinės situacijos analizę nustatomi įvykę pokyčiai bei juos nulėmusios priežastys.

*3 paveikslas: Geomorfologinės situacijos įtaka vietovės užstatymui;
pilka spalva – reljefas, rausva – užstatymas [52, p.76]*

Nagrinėjant konkrečios teritorijos geomorfologinę situaciją, būtina įvertinti šiuos aspektus:

- nustatyti geomorfologinės situacijos sąlygų reikšmę urbanistinio darinio atsiradimui;
- nustatyti geomorfologinės situacijos įtaką urbanistinės struktūros formavimuisi;
- įvardinti žemėvaizdžio elementus, turėjusius įtakos atskirų morfologinių regionų atsiradimui;
- nustatyti charakteringus geomorfologinės struktūros bruožus, turinčius įtakos miestovaizdžio formavimuisi.

Tiriant geomorfologinės situacijos įtaką Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso vystymuisi, išryškinami pagrindiniai gamtiniai elementai, sudarę sąlygas ar riboję gyvenvietės struktūros formavimąsi, bei nustatomi geomorfologinės situacijos pakitimai, įvykę dėl kultūrinės veiklos teritorijoje.

1.2.2. Miesto užstatymo raidos tyrimo metodinės gairės

Analizuojant teritorijos urbanizacijos raidą itin svarbi britų geografo M.R.G.Conzen, bandžiusio paaiškinti dabartinę miesto sklypų struktūrą jų istorinio vystymosi aspektu, suformuluota morfogenezės teorija. Ji teigia, kad urbanistinio audinio vystymąsi veikia unikalios kultūrinės, socialinės, ekonominės ir politinės įtakos [9, p.116]. Šių veiksnių įtakoje besivystanti urbanistinė aplinka įgauna skirtingiems laikotarpiams būdingas miestovaizdžio savybės, kurios atspindi tuometinių visuomenių vertybes, o kartu yra konkretaus laikmečio ir vietos skiriamasis bruožas. Conzen teigė, kad visuomenė ir miestovaizdis yra saistomi tampriais ryšiais, ir dėl nuolat kintančių visuomenės poreikių keičiasi jos kuriama urbanistinė aplinka [ten pat].

Tiriant miesto užstatymo raidą morfologiniu aspektu, analizuojama miestovaizdžio kaita istorinėje perspektyvoje, kurią sąlygojo besikeičiantys tam tikroje teritorijoje gyvenusių visuomenių poreikiai aplinkai ir su ja susijusiai funkcijai. Dėl šios priežasties konkrečios teritorijos raida suskirstoma į *morfologinius periodus* – istorinius vystymosi laikotarpius, kuriems būdinga unikali formos ir erdvės struktūrų organizavimo specifika. Skirtingiems morfologiniams periodams būdingi skirtingi kultūriniai bruožai, pasireiškiantys architektūroje, užstatymo struktūroje, žemės naudojimo paskirtyje, pastatų funkcinėje tipologijoje, etc. Pagal būdingus atskirų periodų bruožus, urbanistinis audinys gali būti skaidomas į atskirus *morfologinius regionus* – teritorijas, kurių erdvinei – planinei bei funkciniai struktūrai būdingi konkretaus morfologinio periodo bruožai.

Nagrinėdamas teritorijų miestovaizdžio kaitą, Conzen išskyrė penkias urbanistinio audinio formavimosi stadijas [9, p.54-56]: a) *laipsniška plėtra iš miesto branduolio*, susijusi su gyvenamąja statyba didėjant gyvenamų vietų poreikiui; b) *užstatymo sutankinimas* – intensyvi plėtra urbanizuotų teritorijų viduje, kai jau esamas sklypų užstatymas papildomas naujais įvairių paskirčių statiniais; c) *perstatymas* – esamų statinių keitimas naujais, atsiradus naujiems funkciniais poreikiams, pasireiškiantis kažkurioms teritorijoms įgavus naują funkcinę svarbą ar atsiradus poreikiui keisti esamą užstatymą, nepatenkinantį poreikių, ko rezultate dažniausiai perstatomi ištisi kvartalai ar užstatymas palei svarbias gatves; d) *sklypų schemas pasikeitimas* – užstatymo transformacija, susijusi su esamo užstatymo perstatymu, kadangi perstatant dažnai maži sklypai apjungiami ir juose projektuojami didesnio mastelio statiniai, ko rezultate konkrečiose teritorijose mažėja sklypų skaičius, bet išauga jų dydis; arba stambūs sklypai sudalinami į smulkesnius (ypač priemiesčių teritorijose); d) *miesto dalies rekonstrukcija* – didesnės teritorijos perstatymas pritaikant ją pasikeitusiems poreikiams ar siekiant pagerinti esamos struktūros kokybę, kartais vykdomas prisitaikant prie esamos situacijos ir paliekant esamą gatvių tinklą, bet dažniausiai – sukuriant naują gatvių sistemą.

Užstatymo raidos analizei taip pat svarbi „pakraščio žiedo“ (fringe belt) koncepcija, kurią suformulavo M.R.G.Conzen [9, p.104]. Taip jis pavadino atskirų morfologinių regionų ribas, iki kurių

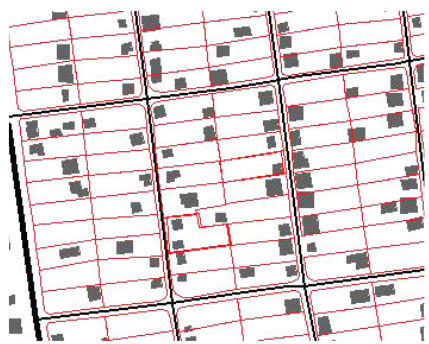
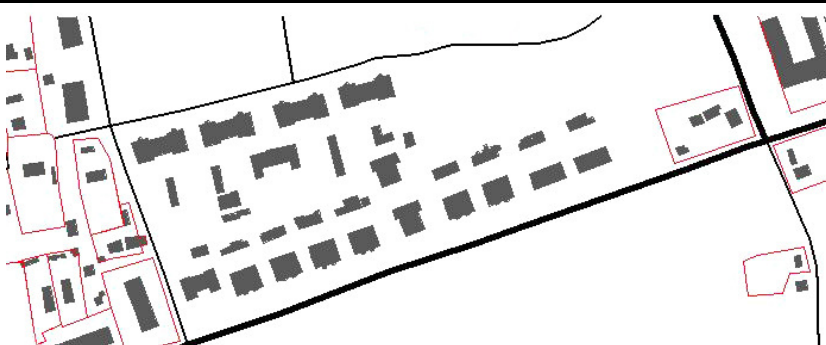
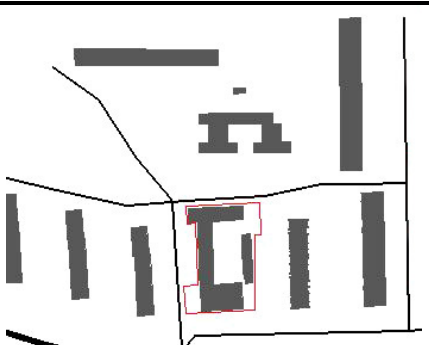
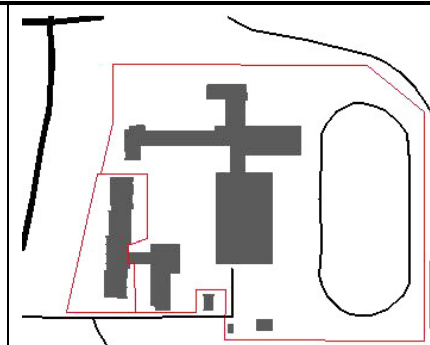
atskiris istoriniais periodais plėtėsi miestas iki pauzės. Kadangi urbanizacija šiuose žieduose vyko skirtingu metu, veikiant skirtingoms sociopolitinėms sąlygoms, kiekvienas toks žiedas turi savitas planinės struktūros bei užstatymo pobūdžio savybes. Esama įvairių prielaidų dėl urbanistinių žiedų susiformavimo. Conzen nuomone „pakraščio žiedai“ susiformuoja miestui plečiantis iki tam tikros ribos, kur jo plėtrai atsiranda fizinės kliūtys. Vėliau šios srities analitikas J.W.R.Whitehand iškėlė nuomonę, kad šių žiedų ribos žymi miestų plėtros suintensyvėjimą ir nuosmukį, veikiamą nekilnojamojo turto rinkos pokyčių [34, p.127]. „Pakraščio žiedų“ formavimasis urbanistinėje struktūroje susijęs su miesto ekstensyvia plėtra, apimančia įvairių paskirčių ir morfotipų užstatymą.

Norint išsamiai atskleisti teritorijos urbanistinį vystymąsi, būtina atlikti pačių smulkiausių miesto užstatymo ląstelių morfologinį tyrimą. Ankstyvieji miesto morfologijos tyrimai buvo vykdomi analizuojant tik gatvių tinklą, pagrindinių aikščių, gynybinių įtvirtinimų sistemas bei svarbiausių pastatų – pilių ir bažnyčių – išsidėstymą [9, p.74]. Toks požiūris lėmė atliktų tyrimų schematiškumą, kadangi nebuvo išryškunami pagrindiniai procesai, nulėmę kompleksinio miestovaizdžio susiformavimą. Kaip teigiama mokslinėje literatūroje, miestas nėra vienalytė struktūra. Galima išskirti tokius miesto struktūros lygmenis: a) miestas; b) rajonas; c) kvartalas; d) sklypas ir jo užstatymas. Šiuolaikiniai tyrimai atliekami sklypų erdvinės struktūros lygmenyje, kadangi sklypas yra tinkamiausias mastelio požiūriu elementas, leidžiantis atskleisti urbanistinėje struktūroje vykusius morfologinius procesus istorinėje perspektyvoje.

Skirtingais istoriniais laikotarpiais suformuoti urbanistinio audinio fragmentai turi tam tikrus jiems būdingus užstatymo organizavimo ypatumus, kuriuos apibūdina sklypo užstatymo pobūdis, arba *morfotipas* – tūrinė - erdvinė pastatų kompozicija teritoriniame vienetė, jos išsidėstymas teritorijoje pagal jai būdingus užstatymo ypatumus. Užstatymo morfotipai skiriasi tiek erdvine – planine struktūra, tiek žemės naudojimo intensyvumu. Morfotipų klasifikaciją pasiūlė L. Kožajeva, analizuodama Maskvos miesto užstatymą. Ji nustatė, jog egzistuoja priklausomybė tarp tam tikro užstatymo pobūdžio (tipo) ir užstatymo tankumo bei intensyvumo [80, p.103]. Tokia klasifikacija tapo plačiai naudojama atliekant užstatymo morfostruktūros tyrimus, kadangi morfotipas yra užstatymo parametras, pakankamai tiksliai nusakantis socialinius, ekonominius, kultūrinius, politinius ir kitus visuomenių formavimąsi išreiškiančius rodiklius.

Analizuojant Naujosios Vilnios užstatymo struktūrą morfotipų aspektu naudojama lentelėje (1 lent.) pateikta morfotipų klasifikacija. Egzistuoja trys pagrindiniai užstatymo morfotipai: a) sodybinis; b) perimetrinis; c) laisvo planavimo.

Istoriniam *sodybinio tipo užstatymui* būdingi vieno – dviejų aukštų atskirai palei gatvės perimetrą stovintys pastatai. Ūkiniai pastatai tokiu atveju neturi tiesioginio ryšio su kvartalo išorine užstatymo linija ir būna sklypo gilumoje. Šio morfotipo pagrindinis bruožas yra vyraujantis smulkus mažaukštis užstatymas.

1. Sodybinis morfotipas		
		
1.1. Sodybinis – stichinis	1.2. Sodybinis – reguliarus	1.3. Miesto vilų
2. Perimetrinis morfotipas		
		
2.1. Perimetrinis - kompaktinis		
3. Laisvo planavimo morfotipas		
		
3.1. Laisvo planavimo – gyvenamųjų kvartalų	3.2. Laisvo planavimo – aukštybinių pastatų	3.3. Laisvo planavimo – visuomeninių pastatų ir kompleksų
		
3.1. Laisvo planavimo – pramonės, kareivinių ir kt. utilitarios paskirties pastatų		

1 lentelė: Naujosios Vilnios užstatymo morfotipai

Perimetrinio morfotipo atsiradimą lėmė miesto vystymasis ir kylanti žemės kaina miesto centre. Dėl to išaugo daugiaaukščių pastatų skaičius, sunyko menkaverčiai pastatai. Buvo siekiama kuo efektyviau išnaudoti žemės sklypo plotą, kas lėmė užstatymo intensyvumą, o taip pat ir sklypų modulio išaugimą bei objektų sustambėjimą. Šiam užstatymo morfotipui būdingas aiškus suplanavimas, aiški kiemų sistema bei tankiai užstatytas kvartalo perimetras.

Laisvojo planavimo morfotipo užstatymas pasižymi laisvu pastatų išsidėstymu erdvėje. Mokslinėje literatūroje aptinkama įvairių šio morfotipo interpretacijų ir atmainų, atitinkančių laisvo planavimo morfotipo apibrėžimą, bet konkretizuojančių užstatymo savybes, tokias kaip formavimosi aplinkybės, vaidmuo morfostruktūroje ar užstatytos teritorijos vystymo perspektyva. A.Vyšniūnas kaip specifinį morfotipą išskiria nestruktūrinius pastatus – istorinės urbanistinės struktūros ignoravimo rezultate atsiradusį užstatymą, kuriam būdingi įvairios stilistikos vieniši didelėje erdvėje stovintys pastatai [76, p.11]. I.Alistratovaitė kaip atskirą morfotipą išskiria taškinį užstatymą – kai dominuojantis erdvėje atskiras pastatas ar vientisos architektūrinės kompozicijos ir stiliaus pastatų grupė yra išsidėsčiusi viename sklype. Taip pat šiam tipui priskiriami aukštybiniai pastatai ir jų grupės [2, p.57]. Konversiniu morfotipu apibrėžiamos be aiškių principų užstatytos pramonės, infrastruktūros objektų bei sandėlių teritorijos, dažnai esančios izoliuotos, neintegruotos į bendrą urbanistinę struktūrą. Šiuo morfotipu nusakoma tam tikra teritorijos vystymo programa, tačiau atliekant šį tyrimą atsiribojama nuo urbanistinės struktūros vystymo pasiūlymų, todėl tokia užstatymo pobūdžio klasifikacija nenaudojama.

Priklausomai nuo konkrečios vietovės urbanistinio karkaso formavimosi ypatybių, atsiranda įvairių užstatymo pobūdžio atmainų, tenkinančių pagrindinių morfotipų apibrėžimus, tačiau turinčių skirtingas planinės – erdvinės bei funkcinės struktūros savybes. Siekiant kuo tiksliau atskleisti Naujosios Vilnios morfostruktūrą užstatymo pobūdžio aspektu, pagrindinių morfotipų požymius turintis užstatymas skirstomas į porūšius, konkrečiau apibrėžiančius funkcinės bei tūrinės – erdvinės struktūros savybes.

Sodybinio morfotipo užstatymas skirstomas į: a) sodybinį – stichinį, b) sodybinį – reguliarų ir c) miesto vilų užstatymą. Sodybinis – stichinis užstatymas pasižymi chaotiška savaimingai susiformavusia ekstensyvaus pobūdžio užstatymo struktūra, kurios vystymuisi daugiausiai įtakos turėjo geomorfologinės teritorijos ypatybės ir nereguliari sklypų schema. Sodybinio – reguliariaus morfotipo užstatymą įtakojo gatvių tinklas bei reguliari sklypų schema, dėl ko susiformavo tvarkingai išsidėsčiusių mažaukščių pastatų struktūra. Skirtingai nei stichiškam, šiam morfotipui būdingas užstatymo linijos išlaikymas gatvės perimetru – dažniausiai užstatymo linija sutampa su sklypo riba. Miesto vilų užstatymas, dažnai išskiriamas kaip atskiras morfotipas, yra sodybinio morfotipo atmaina, pasižyminti didesnio tūrio užstatymu (dažniausiai kvadratui artimo plano 2 – 4 aukštų pastatais). Skirtingai nei sodybinio, šio morfotipo sklypuose nevyksta ūkinė – agrarinė veikla.

Perimetrinis užstatymo morfotipas turi tokias atmainas: a) perimetrinis – posesijinis, b) perimetrinis – reguliarus, c) perimetrinis – centro užstatymas, d) perimetrinis – nepertraukiamo perimetro, e) perimetrinis – kvartalinis. Šios morfotipo atmainos, būdingos istoriškai susiformavusių centrinių ir tikslingai tokiu principu suformuotų miestų teritorijų užstatymui, yra apibrėžtos Kultūros vertybių apsaugos departamento parengtame Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente [72]. Naujosios Vilnios užstatymo struktūroje aptinkama morfotipo atmaina – perimetrinis kompaktinis užstatymas [76, p.11]. Šis užstatymo tipas turi sodybinio užstatymo bruožų, tačiau taip pat yra pereinamoji grandis į perimetrinį centro užstatymą. Šiam morfotipui būdingi mažaaukščiai pastatai, stovintys palei kvartalo užstatymo liniją atskirai. Pagrindinis skirtumas nuo sodybinio užstatymo yra ženkliai didesnis užstatymo tankumas, kadangi atsiranda nauji pastatai kvartalų viduje. Perimetrinio – kompaktinio morfotipo užstatymas, pasižymintis įvairesne pastatų stilistika, yra ypač būdingas kvartalams netoli miesto centro.

Analizuojant laisvo planavimo principu užstatytas teritorijas, išskiriamos šios morfotipo atmainos: a) laisvo planavimo – gyvenamųjų kvartalų; b) laisvo planavimo – aukštybinių pastatų; c) laisvo planavimo – visuomeninių pastatų ir kompleksų; d) laisvo planavimo – pramonės, kareivinių ir kt. utilitarios paskirties pastatų. Tokia klasifikacija paremta Naujosios Vilnios užstatymo specifika. Laisvo planavimo – gyvenamųjų kvartalų morfotipo atmaina apima gyvenamosios paskirties teritorijas, užstatytas laisvo planavimo principu. Aukštybinių pastatų atmaina (kitur mokslinėje literatūroje dar vadinama taškiniu užstatymo morfotipu) apima aukštesnius nei 5 aukštai pastatus ir jų grupes. Naujosios Vilnios užstatymo morfostruktūroje šios morfotipo atmainos užstatymas yra išimtinai gyvenamosios paskirties. Laisvo planavimo – visuomeninių pastatų ir kompleksų morfotipo atmaina nusako teritorijas, kuriose pagrindinė yra visuomeninė funkcija. Tai gali būti atskiras pastatas (dažniausiai dominuojantis erdvėje statinys, pvz. savo sklype stovinti bažnyčia) arba urbanistinis architektūrinis kompleksas – stilistiškai ir funkciškai vientisa pastatų grupė, esanti viename sklype. Laisvo planavimo – utilitarios paskirties pastatų morfotipo atmaina apima teritorijas, pasižyminčias chaotišku pramoninės, karinės, sandėliavimo ar kitos paskirties pastatų išsidėstymu erdvėje. Ši morfotipo atmaina mokslinėje literatūroje dar vadinama konversiniu užstatymo morfotipu.

Pastebėtina, kad istorinės urbanistinės struktūros neretai būna patyrusios deformacijas įvairiais savo raidos etapais, kas lėmė teritorijų autentiškumo sunykimą. Deformacijos gali būti lokalios arba iš esmės keičiančios urbanistinę struktūrą. Jų atsiradimą dažniausiai lemia sociopolitiniai veiksniai (politinės santvarkos perversmas, nuosavybės formos pasikeitimas ir pan.), stichiška miestų inžinerinė politika, naujos susisiekimo infrastruktūros įdiegimas [76, p.6]. Šios deformacijos atsiliepia erdvinės – tūrinės sąrangos charakteristikoms, kas pastebima kaip užstatymo morfotipo anomalijos miesto kvartaluose.

Tiriant konkrečios teritorijos užstatymo raidą, yra būtina įvertinti šiuos aspektus:

- a) suskaidyti urbanistinį audinį į atskirus morfologinius regionus, nurodant jų susiformavimo laikotarpius (morfologinius periodus);
- a) įvardinti įtakas, sudariusias sąlygas morfologinių regionų atsiradimui (kultūrinės, ekonominės, sociopolitinės ir kt.);
- b) nustatyti dabartinę miesto sandarą pagal užstatymo morfotipus;
- c) nustatyti teritorijos užstatymo transformacijas;
- d) įvardinti transformacijas lėmusias priežastis ir veiksnius;
- e) nurodyti urbanistinės struktūros anomalijas ir deformacijas, įvardinant jų atsiradimo priežastis ir mastą.

Nagrinėjant Naujosios Vilnios užstatymo raidą morfogenezės aspektu, atsižvelgiama į užstatymo formavimuisi reikšmės turėjusias sąlygas, nulėmusias konkrečios struktūros vystymąsi. Analizuojant užstatymo struktūros pokyčius, įvardinamos transformacijų teritorijos, kuriose tam tikrame gyvenvietės vystymosi etape užstatymo struktūra buvo pakeista. Teritorija nagrinėjama užstatymo pobūdžio (morfotipų) aspektu, atskleidžiant skirtingu laikotarpiu atsiradusių struktūrų turinės – erdvinės sąrangos bruožus bei nurodant įvykusių užstatymo deformacijų zonas.

1.2.3. Gatvių karkaso reikšmė miesto morfosistemoje

Gatvių tinklas yra vienas iš pagrindinių miesto morfostruktūros elementų. Jo formavimąsi lemia daugelis veiksnių, kaip miesto topografinė situacija, jo funkcinė schema ir padėtis teritorijos urbanistiniame karkase. Skirtingiems istoriniams periodams būdingi saviti urbanistinės plėtros ypatumai, todėl nagrinėjant miesto gatvių sistemą kaip savaime susiformavusį ar suplanuotą judėjimo arterijų tinklą galima „perskaityti“ jame laiko paliktus ženklus bei nustatyti jo dabartinės struktūros susiformavimą lėmusias priežastis.

Analizuojant gatvių tinklą, naudojama A.Miškinio pasiūlyta gatvių tinklo klasifikacija [44, p. 12]. Profesoriaus teigimu, visus Lietuvos miestus pagal planą galima skirstyti į 4 pagrindinius tipus: a) linijinį, b) radialinį, c) stačiakampį, d) mišrų.

Linijiniam tipui (4 pav., b) priskirtini savaime susiformavę miestai, kurių plane, kad ir kiek būtų pagrindinių gatvių, dominuoja tik viena arba dvi, o aikštė arba visuomeninis centras (jei aikštės nėra) yra ne gatvių sankryžoje, o atsitiktinėje vietoje. Linijinio plano miestai – maži, menkliau augę, išsidėstę

4 paveikslas: Gatvių plano tipai:

- a) radialinis – Merkinė (1969m.) [46b, p.190];
- b) linijinis – Semeliškės (1969m.) [46a, p.233];
- c) stačiakampis – Virbalis (1938m.) [45, p. 298];
- d) mišrus – Kėdainiai (XVIIIa.) [65, p.41].

prie vieno kelio arba gana išplėtoti ūkiniu požiūriu, bet įsikūrę sudėtingesniai planai susidaryti nepalankioje gamtinėje situacijoje.

Radialinio tipo (4 pav., a) miestais vadinami tie, kurie taip pat formavosi savaime, tačiau juose yra ne mažiau kaip trys į aikštę (visuomeninį centrą) spinduliais sueinančios gatvės. Radialinio plano miestai daugiausia nedideli, nors šiai grupei priklauso ir didesni, išaugusių po Antrojo pasaulinio karo.

Stačiakampiam tipui (4 pav., c) priklauso pagal įvairias urbanistines sistemas suplanuoti miestai, kurių pagrindinės gatvės kertasi stačiu kampu, o taisyklingos formos aikštė yra šių gatvių sankryžoje. Tarp stačiakampio plano miestų – daugiausia didesni. Tai ne tik senieji, bet ir nauji arba rekonstruoti pagal taisyklingą planą miestai.

Mišraus tipo (4 pav., d) – savaime susiformavę arba planingai išvystyti miestai, kurių atskiros dalys yra nevienodo plano.

Skirtingo gatvių tinklo tipus stipriai lėmė miestų ūkinė veikla: kuo ji intensyvesnė, tuo planas sudėtingesnis. Nustatyta, kad keičiantis jos mastui ir intensyvumui, kito ir Lietuvos miestų planas. Vadinas, išryškėjo natūrali tendencija (buvusi kai kada daugiau ar mažiau reguliuojama), pagal kurią miesto plano tipas atitiko jo ūkinės veiklos lygį. Linijinis planas keitėsi į radialinį nuosekliai, kai tam susidarydavo objektyvios ūkinės ekonominės prielaidos. Nauji miestai dažnai buvo statomi pagal stačiakampį planą, o senųjų linijinių ir radialinių augančių miestų planas būdavo keičiamas į stačiakampį planingai pagal tuo metu vyravusias urbanistines tendencijas. Didėdami miestai iš dalies savaime, o iš dalies planingai tapdavo mišraus plano. Be ūkinės veiklos, skirtingam planui susidaryti nemažą reikšmę turėjo ir gamtinė situacija: ji arba buvo palanki, arba neleido susidaryti kai kuriems plano tipams [44, p.12].

Analizuojant miesto gatvių tinklą, yra būtina įvertinti šiuos aspektus:

- a) identifikuoti egzistuojančio gatvių tinklo struktūrą ir jos santykį su miesto topografinė situacija, funkcinė schema, istorinėmis užstatymo struktūros transformacijomis ir pan.;
- b) tiriant istorinius planus, nustatyti jo formavimąsi kaip evoliucinį procesą;
- c) įvardinti pagrindines gatvių tinklo formavimuisi poveikį turėjusias įtakas (topografija, gatvių funkcijos, istorinės paskirtys ir pan.);
- d) nustatyti gatvių tinklo (atskirų jo fragmentų) tipus pagal užsibrėžtą tipologizaciją.

Nagrinėjant Naujosios Vilnios gatvių tinklo raidą, įvertinamos sąlygos ir įtakos, turėjusias reikšmės jo formavimuisi. Analizuojant šio morfostruktūros elemento sandarą atliekama tipologizacija pagal mokslinėje literatūroje apibrėžtą struktūros pobūdžio klasifikaciją.

1.3. Morfostruktūros tyrimų metodai „mikro“ mastelyje

Atliekant morfologinius tyrimus makrocentristiniais metodais, atskleidžiama urbanistinio darinio fizinė struktūra istorinės raidos aspektu, išryškinant formavimosi ypatybes nulėmusius gamtinius ir antropogeninius veiksnius. Taikant mikrocentristinius tyrimo metodus, morfologinė struktūra nagrinėjama sociokultūrinėje plotmėje, atskleidžiant urbanistinio darinio kokybę viešųjų ir funkcinių ryšių aspektu. Šiame skyriuje aptariama tyrimų „mikro“ mastelyje metodika, kuri naudojama atliekant Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimą.

1.3.1. Miesto viešųjų erdvių sistemos vertinimo kriterijai

Miesto viešosios erdvės – aikštės, bulvarai, alėjos, parkai ir kt. – yra neatskiriama miesto urbanistinės, architektūrinės struktūros bei kultūrinės, socialinės aplinkos dalis, kuri formuoja miesto įvaizdį ir savitumą [15, p.50]. Visuomeninių erdvių estetika, kompozicija bei struktūra priklauso nuo socialinių, kultūrinių, ekonominių, politinių ir ideologinių sąlygų, turinčių įtakos miesto vystymuisi tam tikru laikotarpiu. Kintant šioms sąlygoms, visuomeninės erdvės neretai keičiamos jas pritaikant tuo metu aktualiams ideologiniams – kultūriniais poreikiams [21, p.119]. Tokios viešųjų erdvių transformacijos vykdomos veikiant stipriai miesto bendruomenei, arba stipriam valstybiniam – ideologiniam aparatui, priklausomai nuo to, ar valstybės veikloje vyrauja demokratijos principai, ar totalitarinis režimas. Taigi nagrinėjant miesto viešąsias erdves yra būtina atkreipti dėmesį į urbanistinės aplinkos formavimąsi, nustatant pagrindinius miesto struktūros vystymosi etapus ir įvardinant tam įtakos turėjusius veiksnius.

Mokslinėje literatūroje išskiriami trys pagrindiniai viešųjų erdvių tipai: parko, gatvės ir aikštės erdvė. Tačiau tokios erdvių tipologizacijos nepakanka sudėtingai miesto erdvių sistemai apibūdinti, todėl nagrinėjant atskiras erdves tipai diferencijuojami į papildomus tipus pagal konkrečios erdvės išskirtinius bruožus (parkas – miesto parkas, miškas; gatvė – bulvaras, alėja; aikštė – skveras, kurdoneras ir pan.).

Miestas, o tuo pačiu ir konkreti miesto erdvė yra daugelio kartų kūrybos rezultatas. Jos savybėse atsispindi ne tik ją kūrusios visuomenės mentalitetas, bet ir tuo metu vyravusi pasaulėžiūra, politinė bei kultūrinė situacija. Tiek erdvės suvokimo filosofija, tiek ideologija bei visuomenės politinė santvarka skirtingu laikotarpiu diktavo savitus miesto užstatymo formavimo principus, kas lemia skirtingas miesto aikščių erdvinės kompozicijos ir sandaros savybes. Taigi skirtingoje socialinėje – politinėje aplinkoje susiformavusioms aikštėms būdinga skirtinga funkcinė, tūrinė – erdvinė bei kompozicinė išraiška.

Gatvė kaip visuomeninė erdvė taip pat dalyvauja miesto viešųjų erdvių sistemoje. Pagrindinis gatvės erdvės skirtumas nuo aikštės yra tas, kad gatvės erdvė yra linijinis darinys, turintis

aiškia kryptį ir dažniausiai atliekantis jungiamosios grandies funkciją. Iki automobilių atsiradimo gatvių tinklas mieste buvo neatsiejama viešųjų erdvių sistemos dalis, kadangi gatvės kaip socialinės erdvės ir kaip judėjimo koridoriaus funkcijos viena kitai netrukdė. Industrinės revoliucijos metu, augant gyvenimo tempui ir daugėjant motorizuotų transporto priemonių skaičiui, atsirado šaligatviai, o centrinė gatvės dalis tapo skirta transporto judėjimui. To rezultate gatvės kaip transporto judėjimo koridoriaus funkcija išaugo socialinės erdvės sąskaita [8, p.67]. Taigi gatvė pati savaime negali būti traktuojama kaip visuomeninė erdvė, ir viešosiomis erdvėmis laikomos tik tos gatvės, kurios atlieka visuomeninei erdvei būdingas funkcijas.

Analizuojant miesto viešųjų erdvių sistemą, būtina įvertinti šiuos aspektus:

- a) nustatyti teritorijoje esančias tiek funkcionuojančias, tiek svarbos netekusias viešąsias erdves;
- b) nustatyti priežastis ir sąlygas, lėmusias konkrečių viešųjų erdvių atsiradimą;
- c) charakterizuoti viešąsias erdves pagal pasirinktus parametrus (erdvių suformuotumą, funkcijų sklaidą jose, lokalių bei bendramiestinių dominančių skaičių bei estetinę būklę);
- d) pagal erdvių charakteristikas bei vaidmenį teritorijos viešųjų erdvių sistemoje, sudaryti visuomeninių erdvių hierarchinę schemą;
- e) nustatyti ryšius (arba jų nebuvimą) tarp atskirų viešųjų erdvių.

Nagrinėjant Naujosios Vilnios viešųjų erdvių tinklą, analizuojamos atskiros visuomeninės erdvės ir jų tarpusavio sąsajos. Atliekant kokybinį vertinimą, nustatomas jų išbaigtumo laipsnis, įvertinama estetinė būklė bei prisotinimas viešosiomis funkcijomis.

1.3.2. „D.I.V.E“ kaip priemonė urbanistinėms miesto morfostruktūros vertybėms išskirti

DIVE analizės metodas buvo sukurtas norvegų mokslininko Dag Arne Reinar kaip urbanistinio paveldo tyrimo priemonė miestų planavimo procese. Pagrindinis šio metodo principas yra urbanistinio landšafto vystymosi analizė išskiriant vertingus jo elementus ir nustatant ryšius tarp jų istoriniame kontekste [55, p.42-46]. Šis analizės būdas yra pakankamai lankstus metodine prasme, todėl gali būti taikomas įvairaus pobūdžio tyrimuose, interpretuojant analizės formą ir eigą pagal konkrečius išsikeltus tikslus. Šio tyrimo atveju, metodas bus naudojamas tyrimo objekto urbanistinių vertybių nustatymui ir vertinimui.

Historic processes and events	Level 1 Macro	Level 2 District +	Level 3 Neighbourhood +	Level 4 Plot, element
1940–1924 Gradually new development. Plan influenced by garden city ideals.				
1900–1876 First growth according to town plan, then stagnation.				
1876–1800 Trade creates growth. Plots and pattern follows landscape and tradition.				

5 paveikslas: D.I.V.E. – Laiko – erdvės matrica [55, p.60]

DIVE analizės metodą sudaro keturi etapai:

- situacijos apibūdinimas (describe)
- interpretavimas (interpret)
- vertinimas (value)
- pasiūlymai (enable)

Pirmieji trys etapai sudaro analizės pagrindą, o ketvirtasis skirtas konkretiems pasiūlymams, kaip analizės metu padarytos išvalgos ir rezultatai galėtų būti įtraukti į teritorijos urbanistinio vystymo procesą.

a) *Situacijos apibūdinimas*. Šiame etape fiksuojama su teritorija susijusi istorinė informacija, kuri taps pagrindu analizei. Stengiantis suprasti teritorijos vystymąsi kaip evoliucinį procesą, analizuojamos urbanistinio landšafto savybės, elementai ir elementų struktūros bei jų tarpusavio ryšiai istorinėje perspektyvoje. Skirtingai nei tradiciniuose istoriniuose tyrimuose, analizę siūloma pradėti nuo esamos situacijos analizės. Šios tyrimo stadijos eiga ir rezultatai pateikiami lentelėje – „laiko – erdvės“ matricoje (5 pav.). Vertikali lentelės dalis yra „laiko juosta“, kurioje nurodyti pagrindiniai teritorijos vystymosi etapai nagrinėjamu periodu. Horizontalioji dalis skirta teritorijos apžvalgai pasirinktuose laikotarpiuose skirtingu masteliu (makro – lokalus – detalus).

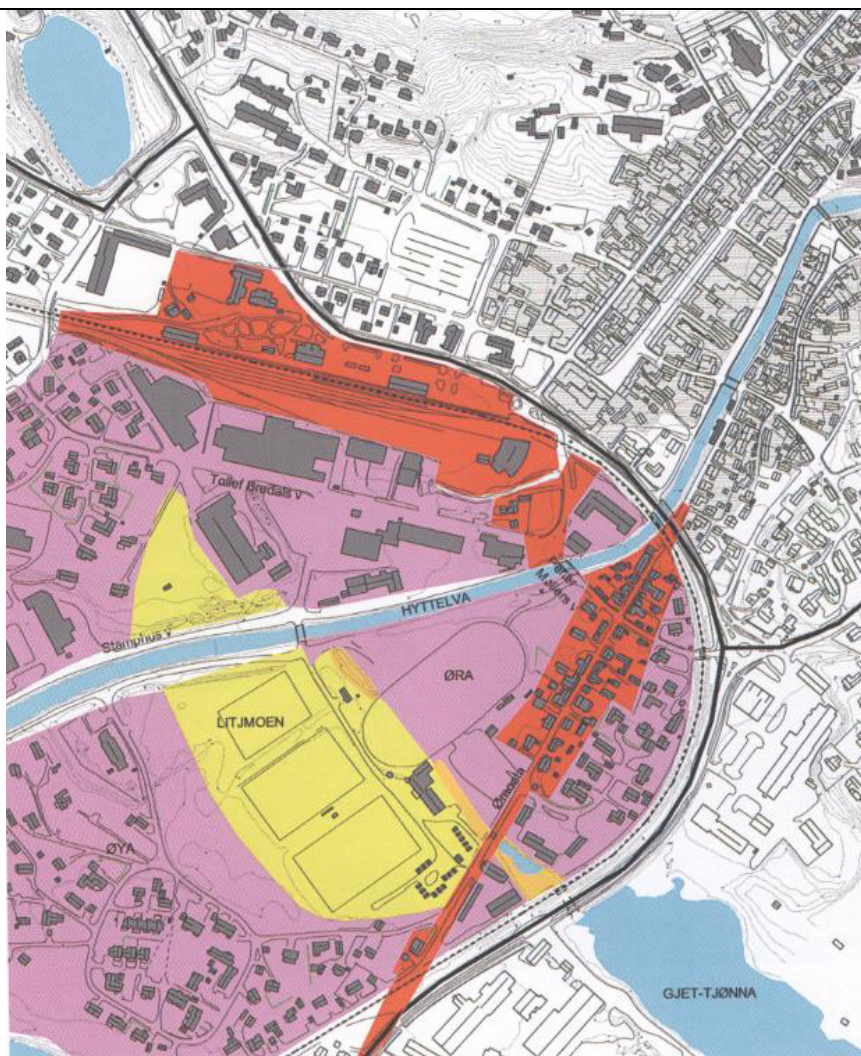
b) *Interpretavimas*. Tiek esamos situacijos, tiek istorinė medžiaga, užfiksuota pirmajame etape, gali būti suprantama nevienprasmiškai, todėl tolimesnė analizė atliekama vadovaujantis kritiniu požiūriu. Antrajame etape surinkta informacija interpretuojama, atsižvelgiant į istorinį kontekstą ir urbanistinio audinio kaitą lėmusias įtakas. Šioje stadijoje pasitelkiant vaizdinės medžiagos redagavimo priemones atkuriamas istorinis miestovaizdis pasirinktais laiko periodais, remiantis ankstesniame etape surinktais duomenimis. Pavyzdyje tyrimo, kurį Ora mieste atliko D.A.Reinar, matoma dabartinė vietovės situacija ir rekonstruoti vaizdai, atskleidžiantys vietovės vaizdą pasirinktais istoriniais periodais (6 pav.). Tokia istorinės medžiagos interpretacija iliustruoja teritorijos istorinio sluoksnio svarbą, erdvinę – tūrinę sąrangą, sociokultūrines, ekonomines charakteristikas, o taip pat sukuria pagrindą vertinimo kriterijų atsiradimui.

6 paveikslas: D.I.V.E. – Istorinio miestovaizdžio rekonstrukcija
[55, p.43]

c) *Vertinimas*. Ši tyrimo stadija paremta pirmųjų dviejų etapų metu gautais rezultatais. Jos metu išskiriamos urbanistiniu požiūriu vertingos teritorijos dalys, kuriose išlikęs istorinis audinys ar jo fragmentai. Taip pat nurodomos vietos, kuriose istorinė miesto morfostruktūra yra pažeista arba sunaikinta (išnykusios gatvių trasos, sudarkytas istorinis užstatymas). Įvardinus esamos struktūros urbanistines vertybes, atliekamas jų pažeidžiamumo dėl potencialių teritorijos kaitos galimybių vertinimas. Pažeidžiamumas – tai galimas urbanistinių vertybių sunykinimas, sąlygotas potencialių teritorijos vystymo scenarijų. Įvertinus teritorijų pažeidžiamumą, galima nustatyti ribas, apibrėžiančias intervencijos į vertingas urbanistines situacijas kiekį, kuris nepakenktų jų istorinės struktūros vertei.

d) *Pasiūlymai*. Paskutinė analizės dalis yra apibendrinamo pobūdžio, besiremianti anksčiau atliktų analizės etapų rezultatais. Šioje dalyje pateikiamos rekomendacijos ir pasiūlymai, susiję su miesto vystymo ir plėtros klausimais.

7 paveikslas: D.I.V.E. – Teritorijos vystymo pasiūlymai
[55, p.46]

D.A.Reinar, atlikęs Ora miesto tyrimą, pateikė suvestinę schemą su nužymėtomis teritorijomis (7 pav.), kuriose a) vertinga, nekeistina urbanistinė struktūra; b) vertinga urbanistinė struktūra, vystymas turėtų būti ribojamas; c) nėra vertingos struktūros elementų, vertų išsaugoti.

2. MIESTO MORFOLOGINĖS RAIDOS TYRIMAS

Miestą, kaip nuolat kintančią planinę – erdvinę struktūros elementų visumą formuoja daugelis faktorių. Visų pirma, tai įstatyminė bazė reglamentuojanti statybas, valstybės politinę, ekonominę situaciją bei geopolitinius veiksniai. Didelę įtaką daro gamtiniai ir ekologiniai faktoriai, kurie vienaip ar kitaip riboja arba nukreipia miesto planinę erdvinę sandarą. Tačiau nemažesnę poveikį erdvinėms struktūrom, besiskiriančių užstatymo tipais, erdvine ir planine organizacija, klostymuisi turi socialinis kontekstas, kuriame yra susiformavusios tam tikros tradicijos. Šie veiksniai nėra pastovūs ir laikui bėgant kinta, ko rezultate formuojasi unikalūs urbanistiniai dariniai, kurių kiekvienas gali būti suprantamas kaip tarpusavyje susijusių elementų struktūra.

Šioje darbo dalyje analizuojama Naujosios Vilnios morfologinės struktūros raida istorinės kaitos aspektu. Apžvelgiama gyvenvietės istorinė raida, nušviečiant urbanistinio karkaso formavimosi bruožus ir sąlygas. Remiantis ankstesnėje dalyje suformuota darbo strategija ir metodinėmis nuostatomis atliekamas morfostruktūros tyrimas bei kokybinis vertinimas.

2.1. Naujosios Vilnios morfogenezę ir vystymosi sąlygos

Naujoji Vilnia – istoriškai susiformavęs urbanistinis darinys, pasižymintis savitais urbanistinės morfostruktūros bruožais, atspindinčiais skirtingų laikmečių ir visuomenių gyvenamosios aplinkos formavimo tradicijas. Šiame skyriuje aptariamos gyvenvietės atsiradimo priežastys ir aplinkybės, istorinės urbanistinio karkaso vystymąsi įtakojusios sąlygos bei geomorfologinės situacijos vaidmuo struktūros formavimosi procesuose.

2.1.1. Naujosios Vilnios istorinė raida

Naujosios Vilnios miestas, dabar Vilniaus miesto administracinė dalis, susikūrė buvusios Rokantiškių seniūnijos vietoje. Miesto ištakos siekia XIX a. vidurį, tačiau vietovės, kurioje pradėjo kurtis miestas, istorinės šaknys kur kas gilesnės. Žinoma, kad jau XV a. pabaigoje čia buvo Rokantiškės valsčius (Rokontyska włość). Tuo metu vietovė turėjo nuomojamos karaliaus žemės, vėliau – seniūnijos be miesto teisių statusą.

XVII a. kunigaikštis Alšis Rokantiškėse pastatė pilį [58]. 1533 m. Povilas Alšėniškis, būdamas Vilniaus vyskupu, pilį kartu su aplinkinėmis žemėmis padovanojo Žygimanto Senojo žmonai Lenkijos karalienei Bonai Sforzai [25, p.259]. XVII a. pirmoje pusėje pilį valdė didikų Pacų giminė. Manoma, kad XVI a. antroje pusėje pilis buvo perstatyta [18]. Pagal aptiktas pastatų liekanas nustatyta, kad šiaurinėje kalno dalyje stovėjo artimo stačiakampiui plano ~45×20 m dydžio, rūmai. 1655m.

Rokantiškių pilis sudegė ir atstatyta nebuvo. Pirmieji kasinėjimai piliavietėje buvo atlikti 1940m (M. Morelowski). Vėliau buvo kasinėjama 1995-1996m., paskutinį kartą – 2008m. Pastarųjų tyrinėjimų metu aptikti gotikinio rūmų korpuso pamatai.

Rokantiškių pilis turėjo stiprią įtaką apylinkių vystymuisi. Aplink ją telkėsi žemdirbių gyvenvietės (Mickūnai, Strielčiukai), pramonės įmonės. XVII a. pradžioje Balceris Reinertas Rokantiškėse įkūrė popieriaus fabrikėlį, Vladislavas Vaza Pučkoriuose pastatė patrankų liejyklą [54]. Tačiau po to, kai karinio konflikto metu buvo sunaikinta Rokantiškių pilis, veikla apylinkėse stipriai apmirė beveik dviem šimtams metų. Po III-ojo Lietuvos – Lenkijos valstybės padalijimo XVIII a. pabaigoje Rokantiškių seniūniją perėmė Rusijos valdžia. Vėliau, XIX a. pradžioje Kučuriškėse popieriaus dirbtuvę pastatė Vaitiekus Puslovskis (Wojciech Pusłowski) [13]. Panašiu metu buvo pradėtas projektuoti Sankt-Peterburgo – Varšuvos geležinkelis, kurio statyba ir tapo Naujosios Vilnios kūrimosi pradžia.

Apie 1858m. Naujosios Vilnios teritorijoje prasidėjo geležinkelio linijos statybos, tuo pačiu susikūrė tuomet nedidelė geležinkelio darbininkų gyvenvietė. Tiesiant Varšuvos – Sankt-Peterburgo geležinkelį 1961m. pastatytas tiltas per Vilnelės upę. 1971-1973m. nutiesus geležinkelio atšaką į Romnų (dab. Ukrainos teritorijoje), buvo pastatyta Vileikos („Wileika“) geležinkelio stotis (dab. Naujoji Vilnia). Tuo pačiu buvo atvesta šioje vietovėje pirmoji telegrafo linija. Su geležinkelio stoties atsiradimu, teritorija įgavo ekonominio patrauklumo. 1980m. čia pradėtas statyti uknuolių (pasagų vinių) fabrikas, kuris po dešimties metų jau buvo žinomas kaip didžiausias pasaulyje dalgių fabrikas. Ilgainiui Naujosios Vilnios teritorijoje įsikūrė dar trys gamyklos, du popieriaus fabrikai, dvi tekstilės pramonės gamyklos, metalo liejykla, mielių, odos apdirbimo fabrikai, malūnas, geležinkelio dirbtuvės bei kitos smulkesnės įmonės. Plėtojantis pramonei į miestelį kėlėsi gyventi įvairių tautybių darbininkai, kurių XIXa. pabaigoje buvo apie penkis tūkstančius.

1889 m. Vilniaus gubernijos medicinos departamentas pasiūlė steigti dideles psichiatrijos ligonines, kuriose būtų sutelkti specialistai psichiatrai. 1898 m. vienas tokių projektų buvo pradėtas įgyvendinti. Tokiu būdu prie Rokantiškių palivarko (pietinė dab. Naujosios Vilnios dalis) buvo pastatyta Vilniaus apygardos psichiatrinė ligoninė, galinti priimti iki tūkstančio pacientų. Ligoninė pradėjo veikti 1903m. ir aptarnavo šešis miestus (Vilnių, Gardiną ir kt.) [19].

1904m. carinė valdžia priėmė sprendimą gyvenvietę šalia Vileisko geležinkelio (taip buvo vadinama geležinkelio atkarpa šalia dab. Naujosios Vilnios) pertvarkyti į stambesnę administracinį vienetą. Gyvenvietė įgavo miesto statusą, buvo suteiktas Novo-Vileisko (Ново-Вилейскъ) pavadinimas.

Augantis miestas ir nuolat didėjantis gyventojų skaičius sudarė prielaidas steigti atskirą parapiją. Taigi 1906 metais, prijungus dalį Vilniaus Šv. Petro ir Povilo parapijos teritorijos, buvo įsteigta Naujosios Vilnios parapija. Naujosios Vilnios Šv. Kazimiero vardo bažnyčios statyba pradėta rūpintis 1905 m. miesto gyventojų ir dvasinės vyresnybės iniciatyva. Sutikus Vilniaus gubernatoriui ir neprieštaraujant vyskupui, buvo leista parapijiečių lėšomis statyti naują mūrinę bažnyčią miestiečių

dovanotame sklype priešais geležinkelio stotį. Bažnyčia buvo pradėta statyti 1906m. pagal 1904m. parengtą Antano Filipovičiaus – Duboviko projektą [16]. Statyba buvo baigta apie 1911m. Tuo metu Novo-Vileiske buvo apie 500 pastatų ir 10500 gyventojų (pažymėtina, jog mieste nuolat stovėjo du kariuomenės pulkai).

Dar 1903m. buvo nuspręsta Naujojoje Vilnioje statyti cerkvę. Jos statybų komitetui vadovavo tuometinio Vilniaus gubernatoriaus žmona Sofija Veriovkina [81]. Nesurinkus pakankamai lėšų akmeniniam ar mūriniam statiniui, nuspręsta cerkvę statyti medinę. Šv. Petro ir Povilo cerkvė buvo pastatyta ir pašventinta 1908m. Taip pat buvo atidaryta pirmoji mieste rusiška progimnazija. Kiek vėliau buvo pradėta statyti akmeninė cerkvė, tačiau statyboms dar neįsibėgėjus prasidėjo I-asis pasaulinis karas, kurio metu vokiečiai cerkvę išardė ir medžiagas panaudojo parako gamyklos statybai.

Miesto vystymąsi smarkiai pristabdė I-asis pasaulinis karas, kadangi apylinkėse nuolat vyko kovos. Naująją Vilnią karo metu nusiaubė Rusijos, Lenkijos bei Vokietijos kariuomenės. Kovos nesiliovė ir po karo, kai 1920m. rugpjūčio 27d. lietuvių kariuomenės daliniai užėmė miestą ir ultimatumu privertė bolševikus pasitraukti iš Vilniaus. Tačiau jau tų pačių metų spalio 9d. Vilniaus kraštą okupavo lenkai. Naujoji Vilnia (lenkų okupacijos laikotarpiu – Nowa Wilejka) tapo kareivinių miestu. Psichiatrinė ligoninė buvo uždaryta ir jos pastatai panaudoti kariuomenės reikmėms. Mieste nuolat stovėjo du lenkų kariuomenės kavalerijos pulkai. Jų išlaikymui buvo pastatytas papildomas kareivinių pastatų kompleksas šalia ligoninės pastatų. Šios kareivinės buvo sugriautos II-ojo pasaulinio karo metu ir atstatytos nebuvo.

Lenkijos administracijai po karo sunkiai sekėsi atstatyti Naujosios Vilnios ūkį. Nepaisant to, miestas pamažu augo, užstatymas pradėjo plėstis ir kairiajame Vilnios upės krante į kareivinių pusę. Pagal 1931m. surašymo duomenis, Naujojoje Vilnioje buvo 778 gyvenamieji namai ir apie 7000 gyventojų, 1935m. – 806 gyvenamieji namai ir apie 7250 gyventojų.

Tarpukario laikotarpiu stipriai pakito socialinė – kultūrinė vietovės atmosfera. Jei iki I-ojo pasaulinio karo Naujoji Vilnia buvo multikultūrinis, labiau rusiškas miestas, po karo suklestėjo lenkiška kultūra ir tradicijos. Buvo atidaryta lenkiška Šv. Kazimiero draugijos gimnazija. 1938 m. buvo pradėta statyti nauja karinės įgulos bažnyčia (dab. – Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia).

Kai 1939m. Lietuva atgavo Vilniaus krašto dalį, ir Naujoji Vilnia grįžo į jos sudėtį. Trumpas lietuviškos administracijos darbas prieš pat II-ąjį pasaulinį karą neatnešė Naujajai Vilniai žymesnių permainų. Tuo metu čia buvo apie 10000 gyventojų, kurių daugumą sudarė lenkai ir baltarusiai. Pažymėtina, jog dėl palankesnių pragyvenimo kaštų Naujojoje Vilnioje gyveno nemažai darbininkų iš Vilniaus.

II-ojo pasaulinio karo metu Naujoji Vilnia patyrė dvi okupacijas: 1940-1941m. – rusų, 1941-1944m. – vokiečių. Rusų okupacijos metu iš Naujosios Vilnios geležinkelio stoties į Rusijos gilumą buvo tremiami pirmieji lietuvių, lenkų ir kitų tautybių žmonės (čia buvo paskutinė geležinkelio stotis

Lietuvoje). Ilgesniam laikui Naujojoje Vilnioje apsistojusi vokiečių kariuomenė įsikūrė psichiatrijos ligoninės pastatų komplekse (pažymėtina, jog dalis šio komplekso statinių karo metu sugriauta ir neatstatyta). Taip pat čia buvo įsteigta karo belaisvių stovykla, kurioje mirė apie 4500 rusų kareivių (tikslus skaičius nežinomas, kadangi iki šiol nėra aišku, kur palaidoti jų palaikai). Karo pabaigoje vokiečių kariuomenei traukiantis didelė dalis Naujosios Vilnios pastatų buvo sudeginta, tačiau po karo atstatyta.

Po Antrojo pasaulinio karo prasidėję radikalūs politiniai, ekonominiai-socialiniai pokyčiai Lietuvoje labai paveikė Lietuvos lenkų padėtį ir lėmė didelius migracinius procesus [62, p.20]. 1944m. pabaigoje Rusijos ir Lenkijos repatriacinis susitarimas lėmė didelio masto migracijos procesus iš Lietuvos teritorijos į Lenkiją. Pagal susitarimą išvykti galėjo lenkai ir žydai, kurie iki Antrojo pasaulinio karo pradžios turėjo Lenkijos pilietybę. Tuo metu Naujojoje Vilnioje lenkai sudarė 88% gyventojų. Manoma, jog 1944-1947m. ir 1956-1959m. iš Naujosios Vilnios repatriavo apie 9000 žmonių. 1945 m. pabaigoje Vilniuje ir jo apylinkėse labai trūko darbo jėgos ir praktiškai nebuvo jokių apribojimų įsikurti, kas iššaukė didelę imigracijos bangą iš SSRS 1946-1947m. [63, p.36]. Pažymėtina, kad ženkliai dalį imigrantų sudarė lenkai iš kitų Sovietų Sąjungos regionų, ypač iš vakarinės Baltarusijos dalies, taigi etniniai pokyčiai Vilniaus krašte nebuvo itin dramatiški. Po 1950m. čia buvo sudarytos palankesnės sąlygos lenkų švietimo ir kultūros plėtotei. Pietryčių Lietuvos rajonuose buvo išplėtotas platus lenkiškų mokyklų tinklas (1945-1946m. buvo 150 lenkiškų mokyklų, o 1957-1958m. – 27144), buvo leidžiama literatūra ir spauda lenkų kalba. Todėl nelenkai (ypač baltarusiai), neturėdami alternatyvių sąlygų savo etninei tapatybei palaikyti ir stiprinti, palaipsniui nutautėjo. Šie asimiliaciniai procesai turėjo įtakos lenkų skaičiaus didėjimui pietryčių Lietuvoje

Antrosios sovietinės okupacijos pradžioje prasidėjo antroji trėmimų banga, kurios pobūdis mažai skyrėsi nuo pirmosios – klestėjo savivalė ir prievarta. Iš pradžių buvo tremiami Lietuvoje gyvenę vokiečiai. Tačiau jau 1945m. viduryje sovietinė valdžia priėmė nutarimą dėl masinių trėmimų organizavimo. NKVD sudarytuose pirmuosiuose „antisovietinių“ šeimų sąrašuose buvo įrašytos 9603 šeimos (31696 žmonės) [4], iš kurių buvo renkami kandidatai naujiems trėmimams. Vėliau prie tremtinių sąrašų sudarymo prisidėjo ir vietiniai kolaborantai, kuri dažnai „tremtinus“ žmones įskųsdavo ne dėl politinių priežasčių, o su tikslu paveržti svetimą turtą. Pirmieji trėmimai oficialiai buvo nukreipti prieš surastų partizanų ir besislapsčiusių žmonių, žuvusių partizanų ir nuteistųjų šeimas, taip pat prieš rezistencijos rėmėjus. Nuo 1951m. vykę trėmimai buvo nukreipti prieš kolektyvizacijos bangą atlaikiusius ir savo individualių ūkių neatsisakiusius valstiečius („buožes“). Manoma, kad iš viso 1945-1954m. iš Lietuvos buvo ištremta apie 120 tūkstančių žmonių.

Naujoji Vilnia buvo darbininkų gyvenvietė, todėl jos gyventojų tiesiogiai nepalietė trėmimų banga, kadangi jau tarpukario laikotarpiu čia buvo paplitusios socialistinės idėjos, ir didžioji proletariato dalis rėmė sovietinės valdžios vykdomą politiką. Tačiau Naujosios Vilnios geležinkelio stotis buvo tapusi

svarbiu tremtinių iš Lietuvos kelio tašku, kadangi tai buvo paskutinė stotelė Lietuvos teritorijoje, iš kurios tremtinių ešelonai vežė žmones į tremties vietas (Komiją, Altajaus kraštą, Jakutiją, Novosibirsko, Tomsko sritis, Krasnojarską ir kt.).

Perėmusi Naujosios Vilnios valdymą, sovietų valdžia toliau plėtojo gyvenvietę kaip pramonės centrą. 1950m., kai buvo pakeistas teritorijos administracinis suskirstymas (panaikinti valsčiai ir apskritys, o jų vietoje sukurti mažesni administraciniai teritoriniai vienetai – rajonai ir apylinkės [44, p.79]), gyvenvietei buvo suteiktos miesto teisės, tačiau jau 1957m. ji buvo prijungta prie Vilniaus, taip užbaigiant Naujosios Vilnios kaip atskiro miesto gyvavimo istoriją. VI-ojo dešimtmečio pradžioje buvo pradėtas statyti naujas industrinis sunkiosios pramonės kompleksas dešiniajame Vilnios upės krante („Žalgirio“, „Neries“, „Spalio“, „Spalio 40-mečio“, „Statybos apdailos mašinų“ gamyklos, vyno darykla). Čia buvo gaminami žemės ūkio agregatai, įvairios paskirties staklės ir kitokia technika. 1961m. buvo vėl atidaryta iki I-ojo pasaulinio karo veikusi psichiatrijos ligoninė. VII-jame ir VIII-jame dešimtmečiuose vyko tolimesnė planinga kairiojo Vilnelės upės kranto urbanizacija. Kaip ir kitų Lietuvos gyvenviečių, Naujosios Vilnios plėtra buvo vykdoma laikantis bendrų visos Sovietų Sąjungos miestų ir miestelių planavimo principų ir normų. Nauji pastai buvo statomi pagal tipinius projektus. Čia pagal laisvo planavimo principą daugiabučiais gyvenamaisiais pastatais buvo užstatyta pietinė Naujosios Vilnios dalis (iki psichiatrijos ligoninės komplekso). Taip pat atsirado daugiau visuomeninės paskirties įstaigų (vaikų darželiai, mokyklos). Plečiantis gyvenamajai statybai atsirado palankesnės socialinės ir ekonominės sąlygos tvarkyti visuomeninius centrus. Geležinkelio stotis buvo perkelta į pietinę geležinkelio pusę. Pastačius naują stoties pastatą ir kino teatrą „Draugystė“, buvo pradėtas formuoti naujas Naujosios Vilnios visuomeninis centras. Tačiau kadangi tai buvo tik pavieniai objektai, o jų funkcinė ir kompozicinė sąsaja su istoriniu miesto centru nebuvo užtikrinta, šis centras liko gana padrikas.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Naujoji Vilnia toliau plėtojosi kaip Vilniaus miesto dalis. Pasikeitus politinei – ekonominei situacijai, bankrutavo stambiausi sunkiosios pramonės objektai. Tai sukėlė masinį nedarbą, dėl ko kilo daug socialinių ir demografinių problemų. Nuo to laiko nebuvo aiškių vietovės vystymo gairių, dėl ko pramoninėje zonoje veikla apmirė, o gyvenamoji dalis atlieka „miegamosios“ Vilniaus dalies funkciją.

Didžiausias lūžis Naujosios Vilnios raidoje buvo II-asis pasaulinis karas ir po jo vykusio sovietinė okupacija. Jeigu iki 1945m. miestas, vystėsi nuosekliai, t.y. privačios nuosavybės pagrindu, tai vėliau vyko planinė miesto (miesto dalies) plėtra, ko rezultate dramatiškai kito miesto planinė – funkcinė bei erdvinė struktūra. Todėl tyrime tikslingai orientuojamasi į šių dviejų laikotarpių analizę.

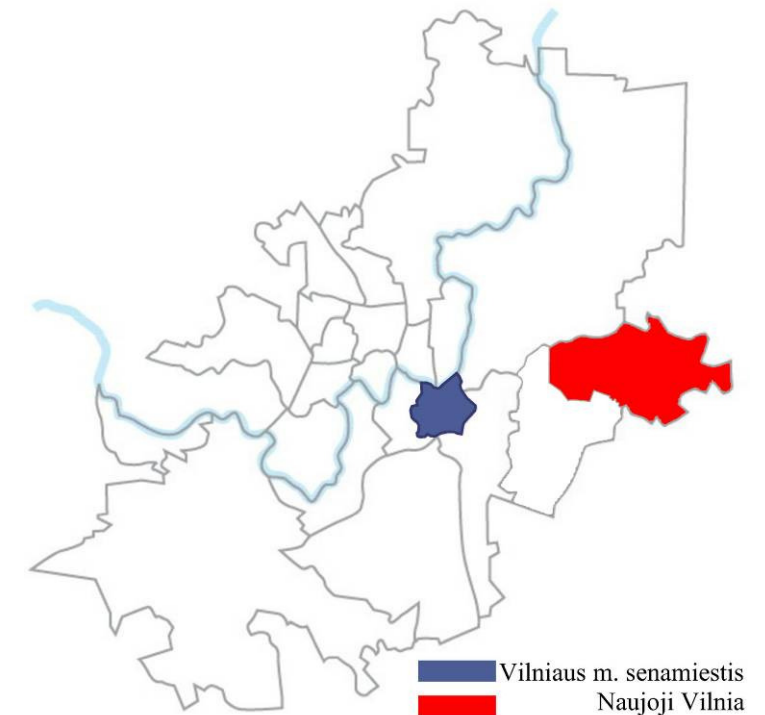
Lentelėje (2 lent.) pateikiami svarbiausi istoriniai įvykiai, įtakoję Naujosios Vilnios vystymąsi skirtingais laikmečiais.

Svarbiausi istoriniai įvykiai					
Amžius	Data	Įvykis	Reikšmė		
			P.	S.	U.
XII a.	(nežinoma)	Kunigaikštis Alšis Rokantiškėse pastatė pilį		▪	▪
XVI a.	1533 m.	Alšėniškis pilį kartu su aplinkinėmis žemėmis padovanojo Lenkijos karalienei Bonai Sforzai		▪	▪
XVII a.	(nežinoma)	Balceris Reinertas Rokantiškėse įkūrė popieriaus fabrikėlį			▪
	(nežinoma)	Vladislavas Vaza Pučkoriuose pastatė patrankų liejyklą			▪
	1665 m.	Rokantiškių pilis buvo sunaikinta karinio konflikto metu			▪
XIX a.	1858 m.	Pradėtas statyti Varšuvos – Sankt-Peterburgo geležinkelis			▪
	1871 m.	Pradėta statyti geležinkelio atšaka į Romnų.			▪
	1873 m.	Pastatyta Vileikos geležinkelio stotis		▪	▪
	1880 m.	Pradėtas statyti pasagų vinių fabrikas			▪
	1898 m.	Pradėtas statyti psichiatrinės ligoninės pastatų kompleksas		▪	▪
XX a.	1904 m.	Gyvenvietė gavo miesto statusą, pavadinta Novo-Vileisku	▪	▪	▪
	1906 m.	Įsteigta N. Vilnios parapija		▪	
	1908 m.	Pastatyta N. Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė		▪	▪
	1911 m.	Pastatyta N. Vilnios Šv. Kazimiero bažnyčia		▪	▪
	1914-1919m. – I-asis pasaulinis karas				
	1920 m.	N. Vilnia okupuojama lenkų	▪	▪	
	1920 m.	Uždaryta psichiatrinė ligoninė	▪	▪	
	1938 m.	Pradėta statyti karinės įgulos bažnyčia		▪	▪
	1939 m.	N. Vilnia grįžo į Lietuvos sudėtį	▪	▪	
	1939-1945m. – II-asis pasaulinis karas				
	1940 m.	N. Vilnią okupavo rusų kariuomenė; Pirmoji trėmimo banga	▪	▪	
	1941 m.	N. Vilnią okupavo vokiečių kariuomenė	▪	▪	
	1944 m.	N. Vilnią okupavo rusų kariuomenė	▪	▪	
	1944-47 m.	Pirmoji lenkų repatriacijos banga	▪	▪	
	1945-54 m.	Antroji trėmimų banga	▪	▪	
	1946-47 m.	Imigracijos į N. Vilnią iš kitų Sovietų Sąj. regionų banga	▪	▪	
	1950 m.	N. Vilnia gavo miesto teises	▪		▪
	1956-59 m.	Antroji lenkų repatriacijos banga	▪	▪	
	1957 m.	N. Vilnia prijungta prie Vilniaus	▪		▪
	1960-80 m.	Pastatytos sunkiosios pramonės gamyklos; Urbanizuotas kairysis Vilnelės upės krantas; Pradėtas kurti naujas visuomeninis centras		▪	▪
	1961 m.	Vėl atidaryta psichiatrinė ligoninė		▪	
	1990 m. – atkurta Lietuvos nepriklausomybė				
	1990-98m.	Bankrutavo N. Vilnios sunkiosios pramonės gamyklos		▪	
	1992 m.	N. Vilnios sen. Teritorijoje įkurtas Pavilnių regioninis parkas		▪	▪

2 lentelė: Svarbiausi Naujosios Vilnios istoriniai įvykiai;
reikšmė: P – politinė, S – socialinė, U – urbanistinė

2.1.2. Geomorfologinės teritorijos ypatybės

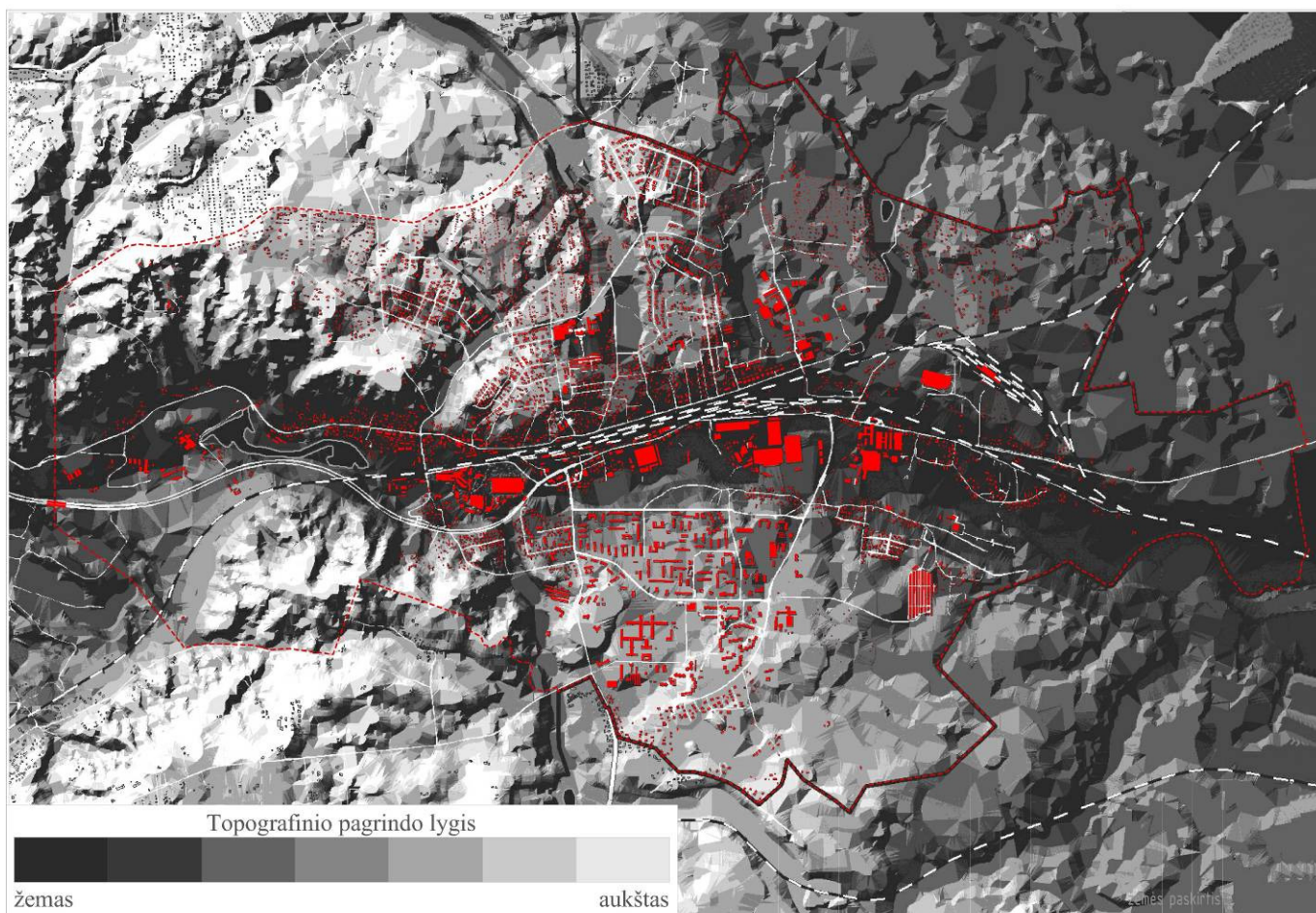
Dabartinė Naujoji Vilnia yra Vilniaus miesto administracinė dalis, esanti pietrytinėje miesto dalyje, nuo miesto senamiesčio nutolusi per 10 kilometrų (8 pav.). Dabar ši vietovė yra funkciškai priklausoma nuo Vilniaus miesto, tačiau istoriškai jos raida klostėsi kaip atskiro urbanistinio vieneto, todėl Naujoji Vilnia pasižymi Vilniaus miestui nebūdinga urbanistine struktūra. Nors tiesioginių funkcinių sąsajų su Vilniumi gyvenvietės istorijoje neaptinkama, pažymėtina, jog tarpukario laikotarpiu vyravo tendencija, kai darbininkai iš Vilniaus kėlėsi gyventi į Naująją Vilnią dėl palankesnių pragyvenimo

8 paveikslas: N.Vilnios padėtis senamiesčio atžvilgiu
(autorius schema)

ir būsto kainų. Tačiau tuomet dėl nepakankamai išvystytos infrastruktūros tai netapo masiniu reiškiniu. Taigi galima teigti, jog iki XX a. vidurio Vilniaus miesto raida neturėjo įtakos Naujosios Vilnios vystymuisi.

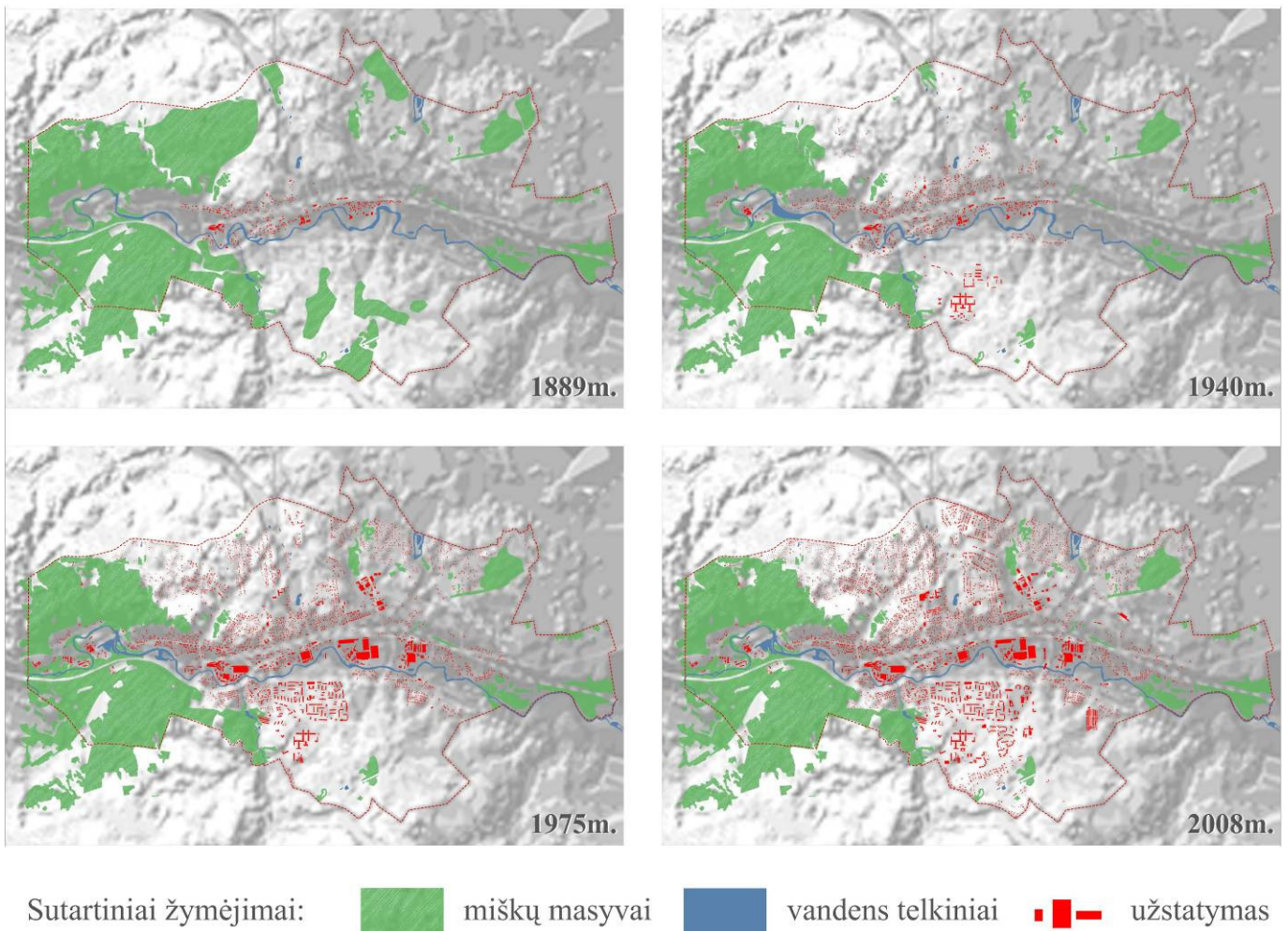
Pagrindinė miesto susikūrimo priežastis buvo geležinkelio linijos, o vėliau – ir stoties atsiradimas. Atsižvelgiant į Vilniaus apylinkių topografinius parametrus, Vilnios upės slėnis turbūt buvo vienintelis kelias tiesti geležinkelio liniją iš Vilniaus į rytus, o vieta ties Naująja Vilnia – sukurti jos atsišakojimą į pietryčius. Todėl galima daryti prielaidą, kad Naujosios Vilnios geležinkelio stoties, nuo kurios skaičiuojama miesto istorija, atsiradimą lėmė būtent topografinės vietovės sąlygos. Geležinkelio linija buvo ne tik miesto susikūrimo katalizatorius, bet taip pat suvaidino svarbų vaidmenį miesto urbanistinio audinio klostymuisi. Būtent šiaurinėje ir pietinėje šios linijos pusėse atsirado pirmasis vietovės užstatymas. Čia svarbų vaidmenį atliko ir Vilnios upė kaip pagrindinė teritorijoje gamtinė ašis rytų – vakarų kryptimi. Šiuo atveju, urbanistinės struktūros vystymesi ji dalyvavo kaip natūralus barjeras, ribojantis miesto užstatymo plėtimąsi į pietus. Į pietinę Vilnios upės pusę Naujoji Vilnia pradėjo plėstis tik XXa. pradžioje pastačius psichiatrinės ligoninės kompleksą, tačiau stambesnio masto pietinio Vilnios upės slėnio urbanizacija vyko tik nuo XXa. vidurio. Taigi galima daryti prielaidą, kad būtent šis gamtinis barjeras buvo Naujosios Vilnios plėtimosi į šiaurę priežastimi ankstyvuoju miesto vystymosi laikotarpiu.

9 paveikslas: Teritorijos reljefo įtaka užstatymo vystymuisi
(autorius schema)

Kadangi Naujoji Vilnia įsikūrusi kalvotoje vietovėje, didelę reikšmę miesto urbanistinio audinio raidai turėjo teritorijos reljefas (9 pav.). Iki XXa. vidurio užstatymas labiausiai vystėsi žemiausioje Vilnios upės slėnio terasoje vakarų kryptimi. Tokią tendenciją greičiausiai lėmė pagrindinė regioninės reikšmės susisiekimo trasa, vedusi į Vilnių. Taip pat buvo pradėti urbanizuoti ir šiauriniai slėnio šlaitai, tačiau čia užstatymas vystėsi mažiau nuosekliai, nes nebuvo užstatomos sudėtingesnio reljefo ir stačių šlaitų zonos. Po karo miestui plečiantis užstatymo intensyvumas šiose zonose padidėjo. Sovietmečiu urbanizuojant pietinę teritorijos dalį reljefas neturėjo lemiamos įtakos, kadangi šioje zonoje slėnio šlaitai lėkštesni ir apie 20m žemesni nei šiaurinėje dalyje. Čia užstatymą ribojantys veiksniai buvo želdynai ir Murlės upelio slėnis, kertantis pietinę teritorijos dalį šiaurės – pietų kryptimi.

Dar vienas svarbus vietovės topografijos elementas, įtakojęs Naujosios Vilnios užstatymo vystymąsi, buvo miškai. Dabar miškai užima 24,4% teritorijos, kai XIXa. viduryje, pradėjus kurti miestui, miškų dalis buvo 34,6%. Didelis miškų užimamos teritorijos sumažėjimas pastebimas dar iki II-ojo pasaulinio karo (užfiksuota, jog 1941m. miškai užėmė 25,0% teritorijos), todėl galima daryti prielaidą, jog miško masyvas šiaurinėje teritorijos dalyje buvo kertamas ir naudojamas kaip statybinė žaliava naujoms statyboms. Iškirsta teritorija urbanizuota tik XXa. antroje pusėje. Pažymėtina, jog XIXa. pradžioje statant ligoninės pastatų kompleksą taip pat buvo sunaikinta didžioji dalis teritorijos pietinėje

10 paveikslas: Gamtinio karkaso elementų kaita Naujosios Vilnios teritorijoje nuo XIXa. antros pusės iki dabar (autorius schema)

dalyje buvusio miško masyvo (10 pav.). Taigi, nuo XIXa. vidurio iki XXa. vidurio teritorijoje miškų sumažėjo 27,8%, kas ne tik stipriai pakeitė vietovės kraštovaizdį, bet ir atsiliepė gamtinio karkaso vientisumui. Urbanizuojant Vilnios upės slėnį, buvo suardyta gamtinio karkaso koridoriaus, besidriekiančio nuo Vilniaus į rytus, dalis [73, schema 5.3].

Pažymėtina, jog Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso vystymasis turėjo įtakos vietovės hidrografinio tinklo elementams. Nuo pat miesto susikūrimo aplink Vilnios upę telkėsi įvairios paskirties pramonės įmonės, kurios naudojo upės vandenį industrinėms reikmėms. Atmetant natūralius pokyčius (užpelkėjimas, smulkūs upės vagos pakitimai ir pan.), buvo atlikti tokie esminiai pakeitimai:

- ties buv. Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksu iškastas kanalas, nukertantis Vilnios upės vingį (XIXa. 2 pusė);
- ties buv. Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksu pastatyta užtvanka (XIXa. 2 pusė);
- ties buv. Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksu užkasta dalis kanalo (XXa. vidurys);

- d) pakoreguoti užtventtos teritorijos kontūrai (XXa. vidury);
- e) panaikintas Vilnios upės vingis ties Murlės upelio santaka (XXa. 2 pusė);
- f) panaikinti trys upės vagos užutekiai dešiniajame krante (XXa. 2 pusė);
- g) panaikintas vingis ir ištiesinta upės vaga aukščiau santakos su Murlės upeliu (XXa. 2 pusė);
- h) pakeista Vilnios upės ir Murlės upelio santakos vieta (XXa. 2 pusė).

Didžiausi hidrografinio karkaso pakeitimai buvo įvykdyti sovietmečiu. Itin stambių gabaritų industriniams kompleksams reikėjo didelių žemės sklypų, turinčių lygų reljefą. Kadangi teritorijoje tokių zonų trūko, keliose atkarpose buvo ištiesinta upės vaga ir buvusių upės vingių vietose atsirado pramoninės paskirties sklypai.

2.2. Naujosios Vilnios morfologinės struktūros kaita istorinės raidos aspektu

XIXa. pirmoje pusėje Naujosios Vilnios teritorija buvo mažai apgyvendinta. Čia nuo Rokantiškių valsčiaus klestėjimo laikų buvo likusios kelios negausios žemdirbių gyvenvietės (Rokantiškės, Strielčiukai, Žvirbliai) bei pavieniai pramoninės paskirties objektai (Kučuriškių popieriaus fabrikas, Pučkorių patrankų liejykla, malūnas ir kt.), ekstensyviai išsidėstę palei Vilnios upę. Tiesiant geležinkelio liniją pradėjęs formuotis naujas urbanistinis darinys nebuvo jų įtakojamas (jo vietą nulėmė geomorfologinės teritorijos ypatybės ir infrastruktūrinės plėtros prioritetai), todėl Naujosios Vilnios atsiradimą anksčiau susiformavusiame urbanistiniame tinkle galima laikyti atsitiktiniu, o ne žyminčiu nuoseklų teritorijos urbanistinės raidos tęstinumą. Dėl šios priežasties nagrinėjant Naujosios Vilnios morfostruktūros vystymąsi yra tikslinga atskaitos tašku laikyti XIXa. vidurį.

2.2.1. Užstatymo raida nuo XIXa. vidurio iki XXIa. pradžios

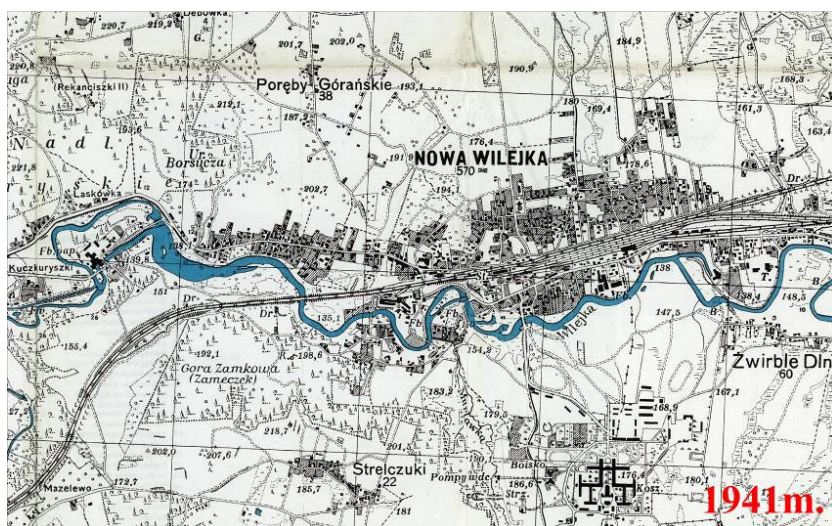
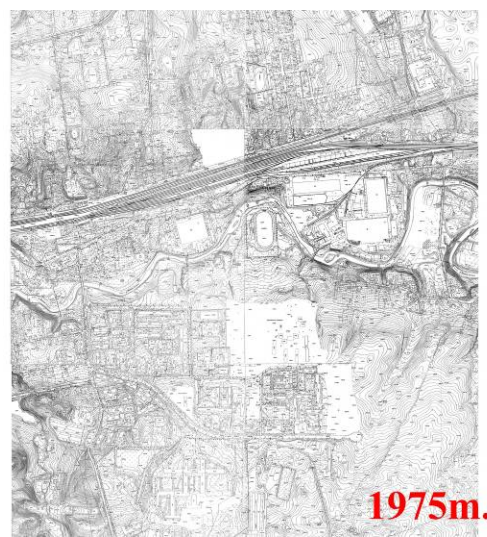
Siekiant atskleisti teritorijos užstatymo raidą morfologiniu aspektu, reikalingas detalus kartografinis pagrindas. Kadangi iki XXa. vidurio teritorijos užstatymas vystėsi nuosekliai, žemės nuosavybės pagrindu, o ne pagal konkrečią raidos koncepciją, smulkesnių vietovės planų sudaryta nebuvo. Tarpukario laikotarpiu, jau susiformavus gyvenvietės branduoliui, lenkų kartografi atliko smulkesnius teritorijos matavimus, kuriuos vėliau panaudojo vokiečiai ir kariniais tikslais nubraižė pakankamai smulkų teritorijos planą. Įvertinus planų detalumą, atskleidžiant svarbiausių vietovės vystymosi laikotarpių užstatymo raidą remtasi tokiais teritorijos planais (*II pav.*):

- a) carinio laikotarpio 1896-98m. 2 varstų (1:84 000) žemėlapis XIII-19(Medniki) fragmentas [43];
- b) II-ojo pasaulinio karo laikotarpio vokiečių kartografų išleisto žemėlapis „Stadtplan Wilna und Umgebung“, sudaryto pagal lenkiškus (1:25000) topografinius žemėlapius, fragmentas [61];
- c) sovietmečiu darytų topografinių matavimų planšetų kopijos (planšetai buvo periodiškai atnaujinami, paskutiniai pakeitimai užfiksuoti apie 1975m.) [75];
- d) Lietuvos skaitmeninio rastrinio ortofotografinio (M 1:10000) žemėlapis duomenys (2008m.).

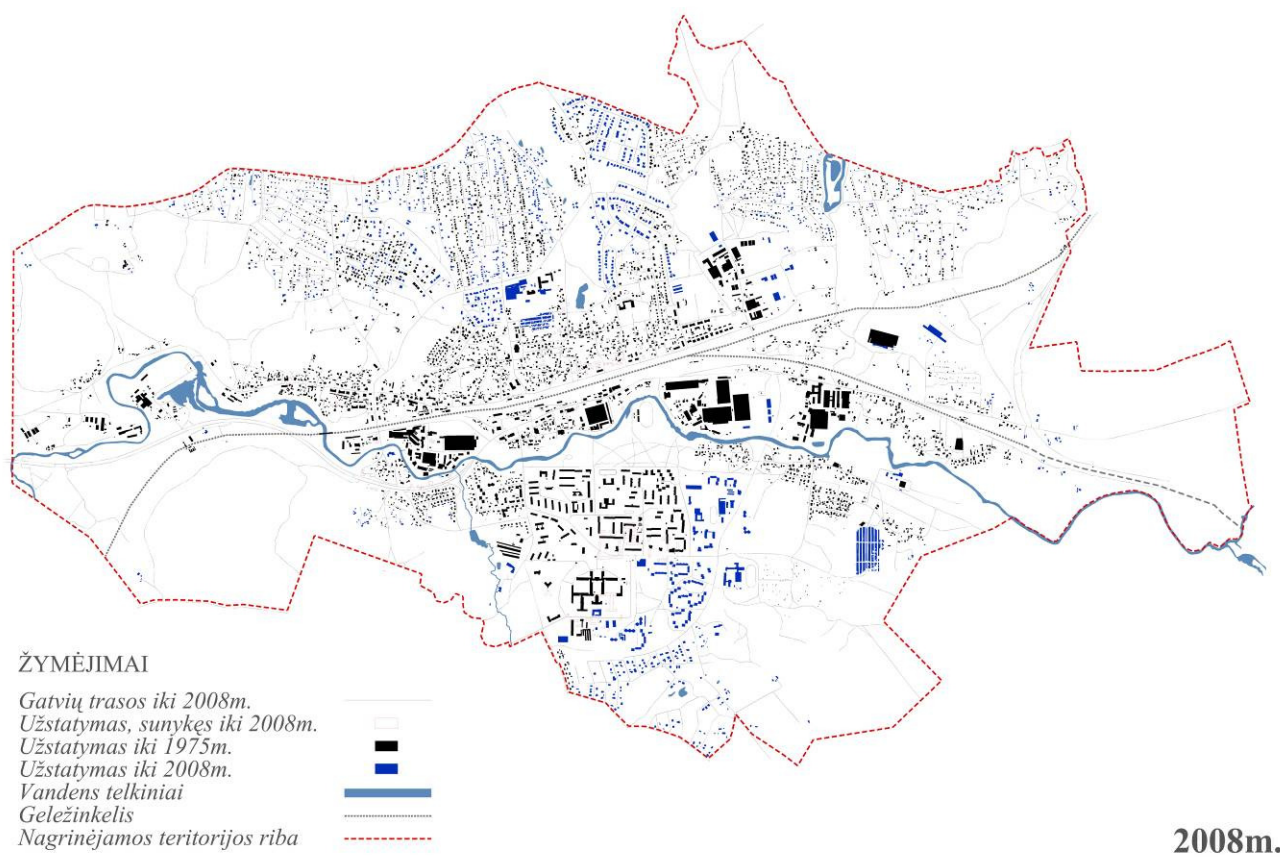
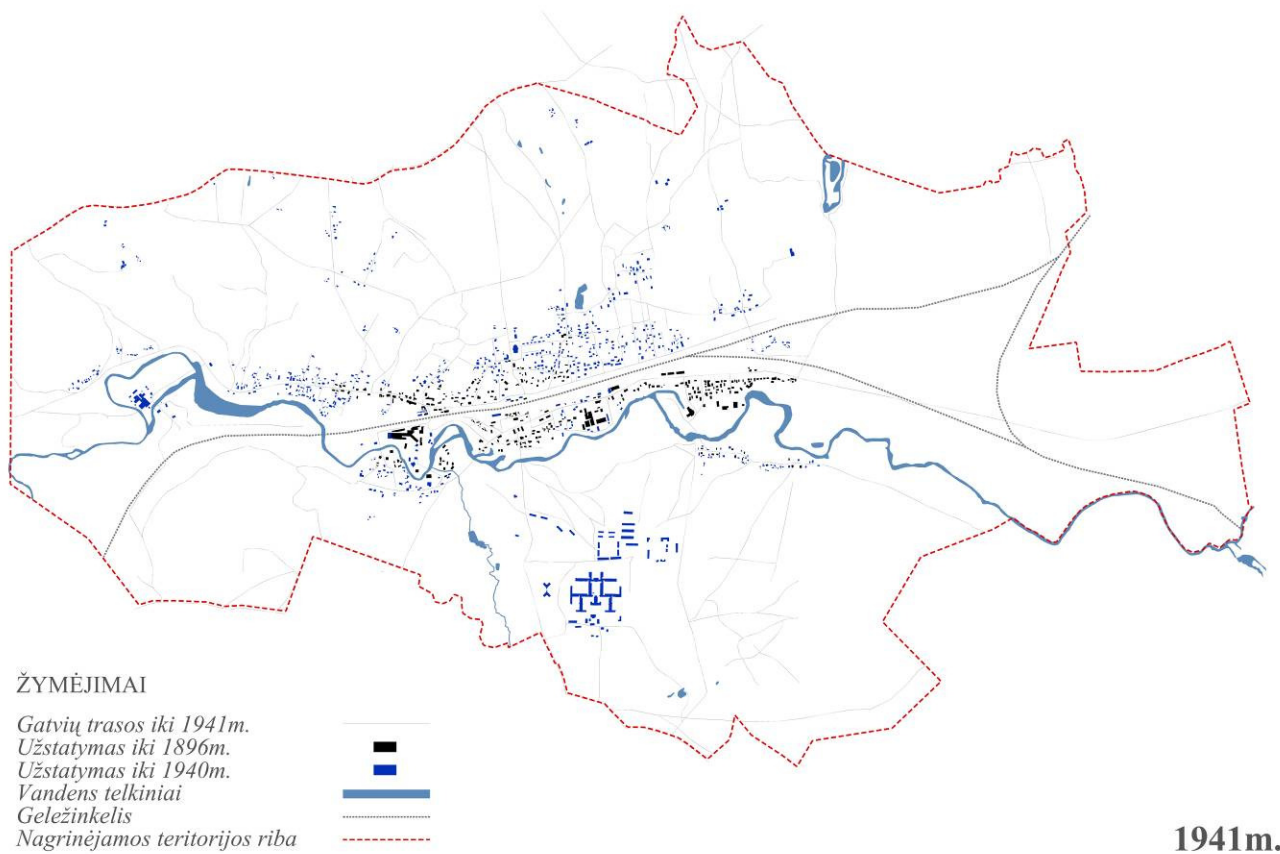
Pirmosios Naujosios Vilnios užstatymo užuomazgos atsirado XIXa. viduryje. Iš pradžių tai buvo geležinkelio darbininkų gyvenvietė iš palei geležinkelio liniją išsidėsčiusių medinių mažaaukščių sodybinio užstatymo pobūdžio pastatų. Aštuntajame dešimtmetyje pastačius geležinkelio stotį, pagerėjo vietovės susisiekimo sąlygos ir Naujoji Vilnia įgavo ekonominio patrauklumo. Atsiradus eksporto

galimybei, čia pradėjo kurtis pramonės objektai. Iš 1896m. plano matyti, kad jau XIXa. pabaigoje Naujojoje Vilnioje buvo keli stambesni fabrikai (pasagų vinių, popieriaus, tekstilės, odos, metalo apdirbimo ir kt.). Pažymėtina, kad industriniai objektai atsirado ir vystėsi pietinėje geležinkelio linijos pusėje dešiniajame Vilnios upės krante. Ši zona įgavo pramoninę paskirtį, kurią išlaikė iki XXa. pabaigos.

XIXa. pabaigoje – XXa. pradžioje gyvenamosios paskirties užstatymas toliau vystėsi rytų vakarų kryptimi (12 pav.) palei geležinkelio liniją, tačiau atsirado daugiau mūrinių statinių. Palei pagrindinę susisiekimo trasą, vedančią į Vilnių (Polocko g., dabar – A.Kojelavičiaus g.), atsirado pirmieji perimetrinio užstatymo pobūdžio daugiabučiai gyvenamieji namai. Ant dešiniojo Vilnios upės slėnio šlaito pastačius bažnyčią (apie 1911m.), gyvenvietės užstatymas plėtėsi į šiaurinę teritorijos dalį, pradėjo formuotis miesto centras, taip pat atsirado pavieniai satelitinio sodybinio užstatymo fragmentai. Pietinėje teritorijos dalyje buvo pastatytas stambaus mastelio psichiatrinės ligoninės pastatų kompleksas (apie 1903m.), tačiau jis buvo tiek funkciškai, tiek urbanistiškai atsietas nuo gyvenvietės. Apart šio komplekso, iki I-ojo pasaulinio karo kairiajame Vilnios upės krante užstatymas nesivystė (išskyrus buv. Žvirblių kaimą pietrytinėje teritorijos dalyje).

11 paveikslas: Istoriniai
Naujosios Vilnios planai: 1 – carinio laikotarpio 1896-98m. 2 varstų (1:84 000) žemėlapis XIII-19(Medniki) fragmentas[43], 2 – II-ojo pasaulinio karo laikotarpio vokiečių kartografų išleisto žemėlapis „Stadtplan Wilna und Umgebung“, sudaryto pagal lenkiškus (1:25000) topografinius žemėlapius, fragmentas[61], 3 – sovietmečiu darytų topografinių matavimų planšetų[75] kopijos (planšetai buvo periodiškai atnaujinami, paskutiniai pakeitimai užfiksuoti apie 1975m.).

12 paveikslas: Naujosios Vilnios užstatymo raida nuo XIXa. vidurio iki XIXa. pradžios
(autoriaus schemas)

I-ojo pasaulinio karo metu psichiatrinė ligoninė buvo uždaryta, o jos pastatai perduoti naudoti kariuomenės reikmėms. Tarpukario laikotarpiu karinis miestelis buvo išplėstas pastačius papildomus korpusus. Šiuos pastatus II-ojo pasaulinio karo metu traukdamiesi sudegino vokiečiai ir vėliau jie atstatyti nebuvo. Nepaisant to, kad I-ojo pasaulinio karo metu Naujoji Vilnia stipriai nukentėjo ir smuko jos ekonomikos lygis, miestas tarpukario laikotarpiu stipriai plėtėsi. Tuometinė lenkiška valdžia, administravusi nagrinėjamą teritoriją, nenumatė konkretesnių vietovės vystymosi gairių. Šiuo periodu Naujosios Vilnios užstatymas labiausiai plito šiaurės vakarų kryptimi, taip pat tankėjo anksčiau urbanizuotų zonų užstatymas. Pietinėje teritorijos dalyje užstatymas pradėjo plisti kairiajame Vilnios upės krante link Rokantiškių piliakalnio (*12 pav.*).

II-ojo pasaulinio karo metu Naujoji Vilnia stipriai nukentėjo. Buvo sugriauta ne tik didelė dalis karinio miestelio miesto pietinėje dalyje, bet taip pat nemažai gyvenamosios paskirties užstatymo. Pokario laikotarpiu atstatinėjant sunaikintus gyvenamuosius pastatus neretai buvo nepaisoma prieš tai buvusios užstatymo struktūros. Galima daryti prielaidą, kad šiam reiškiniui įtakos turėjo tam laikmečiui būdinga didelė vietovės gyventojų kaita.

Sovietmečiu buvo nuspręsta teritoriją toliau vystyti kaip pramoninį centrą. Jau šeštajame dešimtmetyje prasidėjo grandiozinio masto industrinių objektų statyba. Senieji fabrių pastatai neatitiko funkcinių reikalavimų, kuriuos lėmė pramonės srities vystymo teritorijoje užmojai, todėl daugumą šių statinių pakeitė jų vietose suprojektuoti itin stambūs gamyklų kompleksai. Padidėjus darbo vietų skaičiui, pradėjo stipriai vystytis vietovės užstatymas, atsirado daugiau gyvenamosios mažaaukštės statybos zonų kairiajame Vilnios upės krante. Septintajame dešimtmetyje pagal projektus, parengtus vadovaujantis bendrais Sovietų Sąjungos miestų ir miestelių planavimo principais ir normomis buvo pradėta vykdyti pietinės teritorijos dalies urbanizacija. Iki aštuntojo dešimtmečio vidurio zonoje tarp Vilnios upės ir psichiatrinės ligoninės komplekso (atgavusio pirminę paskirtį 1961m.) buvo pastatyti nauji suprojektuoti daugiabučių gyvenamųjų namų kvartalai (*12 pav.*). Ši laisvo planavimo principu užstatyta gyvenamoji zona vėliau buvo vystoma rytų kryptimi iki XXa. pabaigos.

Didelę įtaką šiaurinės teritorijos dalies užstatymo struktūros raidai turėjo sovietmečiu įsteigtos kolektyvinių sodų bendrijos. Šios, kitaip nei istoriškai susiformavęs Naujosios Vilnios užstatymas, buvo planuojamos iš šiaurinės teritorijos pusės. Dėl šios priežasties tarp savaimingai šiaurės kryptimi plitusio gyvenvietės užstatymo ir naujai suplanuotų zonų atsirado neužstatyta erdvė. Nepaisant to, kad abiejų teritorijos dalių užstatymas pasižymi mažu aukštingumu ir užstatymo tankumu, skirtinga yra jų struktūra. Jei istorinis urbanistinis audinys pasižymi netolygiu statinių pasiskirstymu teritorijoje, skirtinga jų orientacija, tai sodų bendrijų užstatymui, besivysčiusiam taisyklingos formos sklypuose, būdinga tolygi ir vientisa struktūra. Panašūs urbanistinės struktūros pokyčiai vyko ir šiaurės rytinėje teritorijos dalyje, kur buvo suplanuota ir užstatyta mažaaukščio sodybinio užstatymo zona.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, palaipsniui bankrutavo visos stambiosios pramonės gamyklos. Be aiškių vystymo perspektyvų Naujoji Vilnia, netekusi industrinės reikšmės, tapo „miegamąja“ Vilniaus dalimi. Dėl palankios geografinės padėties Vilniaus miesto centro atžvilgiu, Naujosios Vilnios teritorijoje pradėjo atsirasti naujų individualių gyvenamųjų kvartalų, buvo užstatomos zonos pietinėje teritorijos dalyje šalia sovietmečiu daugiabučiais gyvenamaisiais namais užstatytų zonų.

Klasifikuojant užstatymo morfostruktūros pokyčius, remiantis M.P.Conzeno išskirtomis urbanistinio audinio formavimosi stadijomis [9, p.54-56], aptartomis 1.2.2. skyriuje, galima Naujosios Vilnios užstatymo raidą suskirstyti tokiais etapais:

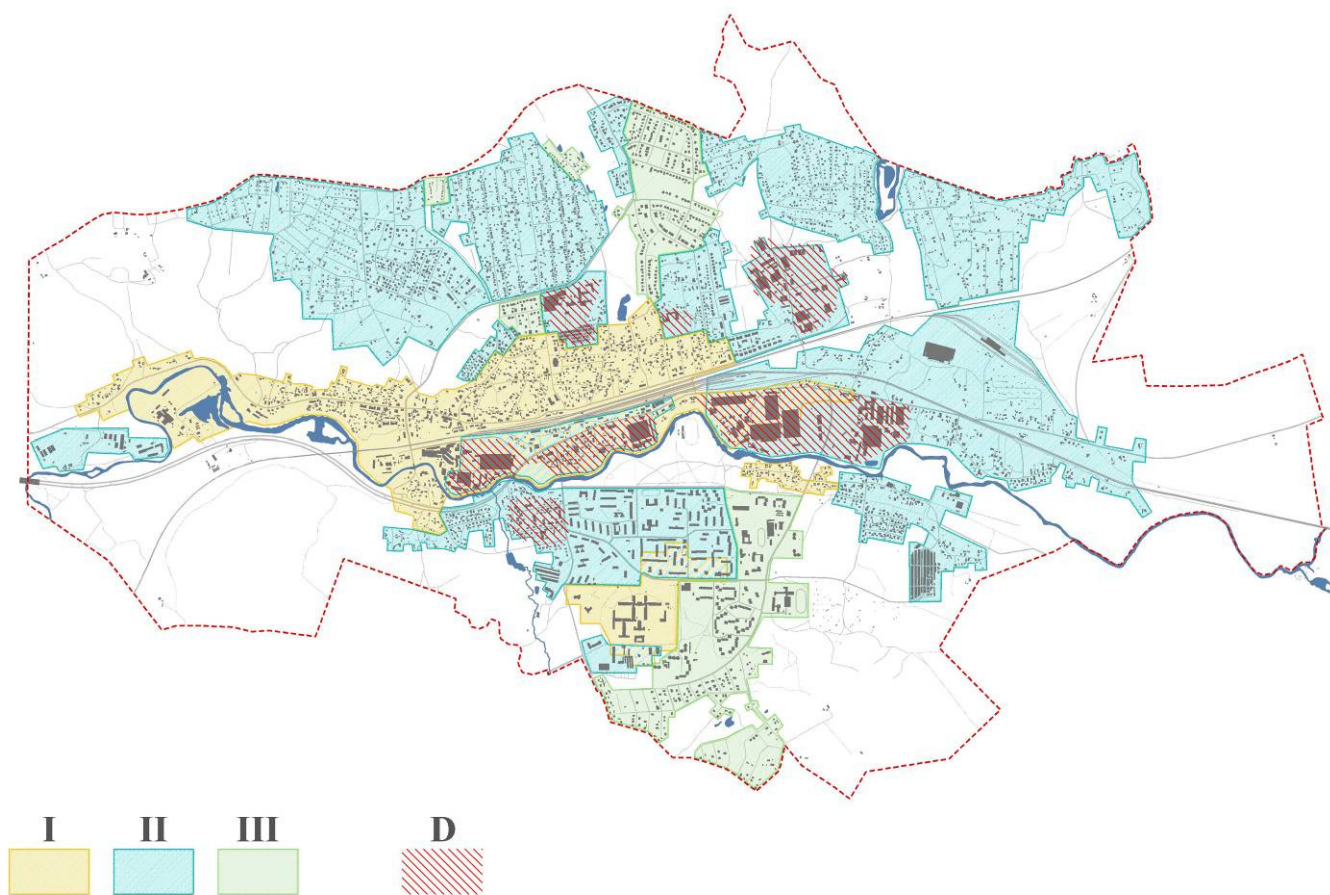
- a) XIXa. vidurys – XIXa. pradžia – laipsniška plėtra iš miesto branduolio. Šiuo atveju „miesto branduolys“ buvo ne istorinis miesto centras, bet pagrindinė funkcinė ašis – geležinkelio linija, palei kurią, didėjant gyvenamųjų vietų poreikiui, vystėsi gyvenamosios paskirties užstatymas;
- b) XXa. pirma pusė - užstatymo sutankinimas. Nors vyko ir ekstensyvi teritorijos užstatymo plėtra, tačiau esminiai užstatymo morfostruktūros pokyčiai vyko tankėjant užstatymui anksčiau urbanizuotose teritorijose, kai gyvenamosios paskirties statiniai buvo statomi sudėtingesnio reljefo sklypuose;
- c) XXa. pirma pusė – miesto dalies rekonstrukcija. Ši raidos forma apėmė tik pietinę Naujosios Vilnios dalį, kur karinėms reikmėms buvo perimtas psichiatrinės ligoninės pastatų kompleksas ir šalia jo pastatytas naujas karinis miestelis. Šios konversijos metu visuomeninė – rekreacinė miesto dalis tapo karinės paskirties;
- d) XXa. antra pusė – perstatymas / sklypų schemos pakeitimas. Šis teritorijos užstatymo raidos etapas apima: 1) pramoninę zoną, kur, išaugus gamybos masto didinimo poreikiams, smulkių fabričių vietose buvo statomi didesni industriniai kompleksai, dėl ko teritorijoje sumažėjo sklypų skaičius, bet išaugo jų dydis; 2) daugiaaukščių gyvenamųjų namų teritoriją, kuri atsirado buvusio karinio miestelio vietoje.

2.2.2. Teritorijos morfologiniai regionai ir užstatymo deformacijos

Miesto užstatymo formavimosi tendencijas, erdvinės – planinės bei funkcinės urbanistinės struktūros vystymąsi lemia konkrečiu miesto raidos laikotarpiu vyravę visuomenės socialiniai, politiniai, ideologiniai ir ekonominiai reiškiniai. Morfologiniai periodai – tai miesto raidos etapai, kuriems būdingi saviti urbanistinės struktūros vystymosi bruožai. Naujosios Vilnios istorinėje raidoje galima išskirti tris pagrindinius morfologinius periodus: a) laikotarpis iki XXa. vidurio; b) nuo XXa. vidurio iki XX a. pabaigos; c) nuo XXa. pabaigos iki XXa. pradžios.

Remiantis morfogenezės teorija, Naujosios Vilnios teritoriją galima skaidyti į morfologinius regionus – zonas, urbanizuotas konkrečiu morfologiniu periodu (*13 pav.*).

Iki II-ojo pasaulinio karo miesto urbanistinė struktūra formavosi savaimingai, užstatant teritorijos zonas abiejose geležinkelio linijos pusėse. Šiam laikotarpiu būdingas sodybinio morfotipo užstatymas – mažo aukštingumo gyvenamieji pastatai buvo statomi palei gatvių perimetrą, o ūkiniai pastatai – sklypo gilumoje. Didelė reikšmę čia turėjo vietovės topografinė situacija, kadangi, prisitaikant prie sudėtingo Vilnios upės šiaurinio šlaito reljefo, buvo formuojami skirtingo dydžio, konfigūracijos ir

13 paveikslas: Naujosios Vilnios suskaidymas morfologiniais regionais; I - laikotarpis iki XXa. vidurio, II - nuo XXa. vidurio iki XX a. pabaigos, III - nuo XXa. pabaigos iki XXa. pradžios, D – morfostruktūros deformacijos zonos (autoriaus schema)

orientacijos sklypai. Dėl šios priežasties ankstyviausio morfologinio regiono urbanistinio audinio struktūra pasižymi netaisyklinga ir netolygia užstatymo tankumo atžvilgiu struktūra. Plėtojantis pramonės objektams, ryškėjo miesto industrinio peizažo bruožai: pastatyti didesni pramonės pastatų korpusai, aukšti kaminai, geležinkelio zonos statiniai, sandėliai, vandentiekio bokštai ir kt. Didėjant komercinių ir visuomeninių įstaigų skaičiui, išsivystė centrinė miesto dalis, suintensyvėjo jos užstatymas. Tokia tendencija XIXa. pabaigoje – XXa. pradžioje pastebima daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių [44, p.69]. Pažymėtina, jog šiuo laikotarpiu keitėsi tiek politinė, tiek socialinė situacija: iki I-ojo pasaulinio karo Naujoji Vilnia buvo daugiatautė gyvenvietė, kur gyventojų daugumą sudarė rusai, o tarpukario laikotarpiu, kai buvo okupuotas Vilniaus kraštas, daugiausiai čia gyveno lenkų tautybės žmonių. Bet kadangi miestas buvo pramonės įmonių ir darbininkų gyvenvietė, o jos kryptingo vystymo nesiėmė nei rusiška, nei lenkiška valdžia, galima teigti, jog gyventojų etninės sudėties kaita XXa. pirmojoje pusėje miesto užstatymo formavimuisi įtakos neturėjo.

II-asis pasaulinis karas žymi Naujosios Vilnios savaimingo vystymosi etapo pabaigą. Per karą miestas stipriai nukentėjo, dalis užstatymo buvo sugriauta, sumažėjo gyventojų skaičius. Po karo atstatinėjant sunykusį užstatymą šiaurinėje geležinkelio linijos pusėje dažnai buvo nesilaikoma ankstesnių užstatymo kontūrų, todėl nežymiai pakito šios teritorijos urbanistinė struktūra. Nepaisant to, atliekant naujų pastatų statybą buvo išlaikyti ankstesni užstatymo principai, dėl ko bendras teritorijos vaizdas mažai tepakito.

Dėl nepalankių socialinių – ekonominių sąlygų, penktajame dešimtmetyje ir šeštojo dešimtmečio pradžioje miesto užstatymas beveik nesivystė. Šis laikotarpis pasižymėjo didele gyventojų kaita: iš Naujosios Vilnios į Lenkiją repatrijavo didžioji dalis čia gyvenusių lenkų, kurių vietą užėmė imigrantai iš Sovietų Sąjungos teritorijų (daugiausiai iš Baltarusijos ir Ukrainos) [62, p. 20]. Vykstant šioms etninės vietovės gyventojų sudėties permainoms, buvo pakeistas administracinis teritorijos suskirstymas. Iš pradžių Naujajai Vilniai buvo suteiktos miesto teisės, o vėliau gyvenvietė prijungta prie Vilniaus kaip miesto administracinė dalis. Šios permainos turėjo lemiamą įtaką tolimesniam Naujosios Vilnios vystymuisi, kadangi vėliau gyvenvietė buvo vystoma taikant miesto dalies, o ne miestelio planavimo principus.

Sovietmečio pradžioje pradėta vykdyti industrializavimo politika palietė ir Naująją Vilnią. Teritorijos dalyje tarp geležinkelio linijos ir Vilnios upės buvo pradėti realizuoti sunkiosios pramonės gamyklų projektai. Industrinė zona buvo numatyta istoriškai susiformavusioje pramonės teritorijoje ją stipriai išplečiant. Galima teigti, jog toks pramonės objektų vietos parinkimas atliktas gana mechaniškai, kadangi nebuvo įvertinti teritorijos industrializavimo mastai, jų įtaka teritorijos tūrinei – erdvinei bei funkicinei sąrangai, turint omenyje, kad miesto gyvenamasis užstatymas buvo planuojamas vystyti pietų kryptimi. Stambių gabaritų statiniai buvo statomi ne tik istoriškai susiformavusiose pramoninėse zonose, vietoje senųjų fabričių, bet ir mažaaukščio gyvenamojo užstatymo vietose. Visa tai lėmė, kad buvo

suardyta šioje vietoje istoriškai susiformavusi užstatymo struktūra. XIXa. pabaigos – XXa. pirmoje pusėje statyti fabrikų pastatai buvo sąlyginai mažų gabaritų, todėl jie tiek urbanistine, tiek kraštovaizdžio prasme praktiškai susiniveliavo su aplink juos atsiradusiais sodybinio mažaaukščio gyvenamojo užstatymo kvartalais. Naujieji pramonės objektai, atsiradę jų vietoje, tiek savo tūrine kompozicija, tiek architektūrine išraiška stipriai kontrastavo su istoriniu aplinkos užstatymu.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje atkūrinėjamas teritorijos pramonės potencialas sudarė sąlygas Naujai Vilniai didėti. Sparčiai didėjant gyvenamųjų vietų poreikiui, buvo nutarta šią problemą spręsti pereinant prie masinės gyvenamųjų namų statybos pagal tipinius projektus, jų statybai taikant industrinius metodus. Jau septintojo dešimtmečio pradžioje pradėta urbanizuoti pietinė Naujosios Vilnios teritorijos dalis statant daugiaaukščių gyvenamųjų namų kvartalus. Planuojant šią teritoriją buvo taikytas laisvo planavimo principas, nebūdingas istorinei miesto užstatymo struktūrai. Naujų gyvenamųjų kvartalų atsiradimas ne tik stipriai pakeitė gyvenvietės užstatymo morfostruktūrą, bet taip pat turėjo neigiamos įtakos vietovės kraštovaizdžiui – dėl masinės daugiabučių pasatų statybos nukentėjo kraštovaizdžio savitumas ir individualumas.

Plėtojant gyvenamąją statybą pietų kryptimi, buvo statomi ir visuomeniniai pastatai. Tačiau iki septintojo dešimtmečio tai buvo tik pavieniai objektai. Projektuojant industrinę zoną, įsiterpusią tarp istorinio miesto centro ir naujųjų gyvenamųjų kompleksų, nebuvo užtikrinti erdviniai – funkciniai ryšiai tarp šių teritorijų, todėl naują visuomeninį centrą buvo imtasi kurti pietinėje geležinkelio linijos pusėje. Naująjį centrą formavo komercinės – visuomeninės paskirties pastatai, išdėstyti aplink tuo metu lokalias reikšmės gatvių sankryžą šalia geležinkelio stoties. Pažymėtina, kad formuojant šį centrą, įsiterpusį tarp pramoninėje zonoje esančių stambiagabaričių industrinių objektų, nebuvo atsižvelgta į išlikusį istoriškai susiformavusį sodybinio morfotipo užstatymą: nauji pastatai buvo projektuojami taikant perimetrinio arba laisvo užstatymo morfotipo principus. Dėl šios priežasties pakito tiek teritorijos užstatymo morfologinė, tiek funkcinė – erdvinė struktūra. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje nutiesus naują susisiekimo trasą į Vilnių (dab. S.Batoro gatvė), sankryžą, aplink kurią buvo kuriamas visuomeninis centras, įgavo regioninę reikšmę, padidėjo tranzitinio transporto srautai, dėl ko ši naujai suformuota miesto centro zona tapo funkciškai suskaidyta.

Naujos transportinės ašies atsiradimas turėjo įtakos ir pietvakarinės teritorijos dalies užstatymo morfostruktūrai. Tiesiant šią trasą, istoriškai susiformavusi mažaaukščio sodybinio užstatymo teritorija buvo padalinta į dvi dalis. Šiaurinėje šios teritorijos dalyje užstatymo struktūra beveik nepakito, o pietinei daliai nebuvo numatyta aiškių urbanistinių vystymo gairių, dėl ko užstatymas čia formavosi chaotiškai: iš pradžių buvo formuojami mažaaukščio sodybinio užstatymo kvartalai, vėliau tuose pačiuose kvartaluose pradėti statyti daugiaaukščiai perimetriniu ir laisvo planavimo principu teritorijoje išdėstyti gyvenamieji pastatai.

Apart daugiaaukščių gyvenamųjų kvartalų ir pramonės kompleksų, šiuo morfologiniu periodu toliau formavosi ir periferinių teritorijos dalių užstatymas. Tam daug įtakos turėjo įsteigtos kolektyvinių sodų bendrijos. Šių bendrijų teritorijose, suplanuotose šiaurinėje ir šiaurės rytinėje Naujosios Vilnios dalyje, vystėsi mažaukščio sodybinio užstatymo kvartalai. Kitaip nei istorinėje miesto dalyje, čia užstatymas vystėsi pagal planingą koncepciją. Dėl šios priežasties šių teritorijų užstatymas skiriasi savo morfologine struktūra. Ši teritorija, skirtingai nei istorinė miesto dalis, pasižymi vienodo dydžio ir konfigūracijos sklypais, vienodos orientacijos pastatais, griežta gatvės perimetro užstatymo linija.

Planuojant sodų bendrijų kvartalus nebuvo numatyta jų urbanistiškai integruoti į Naujosios Vilnios užstatymą – šis procesas prasidėjo vėliau. Skirtingai negu miesto urbanistinis audinys, sodų bendrijų užstatymas plito ne išcentriškai, o iš teritorijos išorės centro kryptimi. Dėl šios priežasties tarp miesto užstatymo ir naujai suplanuotų kvartalų susiformavo neurbanizuota zona, kurioje ilgainiui atsirado pavieniai komercinės, visuomeninės ir pramoninės paskirties kompleksai, užstatymo morfostruktūroje išsiskiriantys savo tūriniu – erdvine konfigūracija ir didesniu nei šiai miesto teritorijos daliai būdinga užstatymo intensyvumu.

Vėliausiojo morfologinės raidos periodo, žyminčio sovietinės eros pabaigą ir besitęsiančio atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, metu Naujosios Vilnios užstatymas vystėsi tiek pietinėje, tiek šiaurinėje teritorijos dalyje. Praeito amžiaus devintajame dešimtmetyje buvo vykdoma tolimesnė gyvenamųjų kompleksų ir visuomeninių objektų statyba, formuojant naujus kvartalus rytų kryptimi nuo anksčiau urbanizuotos zonos. Šio morfologinio regiono gyvenamosios paskirties užstatymas pasižymi didesniu aukštingumu, skirtinga nei prieš tai atsiradusio užstatymo urbanistine struktūra. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir pakitus politinei situacijai, industrinė zona, iki tol buvusi miesto dalies vystymąsi skatinęs veiksnys, neteko ekonominio potencialo. Dėl šios priežasties daugiaaukštė gyvenamoji statyba Naujojoje Vilnioje toliau vystoma nebuvo. Tačiau atsigaunant ekonomikai buvo pastebima kita teritorijos vystymosi tendencija – pradėjo plėstis esamos ir atsirado naujos individualios gyvenamosios statybos zonos. Šiaurinėje Naujosios Vilnios dalyje nauji gyvenamosios statybos kvartalai įsiterpė tarp sodų bendrijų užstatymo užpildydami neužstatytas teritorijos zonas. Teritorijos pietuose panašaus pobūdžio užstatymas vystėsi šalia sovietmečiu suformuotų gyvenamųjų kvartalų. Užstatymo struktūra šiose naujai urbanizuotose zonose artima sodų bendrijų urbanistinei struktūrai (taisyklingos formos sklypai, vienodos orientacijos užstatymas), tačiau pasižymi stambesnių gabaritų užstatymu.

Atliekant kokybinį Naujosios Vilnios užstatymo morfostruktūros vertinimą, tikslinga išskirti atskirų morfologinės raidos periodų užstatymo įtaką vietovės urbanistinės struktūros formavimuisi. Jei ankstyviausiame morfologiniame periode užstatymas vystėsi savaimingai, formuodamas autentišką urbanistinę struktūrą, tai vėlesnio morfologinio periodo metu, pradėjus planingą teritorijos urbanizaciją, neišvengta užstatymo morfostruktūros deformacijų, dėl ko vietovės urbanistinė struktūra iš dalies prarado autentiškumą. Visų pirma urbanistinių deformacijų zonos pastebimos industrinėje teritorijos dalyje (13

pav.). Jų atsiradimui įtakos turėjo politinės situacijos pasikeitimas, dėl ko pakito žemės nuosavybės forma. Istoriskai susiformavusioje zonoje, kur iki tol dominavo vidutinio mastelio industrinis užstatymas, žemės sklypai buvo nacionalizuoti ir apjungti į stambesnius, su tikslu šioje teritorijos dalyje plėtoti sunkiosios pramonės kompleksus. Tokia vietovės vystymo koncepcija buvo nulemta funkcinų sumetimų – geležinkelio linijos gretimybė išsprendė logistikos problemas. Tačiau nebuvo atsižvelgta į šiuos veiksnys: a) jau tuo metu buvo numatyta gyvenvietės plėtra pietų kryptimi, dėl ko pramoninė zona užėmė centrinę teritorijos dalį, b) neužtikrinus efektyvių ryšių tarp šiaurinės ir pietinės gyvenvietės dalies, šios zonos tapo izoliuotos viena nuo kitos. Struktūros požiūriu, buvo padaryta didelė žala vietovės urbanistiniam karkasui. Savo dydžiu ir planine – erdvine sąranga naujieji pramonės objektai itin kontrastingi istoriskai susiklosčiusiam Naujosios Vilnios užstatymui, dėl ko dramatiškai pakito tiek teritorijos tūrinė – erdvinė struktūra, tiek gyvenvietės miestovaizdis. Pažymėtina, jog panašaus pobūdžio urbanistinės morfostruktūros deformacijų atsirado ir šiaurinėje gyvenvietės dalyje, kur sovietmečiu tarp mažaaukštės statybos gyvenamųjų kvartalų buvo pastatyti stambūs visuomeniniai ir pramonės kompleksai.

Struktūros anomalijų neišvengta ir planingai urbanizuojant pietinę teritorijos dalį. Jei didžioji šios teritorijos dalis turėjo aiškią vystymo koncepciją – buvo statomi daugiaaukščiai gyvenamieji kompleksai, tai pakraščių zonose vystėsi mažaaukštis sodybinis užstatymas. Dėl šios priežasties atsirado kvartalų, turinčių ir sodybinio, ir daugiaaukščio gyvenamojo užstatymo fragmentų.

2.2.3. Planinių – erdvinių morfostruktūros bruožų pokyčiai

Didžiausi Naujosios Vilnios užstatymo morfologinės struktūros pokyčiai vyko XXa. antroje pusėje, todėl, analizuojant užstatymo rodiklų kitimą, tikslinga lyginti vietovės užstatymą iki II-ojo pasaulinio karo ir po jo. Tiriamuoju laikotarpiu (1940 – 2008m.) nagrinėjamoje teritorijoje vyko urbanistinės morfostruktūros transformacijos procesai. Šiuo atveju transformacija – vienokios struktūros virsmas į kitokią. Iki XXa. vidurio, užstatymui vystantis savaimingai, pagrindinis veiksnys, determinuojantis konkrečios struktūros formavimosi pobūdį, buvo tradicija – istoriskai susiklostęs kultūros formų perimamumas. Toks vystymosi pobūdis lėmė, kad naujai besikurianti struktūra rėmėsi anksčiau susikūrusios struktūros pagrindu. Nuo XXa. vidurio, vykdant planingą užstatymo plėtrą, struktūros formavimosi pobūdį lėmė ne tradicija, kaip iki tol, bet politiniai – ideologiniai veiksniai. Tai lėmė morfostruktūros transformacijas, kurias charakterizuoja morfostruktūros rodiklių pokyčiai.

Užstatymo morfotipas yra yra pakankamai talpus ir korektiškas terminas, plačiai naudojamas charakterizuojant užstatytą teritoriją morfostruktūrą. Morfotipų klasifikacija, naudojama šiame darbe, apibrėžta 1.2.2. skyriuje. Kiekvienas morfotipas pasižymi ne tik savita tūriniu – erdvine užstatymo konfigūracija, bet taip pat skirtingais utilitariais parametrais. Struktūros požiūriu yra svarbūs

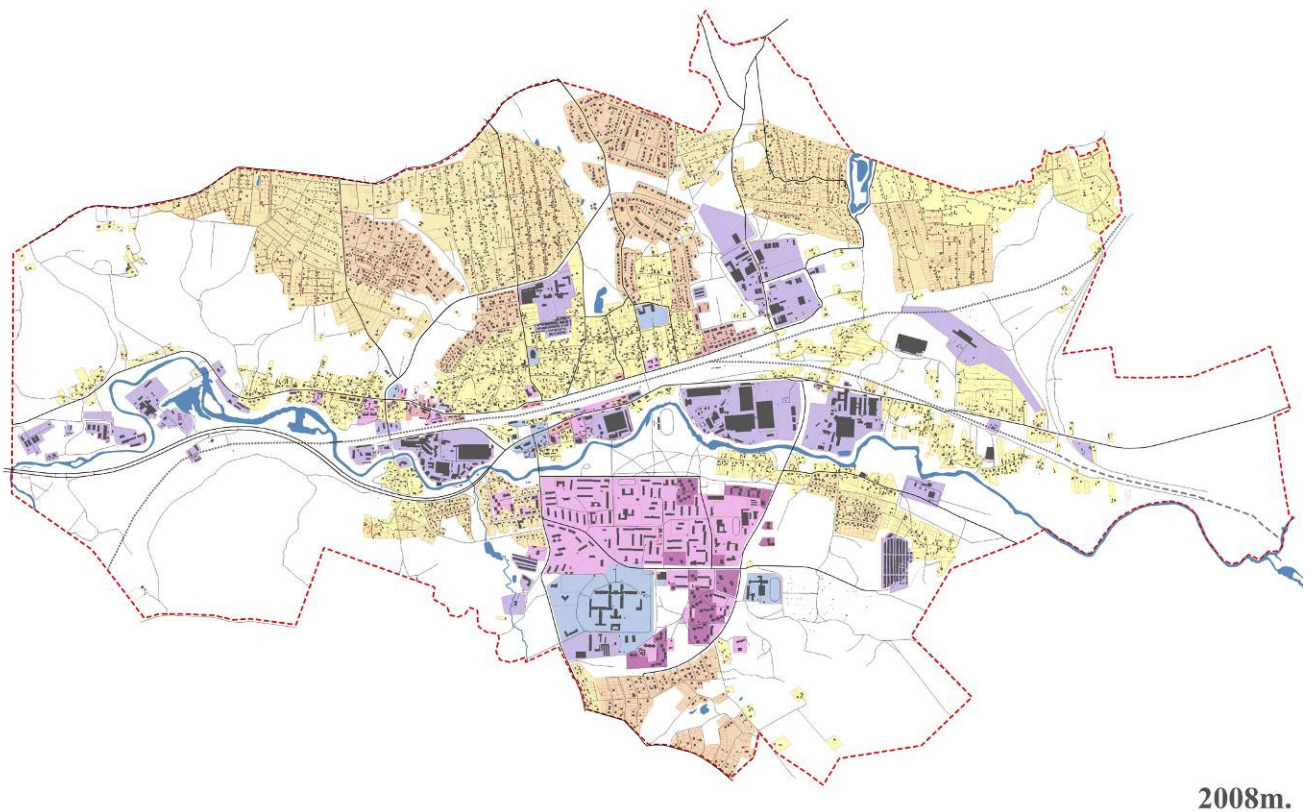
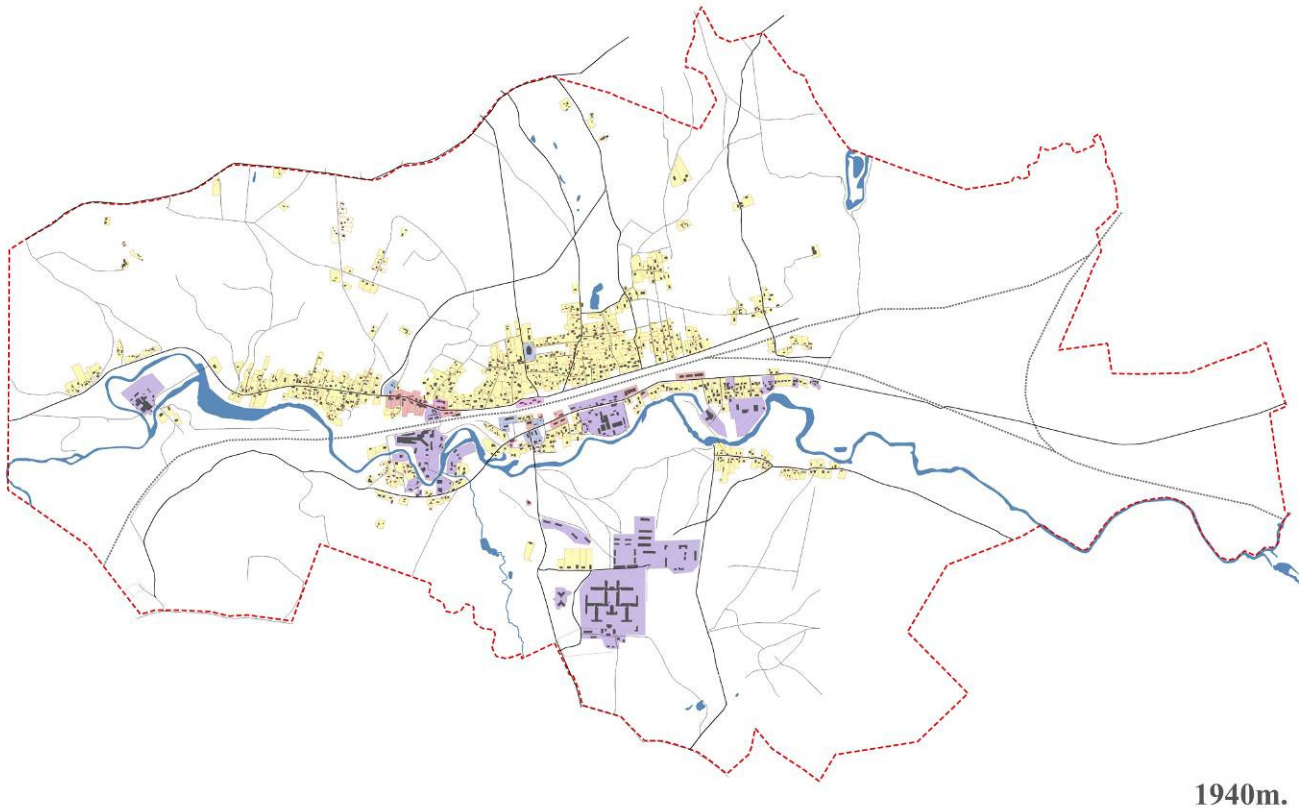
šie užstatymo rodikliai: a) užstatymo tankumas; b) užstatymo mastelis.

Užstatymo tankumas yra urbanistinės morfostruktūros rodiklis, atspindintis užstatytos žemės dalį teritoriniame vienetė. Remiantis užstatymo tankumo parametru, galima vertinti urbanistinio audinio vientisumą, jo sklaidą teritorijoje, tačiau šis parametras neatskleidžia užstatymo struktūros. Todėl jį tikslinga gretinti su užstatymo masteliu – rodikliu, parodančiu urbanistinio audinio elementų, sudarančių užstatymo tankumą, santykinį dydžių sklaidą teritorijoje. Atliekant grafinę šių rodiklių analizę (15, 16 pav.), buvo pasirinkti tokie santykiniai dydžiai:

- a) iki 105m² - istorinės dalies ir sodų bendrijų užstatymas;
- b) 105m² – 170m² - stambesnis istorinės dalies, sodų bendrijų ir naujų gyvenamųjų kvartalų užstatymas;
- c) 170m² – 400m² - stambiausias istorinės dalies, sodų bendrijų ir naujų gyvenamųjų kvartalų užstatymas, smulkesni daugiabučiai gyvenamieji namai, visuomeniniai pastatai, pramonės kompleksų pagalbiniai statiniai;
- d) 400m² – 1000m² - daugiabučių gyvenamųjų namų, visuomeniniai, industrinių kompleksų pastatai;
- e) 1000m² – 2300m² - stambesni daugiabučių gyvenamųjų namų, visuomeniniai, industrinių kompleksų pastatai;
- f) virš 2300m² - stambiausi pramoninių kompleksų statiniai.

Šie dydžiai parinkti ribinių užstatymo užimamo žemės ploto reikšmių ieškojimo būdu tarp statinių, besiskiriančių užstatymo pobūdžiu, laikmečiu ir funkcija, siekiant maksimaliai tiksliai apsibrėžti konkrečias pastatų grupes.

XXa. vidurio Naujosios Vilnios užstatymas pasižymi dviejų dominuojančių morfotipų struktūra: a) sodybinio stichinio morfotipo šiaurinė dalis; b) laisvo planavimo – utilitarios (daugiausiai – pramoninės ir karinės) paskirties užstatymas, kuris pagrinde koncentruojasi palei Vilnios upės vagą (14 pav.). Kaip satelitiniai elementai struktūroje dalyvauja laisvo planavimo ligoninės pastatų ir kareivinių kompleksas ant pietinio upės šlaito viršutinės terasos, sodybinio – stichinio morfotipo Žvirblių kaimo pastatai ir pavienis sodybinis užstatymas šiauriniame šlaite. Palei pagrindines infrastruktūrines trasas, einančias abipus geležinkelio linijos, pastebimi pavieniai perimetrinio – kompaktinio užstatymo fragmentai. Pažymėtina, jog teritorijos dalyje tarp Vilnios upės ir geležinkelio užstatymo morfostruktūra yra kur kas žemesnėje brandos stadijoje nei šiaurinės dalies. Tai pasireiškia a) nevientisa užstatymo struktūra, b) morfotipų įvairove.

Užstatymo morfotipas

a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)	h)
----	----	----	----	----	----	----	----

14 paveikslas: Naujosios Vilnios struktūra užstatymo morfotipų aspektu 1940 – 2008m: a) sodybinis – stichinis; b) sodybinis – reguliarus; c) miesto vilų; d) perimetrinis – kompaktinis; e) laisvo planavimo – visuomeninių pastatų ir kompleksų; f) laisvo planavimo – utilitarios paskirties; g) laisvo planavimo – gyvenamųjų kvartalų; h) laisvo planavimo – aukštybinių pastatų. (autoriaus schema)

Užstatymo mastelis

Užstatymo tankumas

15 paveikslas: Naujosios Vilnios užstatymo mastelio(a) ir tankumo(b) rodikliai 1940m (autorius schema).

2008m.

2008m.

Užstatymo tankumas

16 paveikslas: Naujosios Vilnios užstatymo mastelio(a) ir tankumo(b) rodikliai 2008m.
(autoriaus schema)

Gretinant 1940m. situacijos užstatymo rodiklius (*15 pav.*), pastebėtina, jog gana tolygaus tankumo užstatymas koncentruojasi abipus geležinkelio linijos, o periferinės zonos pasižymi išskaidytu satelitiniu mažo tankumo užstatymu (išimtis – ligoninės komplekso užstatymas). Pažymėtina, kad šio laikotarpio schemose didžiausio užstatymo tankumo zonos sutampa su stambiausių gabaritų kompleksais (ligoninės, fabriku). Užstatymo masteliškumo požiūriu šiuo laikotarpiu teritorijoje dominuoja smulkaus mastelio „a“ ir „b“ grupių pastatai

Po II-ojo pasaulinio karo prasidėjo planingos Naujosios Vilnios plėtros etapas, kurio rezultatas yra dabartinė gyvenvietės urbanistinė struktūra (*14 pav.*). Vertinant užstatymo morfotipų aspektu, pasireiškė tokie užstatymo formavimosi pobūdžiai:

- a) esamos sodybinio – stichinio užstatymo struktūros intensyvus ir ekstensyvus vystymasis;
- b) ekstensyvaus pobūdžio sodybinio – reguliaraus morfotipo užstatymo vystymasis;
- c) laisvo planavimo – pramoninio užstatymo plitimas;
- d) laisvo planavimo – gyvenamosios paskirties ir aukštybinių pastatų atsiradimas;
- e) sodybinio – miesto vilų užstatymo atsiradimas.

Karo metu dalis sodybinio – stichinio užstatymo buvo sunaikinta. Atstatinėjant šios dalies užstatymą nebuvo griežtai laikomasi anksčiau buvusio plano, dėl ko pakito vidinė užstatymo struktūra (efektyviau panaudojant žemės plotą, padidėjo tankumas). Centrinėje – istorinėje bei kai kuriose periferinėse zonose pokario laikotarpiu toliau vystėsi sodybinio – stichinio plano užstatymas, tuo tarpu šiaurinėje teritorijos dalyje, sukūrus kolektyvinių sodų bendrijas, pradėjo formotis iki tol Naujajai Vilniai nebūdinga sodybinio – reguliaraus plano užstatymo struktūra, pasižyminti stačiakampio plano gatvių tinklu ir reguliaria taisyklingos formos sklypų sistema.

Teritorijos dalis tarp geležinkelio linijos ir Vilnios upės tapo didelio masto industrializacijos zona. Dar iki II-ojo pasaulinio karo čia vyravęs laisvo planavimo – pramoninis užstatymas dar labiau išplito, išryškėjo kitoks tūrinės – erdvinės organizacijos pobūdis: iki karo statyti pramoniniai kompleksai pasižymėjo mažu aukštingumu, ekstensyviu smulkaus mastelio užstatymo išsidėstymu teritorijoje, o pokariniai industrializacijos politikos rezultate atsiradę objektai buvo didesnio aukštingumo ir kur kas stambesnio mastelio.

Pietinėje Naujosios Vilnios dalyje buvo suformuota laisvo planavimo – gyvenamosios paskirties užstatymo zona. Skirtingai nei privačios žemės nuosavybės pagrindu išsivysčiusio gyvenamosios paskirties užstatymo atveju, čia užstatymas buvo formuojamas paneigiant sklypo kaip pirminės morfostruktūros lastelės logiką. Pastatai teritorijoje išdėstyti nesiremiant aiškiais erdvės organizavimo principais, dėl ko miesto struktūrai būdingi gatvės, aikštės, skvero, kiemo ir kt. erdvių tipai tapo sunkiai identifikuojami (gatvės erdvė susilieja su kvartalo vidaus erdve). Pirmajame gyvenamosios statybos taikant laisvo planavimo principą etape buvo statomi vidutinio aukštingumo, iki penkių aukštų pastatai. Antrojo etapo metu šis aukštingumas buvo stipriai viršytas, dėl ko atsirado laisvo planavimo –

aukštybinių pastatų morfotipo atmainos užstatymo fragmentų, formuojamų devynių – dvylikos aukštų pastatų. Tai ne tik įtakojo tūrinę – erdvinę teritorijos dalies struktūrą, bet ir stipriai pakeitė pietinės Naujosios Vilnios dalies miestovaizdį (aukštybiniai pastatai miesto panoramose ir siluetuose dalyvauja kaip vertikaliosios dominantės).

Nepriklausomybės laikotarpiu laisvo planavimo – gyvenamosios paskirties ir pramoninis užstatymas Naujojoje Vilnioje nebebuvo vystomas, tačiau vyko kitokio pobūdžio urbanistinės struktūros plėtra. Neužstatytose zonose tarp savaimingai išsivysčiusio sodybinio – stichinio ir planingai atsiradusio sodybinio – reguliaraus užstatymo pradėjo formotis miesto vilų užstatymo morfotipo gyvenamieji kvartalai, pasižymintys reguliaria sklypų sistema ir kiek stambesnių gabaritų pastatais.

Struktūrinės transformacijos, vykusios XXa. antroje pusėje dėl planingos plėtros, pagrinde buvo ekstensyvaus vystymosi pobūdžio, tačiau pasireiškė ir anksčiau susiformavusios struktūros viduje. Didžiausio masto tokio pobūdžio transformacijos palietė teritorijos dalį tarp Vilnios upės ir geležinkelio linijos (dab. centrinę Naujosios Vilnios dalį). Šioje zonoje, kur prieš II-ąją pasaulinį karą vyravo sodybinis ir smulkaus mastelio laisvo planavimo – pramoninis užstatymas, atsirado stambaus mastelio laisvo planavimo – pramoninio, o vėliau – laisvo planavimo – visuomeninio užstatymo, dėl ko iš esmės pakito šios zonos morfostruktūra, įgaudama tradiciškai nebūdingų charakteristikų.

Lyginant su 1940m., iki 2008m. teritorijos užstatymas išplito 4,67 karto: a) padidėjo urbanizuotos teritorijos plotas, b) padidėjo anksčiau urbanizuotų teritorijų užstatymo tankumas (16 pav.). Jei 1940m. užstatymas pasižymėjo tolygiu tankumu abiejose geležinkelio linijos pusėse, tai 2008m. situacijoje pietinės pusės užstatymas pasižymi ženkliai didesniu tankumu. Tokį dramatišką šio rodiklio pokytį nulėmė sovietmečiu planingai urbanizuotas kairysis Vilnios upės krantas. Didžiausio užstatymo tankumo zonose šį rodiklį nulemia „f“ pastatų dydžio grupės gamyklų kompleksų pastatai, išsidėstę palei geležinkelio liniją ir įsiterpę į sodybinio užstatymo zoną šiaurinėje teritorijos dalyje. Apart šių aukšto tankumo zonų, teritorija dešiniajame Vilnios upės krante pasižymi panašaus tankumo užstatymu, tačiau netolygiu jo pasiskirstymu teritorijoje. Tokią situaciją nulėmė: a) natūralūs veiksniai – gamtinės sąlygos, ribojusios užstatymo vystymąsi sudėtingesnio reljefo zonose, b) antropogeniniai veiksniai – sovietiniai kolektyvinių sodų masyvų planavimo ypatumai (aptarti 2.2.2. skyriuje). Užstatymo vystymosi tendencija mastelio aspektu, lyginant su 1940m., išliko tokia pati – šioje teritorijos dalyje dominuoja „a“ – „c“ pastatų grupių smulkaus mastelio užstatymas, tik, skirtingai nei ankstesniame laikotarpyje, pastebimi pavieniai sovietmečiu atsiradę stambesnio mastelio pramoninės paskirties objektų statiniai.

Pietinė teritorijos dalis, urbanizuota XXa. antroje pusėje, pasižymi panašaus kaip ir šiaurinėje dalyje tankumo, bet skirtingo mastelio užstatymu – čia vyrauja „d“ ir „e“ pastatų grupių stambaus mastelio pastatai. Užstatymo tankumo rodiklio panašumą lemia užstatymo pobūdis – šioje teritorijos dalyje urbanizacija vyko taikant laisvo planavimo principą, dėl ko buvo formuojami didesni kvartalai, didesni sklypai ir stambesnių gabaritų užstatymas, tačiau santykis tarp pastatų užimamo ir

laisvo ploto susiformavo panašus kaip ir sodybinio užstatymo pobūdžio teritorijose. Pažymėtina, jog sovietmečiu suformuotų gyvenamųjų kompleksų zona, skirtingai nei sodybinio užstatymo pobūdžio šiaurinė teritorijos dalis, pasižymi tolygesne užstatymo tankumo sklaida teritorijoje.

Pastatų grupė	Pastatų grupės požymis	1941m.				2008m.			
		Pastatų skaičius, vnt	Dalis nuo viso užstatymo	Pastatų užimamas plotas, m ²	Dalis nuo viso užstatymo	Pastatų skaičius, vnt	Dalis nuo viso užstatymo	Pastatų užimamas plotas, m ²	Dalis nuo viso užstatymo
a)	<105m ²	799	57,8%	40836	20,5%	5659	74,6%	257560	27,7%
b)	105-170m ²	300	21,7%	39571	19,9%	972	12,8%	123320	13,2%
c)	170-400m ²	214	15,5%	50889	25,5%	514	6,8%	118151	12,7%
d)	400-1000m ²	52	3,8%	31906	16,0%	324	4,3%	153606	16,5%
e)	1000-2300m ²	9	0,7%	12102	6,1%	79	1,0%	77344	8,3%
f)	>2300m ²	9	0,7%	23976	12,0%	36	0,5%	201119	21,6%

3 lentelė: Naujosios Vilnios užstatymo mastelio raida 1941-2008m.

Statistiškai lyginant 1941m. ir 2008m. užstatymo mastelio rodiklius (3 lent.), galima atlikti tokius pastebėjimus:

- a) pastatų skaičius nagrinėjamu laikotarpiu padidėjo 5,54 karto, užstatytas plotas padidėjo 4,67 karto;
- b) smulkesniųjų „a“ grupės pastatų dalis tarp visų Naujosios Vilnios teritorijoje esančių statinių padidėjo 16,8%, kas leidžia teigti, jog nagrinėjamu laikotarpiu labiausiai vystėsi individualios gyvenamosios paskirties užstatymas;
- c) sumažėjo „b“ ir „c“ dydžio grupės pastatų dalis tiek kiekio, tiek užimamo ploto atžvilgiu (atitinkamai „b“ – 8,9% ir 6,7%, „c“ – 8,7% ir 12,8%), todėl galima teigti, kad stambesnis individualios paskirties bei smulkus daugiabučių ir visuomeninės paskirties užstatymas XXa. antroje pusėje vystėsi mažiau nei kitų grupių;
- d) vidutinio dydžio „d“ grupės pastatų dalis tarp visų statinių tiek kiekio, tiek užimamo ploto atžvilgiu beveik nepakito, todėl galima teigti, jog vidutinio dydžio visuomeninių, pramoninių ir daugiabučių gyvenamųjų pastatų skaičiaus didėjimas atitiko bendrus vietovės užstatymo raidos tempus ir išlaikė iki II-ojo pasaulinio karo susiklosčiusią tokių pastatų proporciją viso užstatymo kontekste;
- e) stambių daugiabučių gyvenamųjų, visuomeninių ir pramonės pastatų dalis teritorijoje tiek kiekio, tiek užimamo ploto atžvilgiu padidėjo (atitinkamai 0,3% ir 2,2%); tai rodo, jog šio tipo užstatymas vystėsi labiau negu kitų tipų, išskyrus „a“ grupės individualios gyvenamosios paskirties užstatymą;
- f) stambiausių kompleksų pastatų dalis kiekio atžvilgiu beveik nepakito (sumažėjo 0,2%), tačiau 9,6% padidėjo jų užimamo ploto dalis; tai rodo, jog padidėjo vidutinis stambiausių teritorijos pastatų dydis (1941m. – 2664m², 2008m. – 5586,63m²).

2.2.4. Gatvių karkaso raida

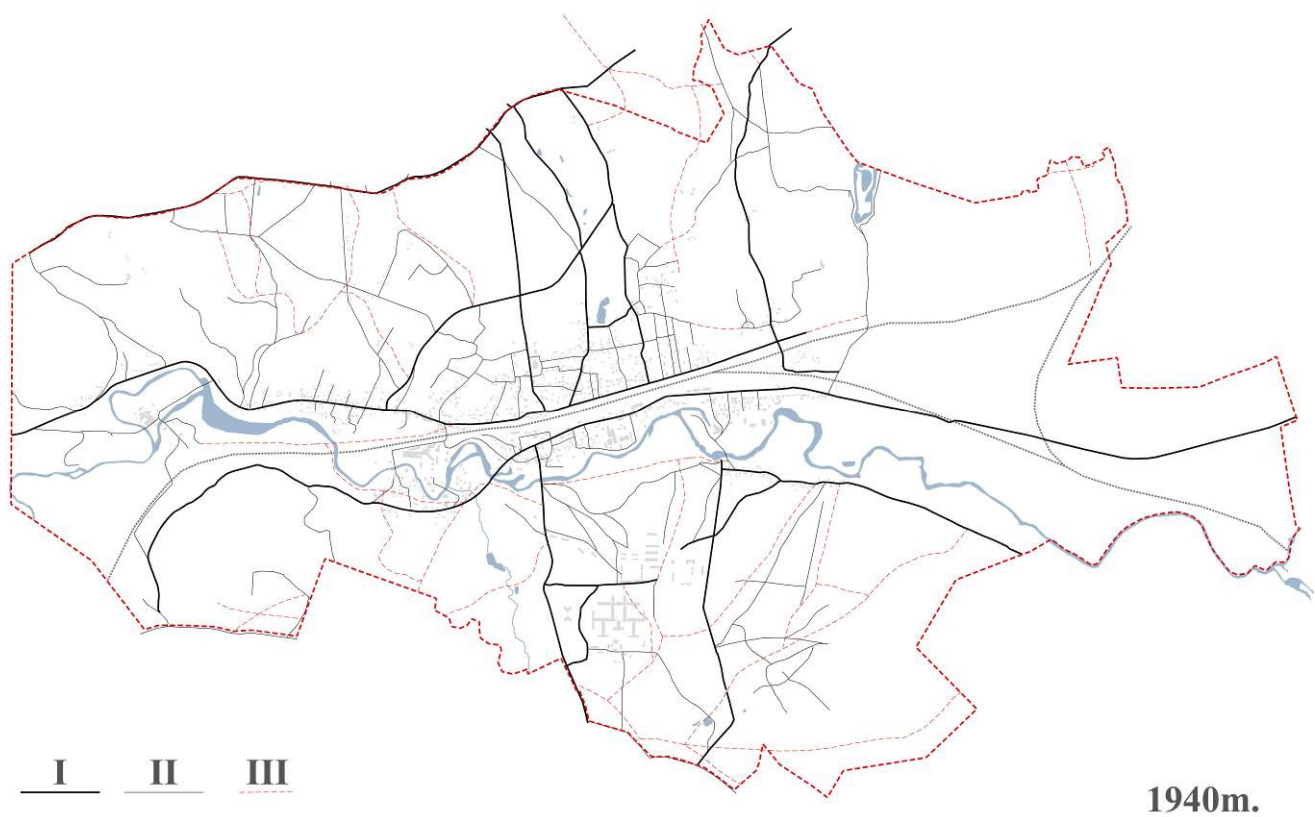
Gatvių tinklas yra morfostruktūros elementas, skaidantis urbanistinį audinį į atskirus vienetus – kvartalus. Priklausomai nuo gatvių karkaso formavimosi aplinkybių, išskirtini du struktūros formavimosi pobūdžiai: a) gatvės apibrėžia iki tol susiformavusį užstatymą, b) užstatymas vystosi anksčiau atsiradusiose gatvių apibrėžtuose kvartaluose [8, p.63]. Pagal struktūros ypatybes gatvių tinklą galima išskirti į du tipus: nereguliarių ir reguliarių.

Nereguliarus gatvių tinklas būdingas istoriškai susiformavusioms miesto dalims. Šio tipo gatvių karkaso konfigūraciją lemia vietovės gamtinės sąlygos, pagrindinių susisiekimo kelių padėtis, svarbesnių pastatų išsidėstymas. Pagal formą ir pagrindinių trasų padėtį nereguliaraus plano gatvių tinklas skirstomas į linijinį, radialinį ir vėduoklinį. Reguliaraus gatvių tinklo atsiradimas yra susijęs su planinga plėtra, siekiant realizuoti funkcinis vietovės poreikius, kaip susisiekimo palengvinimas išvengiant sudėtingų transportinių mazgų, optimalus teritorijos panaudojimas, tolygus sklypų išsidėstymas [64, p.165-170]. Šio pobūdžio gatvių tinklas įvairiais istoriniais laikotarpiais vystėsi veikiamas skirtingų urbanistinių ideologijų, prisitaikant prie esamo urbanistinio karkaso ar formuojant naują struktūrą, todėl formos požiūriu reguliaraus plano struktūra gali būti stačiakampė, radialinė – žiedinė, vėduoklinė arba kreivalinijinė.

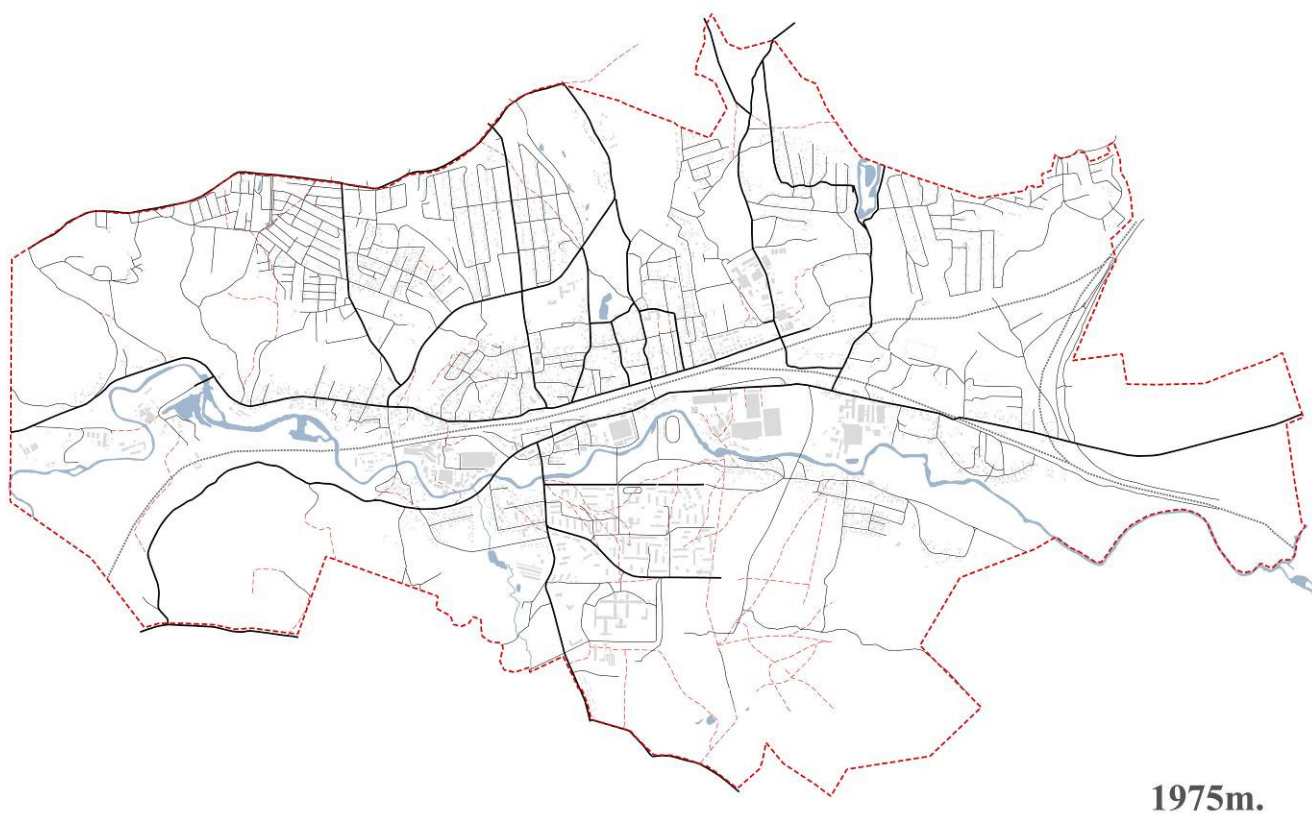
Naujosios Vilnios gatvių karkaso vystymuisi (*17(a,b) pav.*) įtakos turėjo ir geogeniniai, ir antropogeniniai veiksniai. Rytų – vakarų kryptimi besidriekiantis Vilnios upės slėnis ir juo einanti geležinkelio linija buvo linijinės gatvių tinklo struktūros formavimosi priežastimi. Pagrindinė trasa, vedusi į Vilnių (dab. A.Kojelavičiaus gatvė), buvo pagrindinė infrastruktūrinė gatvių karkaso ašis, nuo kurios šiaurinio Vilnios upės šlaito kryptimi šakojosi smulkesni gatvių tinklo elementai. Pietinėje geležinkelio linijos pusėje taip pat formavosi linijinio plano struktūra, kurios raidai įtakos turėjo pramonės objektų išsidėstymas ir vakarinėje dalyje buvęs gatvinis Žvirblių kaimas.

Pažymėtina, jog jau XIX a. pabaigoje vietovės periferijoje buvo susiformavęs nereguliarus kelių tinklas, kurio struktūrą lėmė gamtinės sąlygos ir funkciniai sumetimai. Kadangi ši gatvių karkaso dalis buvo susiformavusi stichiškai, t.y. neatsižvelgiant į privačios žemės nuosavybės ribas, jau iki XX a. vidurio jo struktūra stipriai pakito: šiaurinėje teritorijos dalyje – atsiradus satelitinio užstatymo fragmentams, pietinėje – pastačius ligoninės kompleksą ir kareivinių pastatus.

Stipriai kisti Naujosios Vilnios gatvių karkasas ėmė po II pasaulinio karo, kai buvo imtasi vykdyti planingą gyvenvietės plėtrą. Formuojant naujus gyvenamuosius kompleksus pietinėje teritorijos dalyje, vietoje stichiškai susiformavusių kelių buvo suplanuotas naujas mišraus pobūdžio gatvių tinklas, turintis ir stačiakampio, ir kreivalinijinio tipo savybių. Pažymėtina, jog ši gatvių karkaso dalis buvo suformuota neatsižvelgiant į istoriškai išsivysčiusią centrinės teritorijos dalies struktūrą, o neužtikrinus ryšių su istoriniu centru, naujoji miesto dalis tapo funkciškai izoliuota.

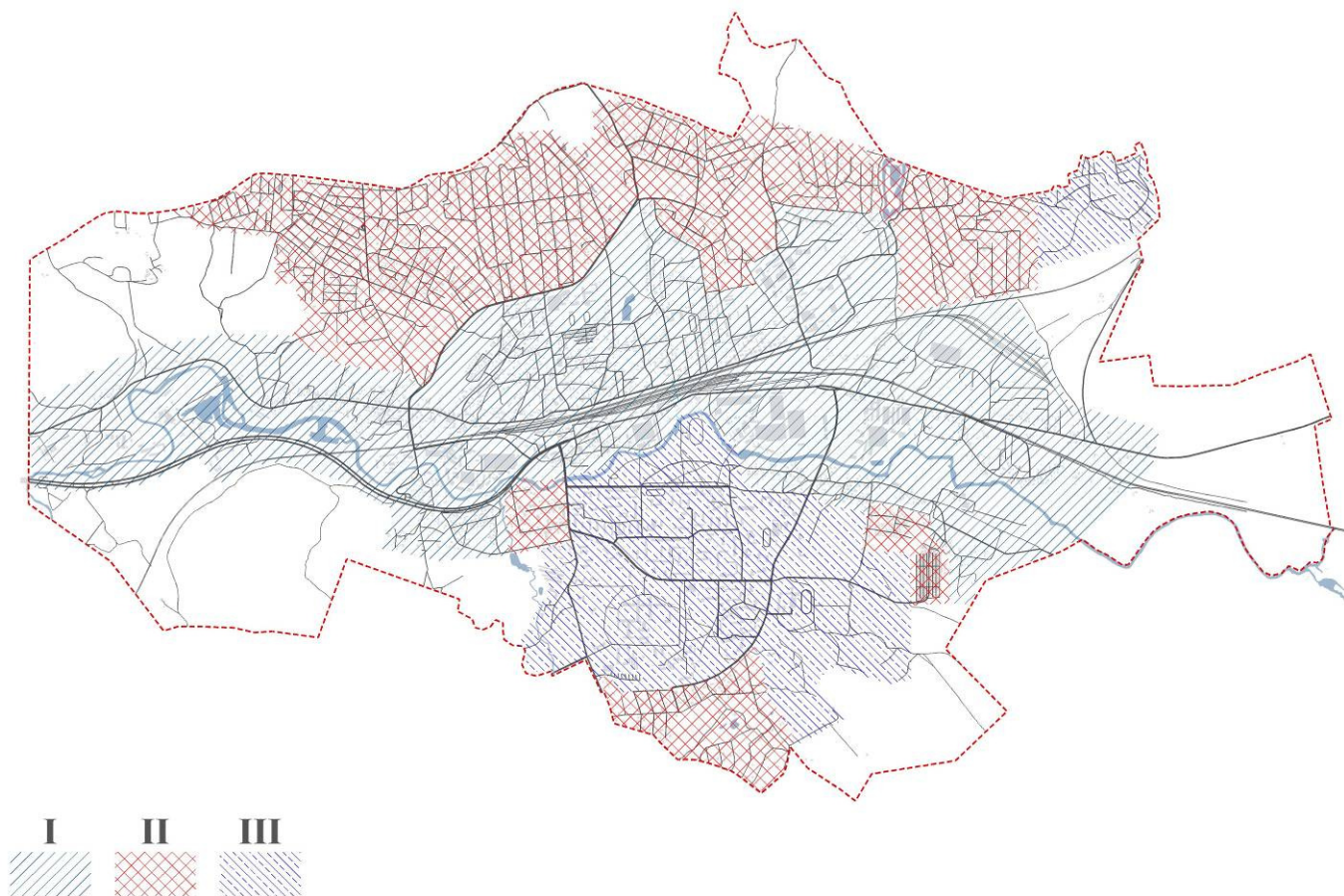

17(a) paveikslas: Naujosios Vilnios gatvių karkaso raida; I – pagrindinės gatvių trasos, II – smulkesnės gatvių trasos, III – sunykusios gatvių trasos (autoriaus schema)

17(b) paveikslas: Naujosios Vilnios gatvių karkaso raida; I – pagrindinės gatvių trasos, II – smulkesnės gatvių trasos, III – sunykusios gatvių trasos (autorius schemos)

Kitokio pobūdžio buvo šiaurinės teritorijos dalies plėtra. Čia buvo formuojami stačiakampės gatvių planinės struktūros kvartalai. Kadangi planuojama buvo prisitaikant prie istoriškai susiformavusio gatvių karkaso, atskiri šios teritorijos dalies gatvių karkaso fragmentai pasižymi skirtinga stačiakampio gatvių tinklo orientacija.

18 paveikslas: Naujosios Vilnios gatvių karkaso tipai; I – linijinis, II – stačiakampis, III – mišraus pobūdžio (autorius schema)

Centrinėje, istoriškai susiformavusioje teritorijos dalyje XX a. antrojoje pusėje gatvių karkasas mažai pakito. Intensyvėjant užstatymui, čia formavosi tankesnė gatvių struktūra, t.y. smulkėjo kvartalai, tačiau pagrindinės trasos išliko.

Dabartinėje situacijoje gatvių karkaso struktūra yra daugialypė (18 pav.):

- centrinėje dalyje – nereguliaraus pobūdžio linijinis gatvių tinklas,
- šiaurinėje – reguliarius stačiakampio tipo planinę struktūrą,
- pietinėje – mišraus pobūdžio.

Gatvių karkasas šiose teritorijose skirtingas ne tik savo forma, bet ir masteliškumu: stačiakampės struktūros zonoje kvartalai sąlyginai kompaktiški, linijinio plano – varijuojantys dydžiu ir forma, mišraus pobūdžio zonoje – stambesni, nereguliaraus dydžio. Šie skirtumai, atspindintys vietovės gatvių tinklo struktūroje, rodo ne tik skirtingą karkaso dalių formavimosi pobūdį, bet ir skirtingą jų išsivystymo lygį, atsiliepiantį viešųjų bei funkcinių ryšių sklaidai teritorijoje.

2.3. Naujosios Vilnios morfologinės struktūros kokybinis vertinimas

Sociopolitinės ir ekonominės situacijos virsmai XXa. viduryje nulėmė Naujosios Vilnios vystymosi pobūdžio pokyčius: savaimingą gyvenvietės raidą pakeitė planinga plėtra, orientuota į vietovės industrializaciją ir gyvenamojo fondo didinimą. Pakitusios urbanistinio karkaso formavimosi sąlygos ir kryptys lėmė ženklias permainas gyvenvietės morfostruktūroje, kurios atsiliepia viešųjų erdvių struktūros, funkcinių ryšių sklaidos ir miestovaizdžio kokybiniams bruožams.

2.3.1. Viešųjų erdvių tinklo ypatybės

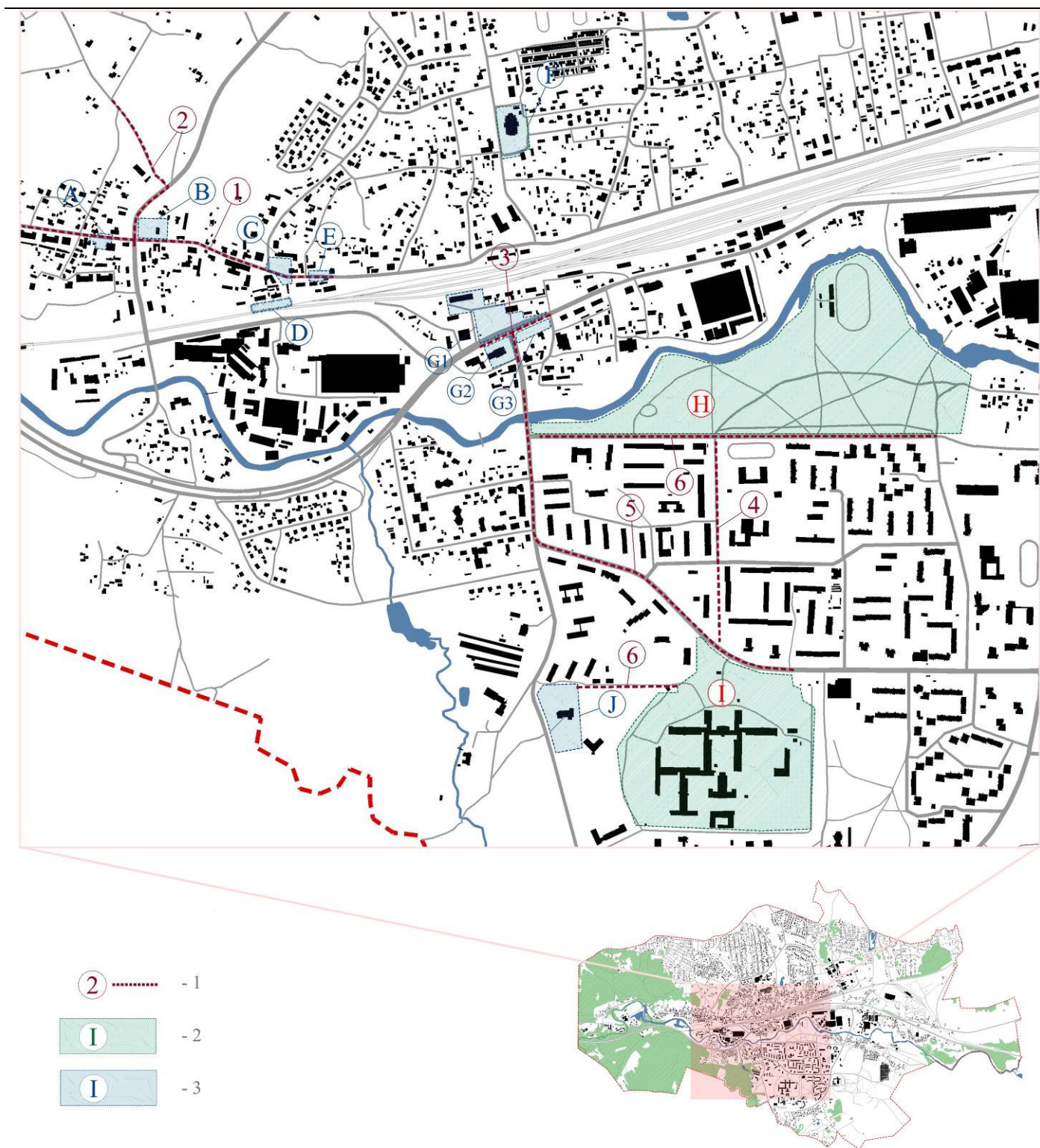
Miesto viešųjų erdvių sistema bei jos išvystymo lygmuo yra vienas pagrindinių miesto kokybinių parametrų. Visuomeninių erdvių tinklas lemia ne tik teritorijos įvaizdį ir individualumą, bet ir socialinę infrastruktūrą, kadangi tai yra žmonių judėjimo, socialinių bei kultūrinių tarpusavio ryšių vieta [8, p.67]. Išvystyta viešųjų erdvių sistema lemia miesto socialinį – kultūrinį gyvybingumą, kas atsiliepia daugeliui jo kokybinių parametrų, kaip teritorijos patrauklumas, ekonominis sėkmingumas bei saugumas. Tuo tarpu nepakankamas visuomeninių erdvių tinklas dažniausiai sukelia neigiamus socialinius reiškinius, menkina teritorijos įvaizdį bei daro ją nepatrauklią.

Nepaisant to, kad Naujoji Vilnia yra Vilniaus miesto dalis, funkciškai ir urbanistiškai ji ganėtinai izoliuota ir funkcionuoja kaip atskiras urbanistinis vienetas. Istorinio priemiesčio kaip atskiro miesto formavimosi raida lėmė tai, jog Naujojoje Vilnioje yra lokalus centras, funkcionuojantis kaip miesto dalies pacentris ir iš esmės tenkinantis teritorijos visuomeninio centro poreikius. Šioje miesto dalyje egzistuojantis viešųjų erdvių tinklas yra visiškai atsietas nuo miesto viešųjų erdvių sistemos. Taip pat šis tinklas yra ganėtinai fragmentiškas, kas yra sąlygota miesto urbanistinio daugialypiškumo, atsiradusio skirtingais laikotarpiais planingiai vykdant ekstensyvią miesto (vėliau – miesto dalies) plėtrą.

Naujoji Vilnia iki XX amžiaus vidurio vystėsi kaip atskiras miestas, kol sovietinės okupacijos metais teritorija buvo prijungta prie Vilniaus ir tapo administracine miesto dalimi. Sovietmečiu vykdyta miesto Naujosios Vilnios plėtra buvo atliekama neatsižvelgiant į esamą natūraliai susiklosčiusį urbanistinį audinį, ko rezultate teritorija įgavo daugialypį įvaizdį. Senoji, pramoninė ir moderni miesto dalys neturi tvirtų kompozicinių ryšių ir miesto urbanistiniame karkase dalyvauja kaip atskiri vienetai. Todėl natūralu, kad tai atsispindi ir miesto viešųjų erdvių sistemoje.

Skirtingas yra miesto dalių užstatymas, o taip pat ir visuomeninių erdvių pobūdis bei masteliškumas (*19 pav.*). Senojoje miesto dalyje, kuri vystėsi posesijinės nuosavybės pagrindu, užstatymas smulkus ir tankus. Dėl to šioje teritorijos dalyje susiformavusios viešosios erdvės yra lokalias, daugiausiai apžvelgiamos iš vienos ar dviejų perspektyvų. Nepaisant to, ši miesto dalis turi gana aiškia erdvių struktūrą: pagrindinė gatvė, kaip pagrindinė struktūrinė ašis, jungianti šalia jos išsidėsčiusias

miesto skvero tipo bei kurdonerines viešąsias zonas. Taigi tiek funkciškai, tiek struktūriškai šis darinys yra viešųjų erdvių sistemos fragmentas, nors neturi tiesioginių sąsajų su likusia miesto dalimi. Pažymėtina, jog prie šios erdvių sistemos šliejasi kita visuomeninė trasa, kuri šiuo metu nėra aktyvi dėl pasikeitusio urbanistinio konteksto. Dėl šios priežasties ši viešoji gatvė yra praradusi vaidmenį miesto visuomeninių erdvių sistemoje.

19 paveikslas.: Naujosios Vilnios viešųjų erdvių sistema: 1) gatvės viešoji erdvė, 2) parko viešoji erdvė, 3) skvero viešoji erdvė.
(autoriaus schema)

Naujosios Vilnios Šv. Kazimiero bažnyčia buvo pastatyta pirmaisiais XX amžiaus metais, tai yra tada, kai gyvenvietės centras jau buvo susiformavęs ir funkcionuojantis. Miesto plėtra šiaurės rytų kryptimi padiktavo bažnyčios atsiradimo vietą, kur susiformavo religinio pobūdžio viešoji erdvė. Šis bendramiestinis visuomeninis centras, supamas mažaaukščio sodybinio užstatymo kvartalų, miesto tūrinėje – erdvinėje kompozicijoje dalyvauja kaip dominantė. Nepaisant to, nėra suformuotų aiškių visuomeninių trasų, sujungiančių šią erdvę su likusiu miesto viešųjų erdvių tinklu.

XX amžiaus pirmoje pusėje miestui plečiantis pietinėje geležinkelio pusėje, čia buvo pastatyta nauja traukinių stotis ir jos pagrindu suformuota nauja visuomeninė erdvė. Dabartinėje situacijoje, tai turbūt brandžiausia ir labiausiai išvystyta viešoji erdvė, kurią galima vadinti pagrindine miesto erdve. Joje susikerta įvairios visuomeninės funkcijos bei interesai, todėl ji atlieka pagrindinio visuomeninio centro vaidmenį. Šioje erdvėje gausu nominalių erdvių, kadangi ją skaido tiek gamtiniai, tiek tūriniai (užstatymo), tiek infrastruktūriniai elementai. Visų pirma tokį skaidymą lemia tai, kad ši viešoji erdvė šliejasi prie geležinkelio pylimo. Todėl jos plotas sudalintas atskiromis terasomis, tolygiai žemėjančiomis gatvės link. Taip pat erdvėje yra lokalių dominančių (seno garvežio ekspozicija, paminklas tremties aukoms atminti), kurios savo ruožtu dalyvauja kaip nominalių erdvių formantai. Erdvę supantis fragmentiškas skirtingų morfotipų užstatymas lemia erdvės nereguliarumą, kas sukuria nevienalypės erdvės įvaizdį. Erdvė išplitusi abipus gatvės, kur dominuoja laisvo planavimo užstatymo buvusio „Draugystės“ kino teatro pastato tūris, šiuo metu apleistas ir neatliekantis jam patikėtos svarbaus traukos centro funkcijos. Priešais kino teatro pastatą esantis žaliasis plotas užbaigia šios visuomeninės erdvės kompoziciją, atlikdamas ne iki galo išbaigto skvero vaidmenį. Pažymėtina, kad šios viešosios erdvės funkcionavimą trikdo ją į atskiras dalis skaidančios aukštos kategorijos tranzitinio transporto gatvių trasos, veikiančios kaip barjerai tarp priešingų erdvės segmentų.

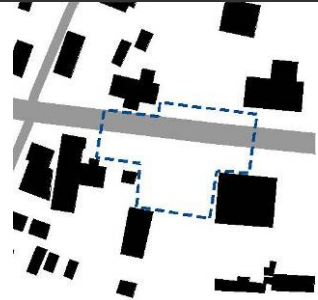
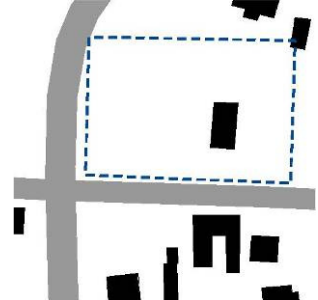
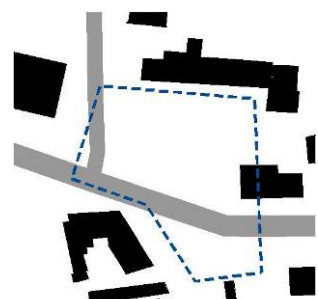
Sovietmečiu vykdant miesto plėtrą pietinėje Vilnelės upės pusėje, nebuvo numatyta naujo visuomeninio centro vieta. Čia laisvo užstatymo principu suformuoto užstatymo kvartaluose gausu erdvių, kurios yra labiau utilitarios ir lokalias reikšmės, neturinčios savyje visuomeninės erdvės savybių. Nepaisant to, formuojant naujus daugiabučių gyvenamųjų namų kvartalus buvo atsitraukta nuo Vilnelės upės vagos, jos vingyje suformuojant rekreacinę zoną, kuri miesto viešųjų erdvių struktūroje gali būti įvardijama kaip miesto parkas. Viešosios erdvės vaidmenį taip pat atlieka palei šią teritorijos dalį einanti gatvė. Abi šios viešosios erdvės yra ganėtinai pasyvios miesto visuomeninių erdvių struktūroje, kadangi nėra iki galo suformuotos, o taip pat neturi bendramiestinių traukos taškų.

Pietinėje miesto dalyje aplink XIX amžiaus pabaigoje pastatytą ligoninės kompleksą yra susiformavusi dar viena rekreacinė miesto parko tipo visuomeninė erdvė. Ji yra ganėtinai uždara ir izoliuota nuo aplinkinių teritorijų, tačiau dėka ligoninės kaip traukos centro gretimybės bei kokybiško aplinkos sutvarkymo ši zona yra funkcionuojanti miesto visuomeninių erdvių sistemos dalis. Ligoninės parko integralumą į miesto viešųjų erdvių sistemą lemia ir tai, kad šią teritoriją su palei upę esančiu parku

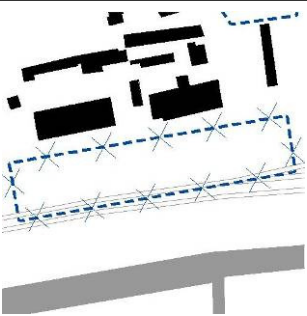
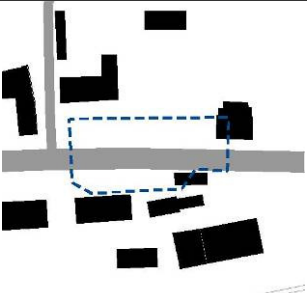
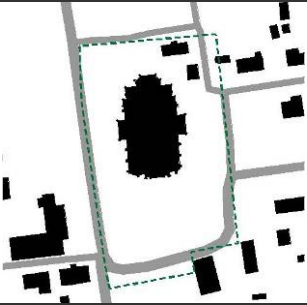
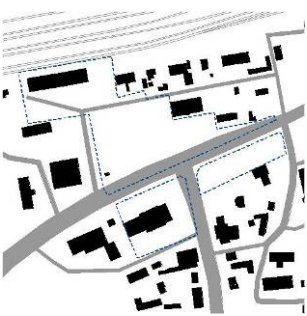
bei centriniu miesto skveru jungia dvi visuomeninės erdvės savybes turinčios gatvės. Į vakarus nuo ligoninės parko stovi Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia. Parką su šalia bažnyčios esančia viešąja erdve jungia pėsčiųjų trasa. Ši trasa neturi ją palaikančių funkcijų įvairovės, tačiau dėl traukos taškų gretimybės ir nuolatinio žmonių srauto yra traktuotina kaip miesto visuomeninių erdvių sistemos struktūrinis elementas.

Kaip minėta, pietinės miesto dalies viešosios erdvės yra žymiai stambesnio mastelio nei šiaurinėje, senojoje miesto dalyje. Pažymėtina, jog skiriasi ne tik erdvių mastelis, bet ir pobūdis. Jei šiaurinėje miesto dalyje vyrauja lokalsios reikšmės miesto skvero tipo erdvės, tai pietinei daliai labiau būdingos rekreacinio pobūdžio miesto parko tipo visuomeninės zonos. Toks miesto teritorijos funkcijų pasiskirstymo pobūdis yra būdingas daugeliui istorinių miestų.

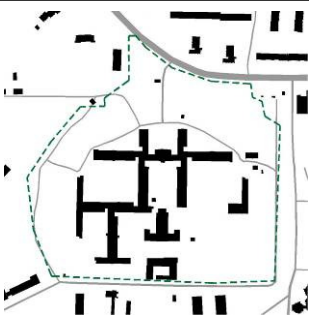
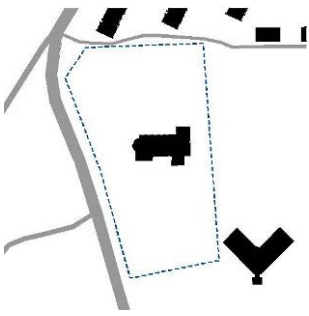
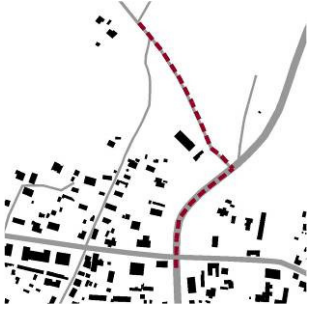
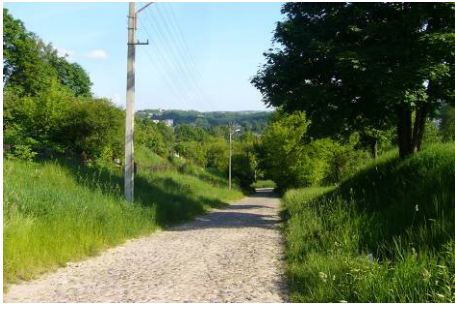
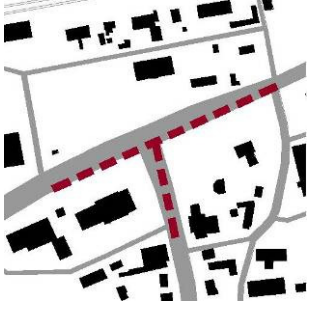
4 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės

Žymėjimas	VE planas	VE tipas	VE apibūdinimas	VE fotofiksacija
„A“		Skveras	Šalia valstybinės institucijos susiformavęs skveras.	
„B“		Skveras	Viešoji erdvė aplink Naujosios Vilnios cerkvę.	
„C“		Kurdoneras	Kurdonerinė erdvė, susidariusi priešais atitrauktą nuo gatvės užstatymo linijos valst. institucijos pastatą. Erdvė tęsiasi ir kitoje gatvės pusėje, kur suformuotas skveras.	

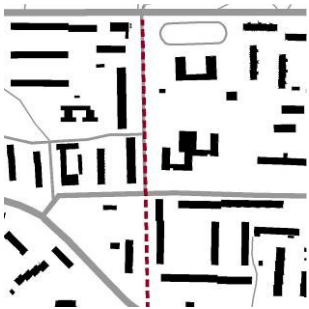
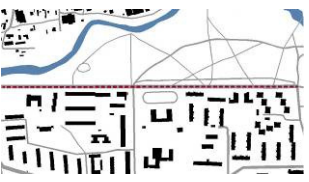
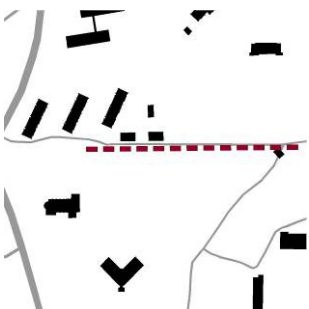
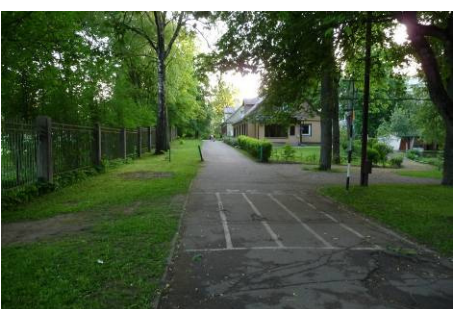
4 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės

Žymėjimas	VE planas	VE tipas	VE apibūdinimas	VE fotofiksacija
„D“		----- ---	Pastačius naują stotį, senoji buvo konvertuota į daugiabutį gyvenamąjį pastatą, dėl to viešoji erdvė, buvusi prie stoties, buvo sunaikinta.	
„E“		Kurdoneras	Kurdonerinė erdvė priešais nuo gatvės užstatymo linijos atitrauktą gyvenamosios – komercinės paskirties pastatą.	
„F“		Skveras	Aplink Naujosios Vilnios Šv. Kazimiero bažnyčią esantis skveras.	
„G1“ „G2“ „G3“		Skveras	Centrinė miesto viešoji erdvė, gatvių suskaidyta į 3 segmentus: skveras šalia traukinių stoties, erdvė priešais buvusį „Draugystės“ kino teatrą bei skveras kitoje pusėje Parko gatvės.	
„H“		Miesto parkas	Didžiausia miesto rekreacinė zona, esanti tarp Vilnelės upės ir daugiaaukščių gyvenamųjų pastatų užstatymo.	

4 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės

Žymėjimas	VE planas	VE tipas	VE apibūdinimas	VE fotofiksacija
„I“		Miesto parkas	Rekreacinė teritorija prie Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės.	
„J“		Skveras	Skveras aplink Vilniaus Švenč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčią.	
„1“		Gatvė	Pagrindinė Naujosios Vilnios senamiesčio trasa, jungianti šalia jos esančias viešąsias erdves.	
„2“		Gatvė	Nebefunkcionuojanti gatvės trasa, vedusios į Rokantiškių piliavietę, viešoji erdvė.	
„3“		Gatvė	Visuomeninės erdvės funkciją atliekanti gatvių sankryža, kertanti centrinį miesto skverą.	

4 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės

Žymėjimas	VE planas	VE tipas	VE apibūdinimas	VE fotofiksacija
„4“		Gatvė	Pėsčiųjų gatvės visuomeninė trasa, jungianti centrinį miesto parką su ligoninės parku.	
„5“		Gatvė	Pagrindinė moderniosios miesto dalies gatvės viešoji erdvė, miesto erdvių sistemoje dalyvaujanti kaip jungtis tarp pagrindinio skvero, centrinio parko ir ligoninės parko.	
„6“		Gatvė	Gatvės, einančios palei centrinę rekreacinę zoną, viešoji erdvė.	
„7“		Gatvė	Pėsčiųjų trasa, jungiančios ligoninės parką su bažnyčios skveru viešoji erdvė.	

Pagrindinės Naujosios Vilnios viešosios erdvės (4 lent.) charakterizuojamos pagal pasirinktus parametrus. Visų pirma, vertinamas jų suformuotumas bei nustatoma viešųjų funkcijų sklaida jose. Toliau erdvės vertinamos pagal lokalių ir bendramiestinių dominančių kiekį jose ir erdvių estetinę būklę, tokiu būdu iš esmės įvertinant jų patrauklumą ir užimamą svarbą miesto viešųjų erdvių sistemoje (5 lent.).

5 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės: kokybiniai požymiai

Žymėjimas	VE suformuotumas	Viešųjų funkcijų sklaida	Dominantės	Estetinė būklė
„A“	Erdvė, atsiradusi neužstatytame sklype šalia valstybinės institucijos nėra iki galo suformuota. Iš trijų pusių ją riboja gatvė bei gretimas užstatymas, o erdvės galinė riba neturi aiškiai suformuoto perimetro. Norint iki galo išbaigti šią visuomeninę erdvę, reikalingas aiškus jos giliosios kraštinės ribos nužymėjimas kurdoneriniu užstatymu arba želdiniais.	Ši viešoji erdvė yra pagrindinė vakarinėje Naujosios Vilnios senamiesčio dalyje, todėl natūraliai yra lokalus traukos centras. Apart visuomeninės, čia pastebima ir komercinės funkcijos užuomazgų.	Erdvėje nėra nei lokalių, nei bendramiestinių dominančių. Taigi šios erdvės visuomeninį pobūdį lemia jos vieta ir visuomeninių bei komercinių funkcijų gretimybė.	Erdvę formuojantis užstatymas yra tvarkingas, tačiau tiek stilistiškai, tiek morališkai pasenęs, netekęs reprezentacinio įvaizdžio ir netenkina viešosios erdvės kaip lokalaus centro reikalavimų.
„B“	Erdvė aplink cerkvę yra formuojama laisvo planavimo užstatymo. Jos ribos nėra aiškiai išreikštos, todėl ji sunkiai įskaitoma kaip vientisa, o greičiau suvokiama kaip kelių nominalių erdvių visuma. Siekiant pilnai suformuoti šią erdvę, turėtų būti formuojamas rytinis erdvės perimetras, atveriant ryšį su pagrindine senamiesčio sankryža.	Dominuojanti funkcija šioje viešojoje erdvėje yra religinio pobūdžio.	Erdvėje yra bendramiestinė, didelės svarbos viso miesto masteliu dominantė. Šis religinis, istorinės – kultūrinės vertės pastatas yra pagrindinis senamiesčio traukos centras.	Pastatas turi didelę išliekamąją vertę ir yra saugomas paminklosaugos įstatymų. Tačiau turint omenyje jo kaip religinio traukos centro svarbą galima teigti, kad aplink jį suformuota viešoji erdvė nėra pakankamai reprezentatyvi.
„C“	Kurdonerinė erdvė priešais A.Kojelavičiaus biblioteką suformuota skaidant jos plotą skirtingų aukščių terasomis, kurios kartu su želdinių sistema kuria erdvės daugialypiškumą nominaliųjų erdvių aspektu. Priešais ją kitapus gatvės esantis skveras neturi vieningos želdinių sistemos, taip pat nėra aiškiai išbaigtas jo galinis perimetras.	Be visuomeninės funkcijos, kurią atlieka A.Kojelavičiaus biblioteka, šioje viešojoje erdvėje egzistuoja rekreacinės funkcijos užuomazga, kadangi nemažą plotą užima žalioji zona su išvystyta želdynų sistema.	Kaip lokalsios reikšmės dominantė gali būti įvardintas kurdonerinis A.Kojelavičiaus bibliotekos užstatymas. Nors pastatas nėra išraiškingas architektūriniu požiūriu, jo monumentalioji stilistinė estetika tinka reprezentatyvios erdvės dominantės vaidmeniui.	Šiai, kaip ir daugeliui miesto erdvių, būdingas bendras fizinis ir moralinis nusidėvėjimas. Nepaisant to, tiek aplinkinio užstatymo architektūra, tiek pakankamai sėkmingai suformuota želdinių sistema suteikia šiai viešajai erdvei aukštesnę nei vidutinę mieste estetinę kokybę.
„D“	Sunykusi viešoji erdvė, ją formuojančiam užstatymui praradus visuomeninę reikšmę.	----- -----	Kai ši teritorijos dalis funkcionavo kaip visuomeninė erdvė, stoties pastatai buvo joje dominuojantys tūriai.	Iki šiol išlikę istorizmo stiliaus stoties pastatai turi aukštesnę nei vidutinę architektūrinę vertę, tačiau individualių interesų veiklos rezultate erdvė aplink juos neteko estetiškos kokybės.
„E“	Šią kurdonerinę erdvę formuoja gyvenamasis – komercinis užstatymas palei gatvę, atitrauktas nuo gatvės raudonųjų linijų. Erdvė ribojama pastatų (iš trijų pusių) ir gatvės.	Šioje erdvėje vyrauja komercinė – visuomeninė funkcija.	Kaip lokalsios reikšmės dominantė gali būti traktuojamas kurdonerinio užstatymo pastatas, formuojantis šiaurinį viešosios erdvės perimetrą.	Erdvę formuojančių pastatų architektūra tenkina visuomeninės erdvės įvaizdį. Tačiau tiek užstatymo, tiek aplinkos sutvarkymo būklė yra fiziškai nusidėvėjusi, kas atsiliepia erdvės estetinei kokybei.

5 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės: kokybiniai požymiai

Žymėjimas	VE suformuotumas	Viešųjų funkcijų sklaida	Dominantės	Estetinė būklė
„F“	Erdvę aplink bažnyčią formuoja laisvo planavimo užstatymo bažnyčios tūris. Erdvės perimetras ribojamas lokalsios reikšmės gatvėmis, o gretimas užstatymas, turint omenyje vietos bendramiestinę svarbą, tiek savo pobūdžiu, tiek architektūrine – estetinė kokybė netenkina šios viešosios erdvės reprezentatyvumo reikalavimų.	Šios viešosios erdvės pagrindinė funkcija yra religinio pobūdžio. Tačiau galima išvelgti ir kitokią visuomeninio pobūdžio šios vietos svarbą: kadangi tai vienintelė viešoji erdvė šiaurinėje bei šiaurės rytinėje miesto dalyje, ji funkcionuoja ir kaip lokalus visuomeninis centras.	Neogotikinė bažnyčia, aplink save formuojanti viešąją erdvę, yra bendramiestinė dominantė, apžvelgiama iš daugelio perspektyvų. Taigi tiek kompoziciškai, tiek funkciškai, ši erdvė yra miesto masteliu didelės svarbos visuomeninis traukos centras.	Tiek visuomeninę erdvę formuojančio bažnyčios pastato, tiek ir jį supančio skvero stilistinė – estetinė kokybė yra aukšta. Tačiau erdvę supantis užstatymas ir aplinkos sutvarkymas netenkina tokios svarbos vietai tinkančio įvaizdžio.
„G1“ „G2“ „G3“	Daugialypė visuomeninė erdvė, vizualiai suvokiama kaip vientisa, tačiau jos dalys funkcionuoja ir kaip savarankiški viešųjų erdvių sistemos elementai. Pagrindinė skvero erdvė („G1“) formuojama stoties pastato tūrio bei aplinkinio užstatymo. Erdvės plotas skaidomas skirtinguose lygiuose esančiomis terasomis, kurios kartu su lokaliomis erdvėse esančiomis dominantėmis (garvežio ekspozicija, paminklas tremties aukoms) sudalina erdvę į daugelį nominalių erdvių. Pažymėtina, jog erdvė yra nereguliari, kas dar labiau padidina jos sudėtingumą ir daugialypiškumą. Priešais buv. kinoteatrą laisvo planavimo užstatymo suformuota visuomeninė erdvė („G2“) yra ribojama sankryžos. Šioje erdvėje atsiradę nauji tūriai (spaudos ir banko kioskas) suardė erdvės kompoziciją, nepagrįstai sudalindami ją į atskiras nominalias zonas. Erdvė „G3“ yra sankryžos ribojamas neišbaigtas kampinis skveras.	Šis viešųjų erdvių kompleksas savyje talpina daug visuomeninių funkcijų. Stotis savaime yra visuomeninės traukos centras, sukuriantis sąlygas šioje erdvėje rasti komercinei funkcijai. Taigi tiek funkciškai, tiek kompoziciškai erdvė „G1“ yra dominuojanti šiame komplekse. Erdvė „G2“ yra netekusi pagrindinės visuomeninės funkcijos, ir funkcionuoja palaikoma pagrindinės erdvės gretimybės. Dalis „G3“ turi mažai išreikštas komercinę ir rekreacinę funkcijas, tačiau taip pat dalyvauja kaip pagalbinė pagrindinės erdvės dalis.	Traukinių stotis yra grynai funkcinė dominantė, kadangi utilitari pastato architektūrinė stilistika nesuteikia jam išskirtinės kokybės. Kaip lokalsios reikšmės dominantės erdvės kompozicijoje dalyvauja garvežio ekspozicija bei paminklas tremties aukoms atminti. Laisvo planavimo užstatymo buv. kinoteatro pastato tūris atlieka bendramiestinės dominantės vaidmenį, tačiau yra netekęs visuomeninės reikšmės.	Erdvių „G1“ ir „G3“ estetinė būklė iš esmės tenkina vietos įpareigotą reprezentacinę kokybę, tuo tarpu erdvėje „G2“ dominuojantis tūris yra tiek fiziškai, tiek morališkai susidėvėjęs. Pastatytas pagal tipinį projektą šis pastatas įkūnija sovietmečio ideologijos pompastiško monumentalaus užstatymo stilistiką, tačiau žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos jis yra netekęs architektūrinės bei kultūrinės vertės.
„H“	Ši miesto parko viešoji erdvė turi tokio tipo erdvei būdingas savybes, tačiau stokoja funkcinių – kompozicinių ryšių. Parko zona ribojama Vilnelės upės vagos bei želdinių, kurie savo ruožtu skaido erdvę į atskiras nominalias erdves.	Pagrindinė ir vienintelė šios visuomeninės erdvės funkcija yra rekreacinio pobūdžio.	Erdvė turi vizualinių ryšių su bendramiestinėmis dominantėmis, tačiau pati jų neturi. Kaip lokali dominantė gali būti traktuojamas sovietinis paminklas, tačiau nei jo vieta, nei aplinkos sutvarkymas nesuteikia jam kaip lokaliai dominantei priskirtinos kokybės.	Estetiniu požiūriu ši visuomeninė erdvė atrodo tvarkingai, tačiau iki miesto parko kokybės jai trūksta aplinkos suaktyvinimo. Dabartinė jo struktūra ir erdvinė kompozicija labiau tikėtų užmiesčio rekreacinei zonai, kuri yra mažiau įpareigojanti erdvės elementų struktūros atžvilgiu.

5 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės: kokybiniai požymiai

Žymėjimas	VE suformuotumas	Viešųjų funkcijų sklaida	Dominantės	Estetinė būklė
„I“	Ši miesto parko erdvė yra formuojama laisvo planavimo ligoninės kompleksu užstatymo. Tai didelė, tačiau uždara teritorija, ribojama gatvėmis, želdiniais bei kitais barjeriais nuo greita esančių gyvenamųjų zonų.	Tai multifunkcinė viešoji erdvė, kurioje kertasi įvairūs interesai. Visų pirma, tai ligoninės kompleksą aptarnaujanti erdvė, skirta šios institucijos veiklai. Tačiau taip pat ši erdvė dalyvauja miesto viešųjų erdvių sistemoje atlikdama rekreacinę funkciją, orientuotą į gretimų teritorijų gyventojus.	Šioje viešojoje erdvėje esantis laisvo planavimo užstatymo ligoninės pastatų kompleksas yra bendramiestinė dominantė.	Ši visuomeninė erdvė turi tiek estetinę, tiek funkcinę – kompozicinę kokybę, reikalingą teritorijos kaip miesto parko įvaizdžiui.
„J“	Viešoji erdvė yra formuojama laisvo planavimo bažnyčios užstatymo. Iš visų pusių ją riboja gatvės, pėsčiųjų trasos bei želdiniai.	Ši viešoji erdvė atlieka religinio miesto centro funkciją.	Bažnyčios tūris yra bendramiestinė dominantė.	Bažnyčia buvo rekonstruota atgavus nepriklausomybę, o tuo pačiu buvo sutvarkyta ir ją supanti aplinka. Taigi ši viešoji erdvė pasižymi aukšta estetinė kokybe, atitinkančia vietos svarbą miesto viešųjų erdvių sistemoje.
„1“	Trasa, jungianti pagrindines senamiesčio viešąsias erdves, yra skirtingo pobūdžio. Vakarinėje dalyje gatvės erdvė formuoja užstatymas bei palei gatvę esančios želdinių juostos. Rytinėje pusėje želdinių sistema labiau padirka, taip pat vietomis palei gatvės perimetrą nesuformuotas užstatymas.	Ši gatvė kaip visuomeninė erdvė jungia pagrindines šalia jos išsidėsčiusias viešąsias erdves. Skirtingose atkarpose gatvė įgauna rekreacinę, visuomeninę ir komercinę pobūdį.	Kaip bendramiestinė dominantė gatvės trasos erdvės kompozicijoje dalyvauja cerkvės pastato tūris. Taip pat skirtingose vietos kurdonerinio užstatymo fragmentai formuoja lokalias dominantes (erdvės „C“, „E“)	Iš esmės šiai gatvei, kaip ir visam Naujosios Vilnios senamiesčiui yra būdingas tiek fizinis, tiek moralinis aplinkos nusidėvėjimas. Atskirose trasos zonose nėra suformuotas užstatymas bei neegzistuoja vieninga želdinių sistema. Tačiau pažymėtina, kad gatvės kreivališkumas ir reljefo dinamika suteikia daug besikeičiančių nominalių perspektyvinių kadrų, kas lemia gatvės erdvės kompozicinę įvairovę.
„2“	Netekusi viešosios funkcijos gatvės, vedusios link XIXa. pab.-XXa. pradž. gyvenvietės šiaurės vakaruose buvusio satelitinio sodybinio užstatymo zonos, erdvė yra formuojama reljefo šlaitų bei želdinių, ir tik atskiruose fragmentuose gatvės perimetrą formuoja užstatymas.	Dabartinėje situacijoje gatvė atlieka funkcinę jungiamosios ašies tarp senamiesčio centro ir priemiesčio vaidmenį.	Ši gatvės trasa yra turtinga vizualinių ryšių susisiekiančių su įvairiomis Naujosios Vilnios bendramiestinėmis dominantėmis. Taip pat pažymėtina, jog gatvės trasos pradžioje yra cerkvė, kuri miesto viešųjų erdvių sistemoje dalyvauja kaip miesto reikšmės traukos centras.	Erdvę daugumoje trasos atkarpų formuoja reljefas ir želdynai, kurių kokybė neretai neatitinka miesto pacentro visuomeninei trasei keliamų kokybės reikalavimų. Nepaisant to, dinamiškas reljefas, lemiantis dažną nominalių kadrų, suteikia šiai trasei gyvybingumo.
„3“	Pagrindinį miesto skverą skaidančioje viešųjų gatvių sankryžoje esanti pusiau atvira erdvė.	Gatvių kaip viešųjų ryšių koridorių funkciją trikdo intensyvus eismas.	Šioje sankryžos viešojoje erdvėje gausu tiek lokalių, tiek bendramiestinių dominančių. Pažymėtina, jog teritorija turi vizualinius ryšius su atokiau esančiomis bendramiestinėmis dominantėmis.	Sankryžos viešosios erdvės estetinė kokybė yra sąlygojama ją supančios skvero erdvės kokybinių parametrų, aprašytų ankstesnėje skiltyje.

5 lentelė: Naujosios Vilnios viešosios erdvės: kokybiniai požymiai

Žymėjimas	VE suformuotumas	Viešųjų funkcijų sklaida	Dominantės	Estetinė būklė
„4“	Šiaurinėje šios visuomeninės trasos pusėje erdvę riboja laisvo planavimo tipo užstatymas, o pietinėje pusėje, kur trasa įreminama želdinių juosta, erdvę ribojasi su nepilnai išvystyta žaliaja zona.	Visuomeninė trasa atlieka jungties tarp dviejų miesto parkų funkciją.	Nei lokalių, nei bendramiestinių dominančių trasoje nėra, tačiau vizualiniai ryšiai sieja šią zoną su atokiau esančiomis bendramiestinėmis dominantėmis.	Viešosios trasos estetiką sąlygoja laisvo planavimo užstatymas bei želdinių sistema, kuri atskirose trasos vietose formuoja erdvės perimetrą.
„5“	Pargindinė visuomeninė trasa, jungianti miesto centrinį skverą ir parką su ligoninės greta esančio užstatymo. Pažymėtina, jog skirtingose trasos atkarpose dominuoja laisvo planavimo ir sodybinis užstatymas, kas lemia erdvės kitimo dinamiką.	Ši visuomeninė trasa atlieka ne tik jungiamosios grandies vaidmenį, bet taip pat savyje talpina ir visuomeninio bei komercinio pobūdžio funkcijas.	Kaip bendramiestinė dominantė, esanti trasos gale, gali būti traktuojamas laisvo planavimo ligoninės pastatų kompleksas. Reljefo dinamika ir erdvės kreivališkumas lemia vizualinius ryšius su atokiau esančiomis bendramiestinėmis dominantėmis.	Viešosios trasos estetiką lemia gretimai esantis užstatymas. Tiek sovietmečio laikotarpiu pastatyti daugiabučių kvartalai, tiek istorinis sodybinis užstatymas nesuteikia trasai kaip visuomenei erdvei reikalingos estetinės kokybės.
„6“	Ši visuomeninė trasa šiaurinėje pusėje formuojama parko bei želdinių juostos palei gatvės važiuojamąją dalį. Pietinį gatvės perimetrą formuoja lygiagrečiai gatvės esantys daugiaaukščiai gyvenamieji pastatai.	Visuomeninė erdvė viešųjų erdvių sistemoje dalyvauja ir kaip rekreacinė zona, ir kaip visuomeninių ryšių trasa tiek išilgine, tiek skersine kryptimi.	Visuomeninėje erdvėje nėra aiškių dominančių, o taip pat neesama vizualinių ryšių su bendramiestinėmis dominantėmis, esančiomis gretimose teritorijose.	Ši visuomeninė trasa yra viena iš geriausių estetinę kokybę turinčių erdvių. Gatvės perimetrą riboja suformuota želdinių juosta bei tvarkingas, palei gatvės liniją suformuotas užstatymas.
„7“	Visuomeninė trasa, jungianti bažnyčią ir ligoninės parką, formuojama ganėtinai padrikų želdinių ir užstatymo. Tikėtina, jog trasa atsirado žymiai anksčiau nei ją supantis užstatymas, kuris neatitinka tokios reikšmės viešosios erdvės gretimyboms keliamų reikalavimų.	Trasa atlieka jungiamosios grandies tarp ligoninės parko ir bažnyčios funkciją. Traukos centrų gretimybė bei istorinis trasos susiformavimas lemia erdvės kaip viešosios erdvės kokybę.	Abiejuose viešosios trasos galuose esti bendramiestinės reikšmės dominantės – bažnyčia ir ligoninė.	Vertinant viešosios zonos estetinę kokybę pagal ją formuojančių elementų parametrus, galima teigti, jog erdvės estetinės charakteristikos neatitinka tokios svarbos zonai keliamus reikalavimus. Tačiau trasa yra pakankamai trumpa, ir vizualiniai ryšiai su greta esančiomis bendramiestinėmis dominantėmis lemia aukštesnę nei vidutinę viešosios erdvės estetinę kokybę.

Atlikus vertinimą, pateikiami subjektyvūs autoriaus viešųjų erdvių vertinimai (6 lent.) pagal šiuos erdvių parametrus:

- erdvės suformuotumas, išbaigtumas;
- viešųjų funkcijų sklaida;
- lokalių ir bendramiestinių dominančių gretimybė;
- estetinė būklė (vertinamas fizinis ir moralinis aplinkos nusidėvėjimo laipsnis).

Vertinimo skalė priimama nuo 0 iki 5, kai 5 yra aukščiausias įvertinimas. Pažymėtina, kad vertinimas atliekamas remiantis bendru Naujosios Vilnios viešųjų erdvių kontekstu.

Žymėjimas	VE suformuotumas	Viešųjų funkcijų sklaida	Dominantės	Estetinė būklė	Iš viso
„A“	3	3	1	3	10
„B“	3	2	3	4	12
„C“	4	2	2	3	11
„D“	0	0	1	2	3
„E“	2	3	1	2	8
„F“	4	3	5	5	17
„G1“, „G2“, „G3“	4	4	5	4	17
„H“	4	2	2	3	11
„I“	5	4	3	5	17
„J“	5	2	3	4	14
„1“	4	4	3	4	15
„2“	2	1	3	3	9
„3“	4	4	5	4	17
„4“	3	1	2	2	8
„5“	3	3	3	3	12
„6“	5	1	0	5	11
„7“	4	1	3	4	12

6 lentelė: Naujosios Vilnios viešųjų erdvių kokybinis vertinimas

Pastebėtina, kad aukščiausia kokybė pasižyminčios visuomeninės erdvės sutampa su svarbiausiais teritorijoje traukos taškais, užtikrinančiais judėjimo srautų dinamiką bei suteikiančiais prielaidas viešųjų bei komercinių funkcijų vystymui. Kai kurie traukos taškai, praturtinantys Naujosios Vilnios viešąsias erdves bei suteikiantys joms istorinės – kultūrinės vertės, yra kultūros paveldo objektai (šių objektų istorinė – kultūrinė reikšmė aptariama *Priede Nr.1*). Tačiau dauguma miesto viešųjų erdvių nėra iki galo suformuotos. Kai kuriose erdvėse atsiradę užstatymo bei infrastruktūriniai elementai konfliktuoja su esama funkcinė ir tūrinė – erdvine teritorijos sąranga bei trikdo visuomeninių erdvių funkcionavimą. Visuomeninių ir komercinių funkcijų trūkumas ir jų vystymo viešosiose erdvėse štilis atsiliepia estetinei aplinkos kokybei – erdvės formuojantis užstatymas yra netekęs reprezentacinės išvaizdos, o netvarkomi želdynai vietomis darto miesto erdvinę struktūrą bei neigiamai veikia estetinę išvaizdą.

Daugialypis miesto urbanistinis karkasas lemia tai, kad viešųjų erdvių sistema mieste yra suskaidyta, dėl ko susiformavusios erdvės yra tiek kompoziciškai, funkciškai, tiek mastelio požiūriu skirtingos skirtingos – šiaurinėje miesto dalyje vyrauja lokaliai reikšmės miesto skvero tipo erdvės, o pietinei daliai būdingos rekreacinio pobūdžio miesto parko tipo visuomeninės zonos. Dėl stichiškos miesto plėtros nesant bendrai vystymo koncepcijai bei planingo vystymo, neatsižvelgiant į esamą urbanistinį karkasą, miesto viešųjų erdvių sistema yra fragmentiška, t.y. erdvės ar erdvių sistemos neretai bendroje struktūroje dalyvauja kaip atskiri vienetai, neturintys visuomeninių erdvių požymių turinčių tarpusavio ryšių.

2.3.2. Morfostruktūros pokyčių įtaka Naujosios Vilnios miestovaizdžiui

Miestovaizdis susideda iš dviejų pagrindinių elementų: reljefo ir užstatymo [9, p.87]. Reljefas, arba gamtinis teritorijos karkasas, yra nesikeičiantis, tuo tarpu užstatymas yra palaipsniškai kintanti urbanistinio kraštovaizdžio dalis. Būtent šie elementai formuoja miestovaizdžio charakterį ir savitumą. Savitumas šiuo atveju yra tai, kuo miestovaizdis yra individualus. Savitumą formuoja daugelis veiksnių. Vieni iš jų, kaip socialinės, ekonominės sąlygos, kultūra, tradicijos, turi panašų poveikį visiems miestams, kiti būna lokalaus pobūdžio, kaip gamtinės sąlygos, miesto planinė struktūra ir pan.

Dabar, kai miestai vystosi ne savaimingai, o vykdam planingą plėtrą, miestovaizdžio charakterio formavimas yra vienas iš teritorinio planavimo uždavinių, kadangi tik kraštovaizdžio vertinimo ir tikslingos koncepcijos vystymo pastangomis įmanoma miestovaizdžiui suteikti savitos estetinės kokybės bei sociokultūrinės išraiškos. A. Miškinis teigia, jog „kiekviena teritorija, net ir ta, kuri šiandien yra tuščia, turi gilią, dar pirmąkart žmonių bendruomenėje susiklosčiusią istorinę ir kultūrologinę prasmę, užkoduotą žodžiuose ir vaizdiniuose. Nors ši prasmė paprastai būna užmiršta, bet kai pavyksta išsiaiškinti, ji gali prabilti ir padėti suteikti, tarkim, būsimai miesto daliai gilaus, emociškai suvokiamo turinio, istorinės ir kultūrinės potekstės bei vertės, nacionalinių ir lokalinių bruožų [44, p.109-110].“

Išsamiausiai miestovaizdį apibūdina miesto siluetai ir panoramos, kurių raiškumą ir originalumą visų pirma lemia gamtinė situacija [44, p.14]. Naujoji Vilnia, kaip ir didesnė dalis Lietuvos miestų ir miestelių, išsidėsčiusi raiškaus reljefo vietovėje, dėl ko jai būdingos sudėtingos, daugiaplanės panoramos. Vilnios upės slėnis tapo pagrindine gamtine vietovės ašimi, sudariusia sąlygas miesto atsiradimui ir urbanistinės struktūros vystymuisi. Ne mažesnę įtaką miestovaizdžio savitumui turi ir urbanistinis vietovės karkasas, susidedantis iš įvairios architektūrinės, meninės reikšmės elementų. Miestovaizdžio savitumo aspektu, nėra tiek svarbi šių elementų estetinė vertė. Knygoje „Senamiesčių regeneracija“ V. Jurkštas pažymi, jog urbanistinėje struktūroje istorijos ir architektūros paminklai sudaro tik nedidelę pastatų dalį, o vyrauja niekuo nepasižymintys pastatai, kurie daug kuo formuoja savitus aplinkos bruožus [31, p.16].

Analizuojant ir vertinant miestovaizdį, atsižvelgiama į tokius kriterijus, kaip identitetas, savitumas, skaitomumas, prasmingumas, simboliškumas, istorinio – kultūrinio charakterio išraiškingumas [35, p.86]. Šias savybes miestovaizdžiui suteikia atskiri elementai bei jų sistemos. Pagal reikšmę miestovaizdžio gamtiniai ir urbanistiniai elementai gali būti: a) aktyvūs – dalyvaujantys panoramose ir siluetuose kaip dominantės; b) pasyvūs – sudarantys foną tarp dominuojančių elementų; c) negatyviai aktyvūs – savo tūriu, estetinė ar techninė būkle dariantys miestovaizdžio kompoziciją. Miestovaizdžio kompozicijai itin didelę reikšmę turi dominantės, ypatingai vertikalios. Istorškai vertikalių išdėstymas, planingai ar savaimingai susijęs su urbanistiniu vietovės karkasu, priklausė nuo gamtinės aplinkos,

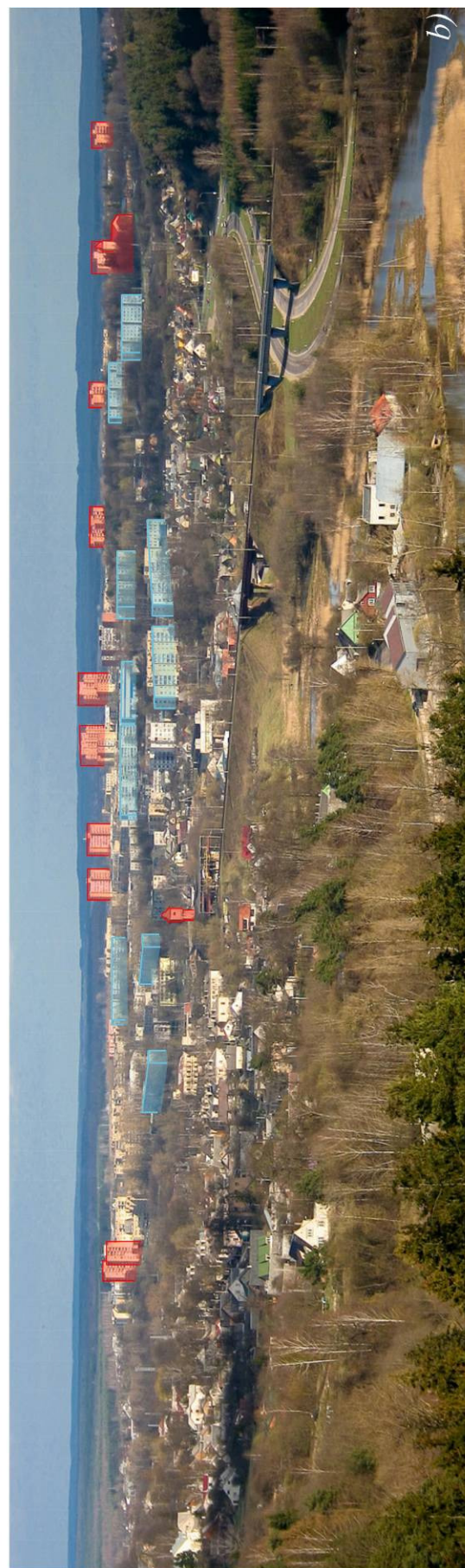
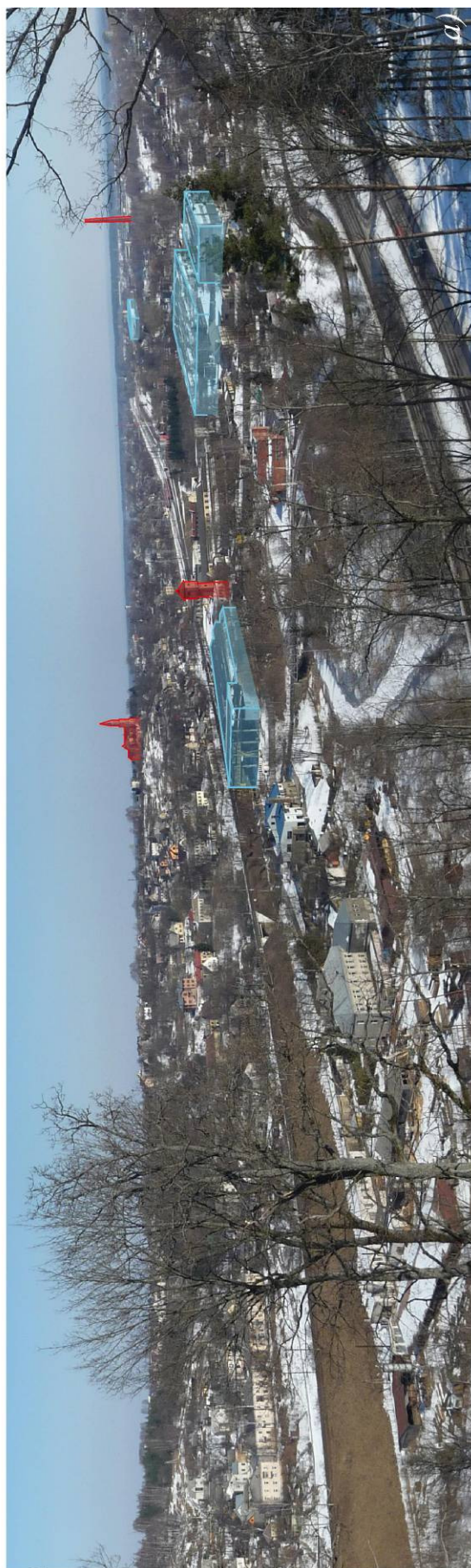
20 paveikslas: Naujosios Vilnios silueto kaita:
a) XIX a. pabaiga; b) XX a. pradžia; c) XX a. vidurys; d) XX a. antra pusė; e) XX a. pabaiga – XXI a. pradžia
(autoriaus schema)

socialinių, ekonominių bei kitų sąlygų, taip pat tam reikšmės turėjo gyvenvietės funkcinis zonavimas. Analizuojant dominantes miestovaizdyje, svarbūs aspektai yra: a) vertikalių išdėstymo ryšys su gyvenvietės funkcinė struktūra; b) vertikalių vaidmuo miestovaizdžio kompozicijoje (siluete, perspektyvose, kompozicijos aktyvume ir kt.) [31, p. 26].

Nagrinėjant Naujosios Vilnios miestovaizdį analizuojamos panoramos (21 pav., a,b) nuo šiaurinio Vilnios upės slėnio šlaito ir nuo tradicinio apžvalgos taško – Rokantiškių piliakalnio, esančio gyvenvietės pietvakarinėje dalyje, pasirinktos dėl vizualinių ryšių, užtikrinančių maksimalų gyvenvietės apžvelgiamumą, ir siluetas (centrinės gyvenvietės dalies pjūvis šiaurės – pietų kryptimi, vaizdas į rytus), retrospektyviai atspindintis miestovaizdžio kaitą vystantis gyvenvietės užstatymui (20 pav.).

Iki XXa. pradžios, Naujajai Vilniai besivystant kaip geležinkelio darbininkų gyvenvietai ir tik pradėdant atsirasti pramoninių objektų užuomazgoms, pagrindinė miestovaizdžio dominantė buvo horizontali – geležinkelio linija. Dėl reto, geomorfologinės situacijos ribojamo užstatymo ir vertikalių dominančių nebuvimo miestovaizdis įgavo labiau kaimo, o ne miestelio charakterio bruožų, kur pagrindinį vaidmenį atliko natūralūs kraštovaizdžio elementai. Situacija labiau kisti pradėjo XX a. pradžioje, kai buvo pastatyta bažnyčia ir ligoninės pastatų kompleksas. Nors bažnyčios istorinio – architektūrinio tyrimo dokumentuose [16] minima, kad sklypas parapijos maldos namams buvo surastas gyventojų iniciatyva, galima daryti prielaidą, jog sklypo vieta buvo parinkta sąmoningai, nes: a) tuo metu gyvenvietės užstatymas koncentravosi palei geležinkelio liniją, o bažnyčia pastatyta „užmiestyje“; b) religinis centras, kaip aukščiausią reikšmę užstatymo hierarchijoje turintis objektas, gyvenvietės planinėje struktūroje reikalavo ypatingos vietos, kuria tapo šiaurinio Vilnios upės slėnio viršutinė terasa. Tokiu būdu bažnyčios pastato tūris tapo ryškiausiu akcentu Naujosios Vilnios miestovaizdyje (20 pav, b). Panašiu metu buvo statomas ir ligoninės pastatų kompleksas, tik šiuo atveju ne gyventojų, o carinės valdžios iniciatyva. Dėl komplekso funkcinės specifikos, objektą numatyta vystyti atokiau nuo gyvenvietės, ant pietinio Vilnios upės slėnio viršutinės terasos. Jei bažnyčios pastatas gyvenvietės panoramose buvo pagrindinė vertikali dominanti, tai ligoninės pastatų ansamblis tapo horizontaliuoju, kur kas pasyvesniu akcentu. Kadangi abu šie urbanistinės struktūros elementai neturėjo tiesioginės įtakos vienas kito atžvilgiu, galima teigti, kad būtent tokia miestovaizdžio kompozicija susiformavo natūraliai, t.y. be kryptingos idėjos.

Apart stambiausių, savo tūriu ir padėtimi gyvenvietės užstatymo morfostruktūroje dominuojančių elementų, pradėjo ryškėti savitas foninio užstatymo charakteris. Vystantis pramonei, atsirado daugiau utilitarios paskirties pastatų (vandens bokštų, kaminų ir kt.), dėl ko palaipsniui Naujosios Vilnios miestovaizdis įgavo industrinio pobūdžio bruožų. Visi fabrikai ir gamyklos dėl juose vykdomų technologinių procesų pobūdžio koncentravosi palei Vilnios upės vagą, todėl su pramonės plėtra gyvenvietėje susijusios vertikaliosios dominantės dažniausiai buvo lokalaus pobūdžio. Vystantis gyvenamajam užstatymui, susiformavo labiau koncentruoto užstatymo juostos palei pagrindinę

II

I

21 paveikslas: Naujosios Vilnios charakteringos panoramos:
a) nuo Rokantiškių piliakalnio; b) nuo šiaurinio Vilnios upės slėnio šlaito.
I – vertikaliosios dominantės, II – horizontaliosios dominantės
(autoriaus schema)

susisiekimo trasą, einančią lygiagrečiai geležinkelio linijai, ir kitas ryškesnes, į šiaurę atsišakančias infrastruktūros tinklo ašis. Vykstant šiems morfostuktūros vystymosi procesams Naujosios Vilnios miestovaizdis įgavo pramoniniam miesteliui būdingų kraštovaizdžio charakterio savybių.

Panaši miestovaizdžio formavimosi tendencija išliko iki XX a. vidurio, kadangi po I-ojo pasaulinio karo, Naujajai Vilniai patekus Lenkijos administracijos žinion, nebuvo numatyta ryškesnių teritorijos vystymo kryptių. Tarpukario laikotarpiu buvo praplėstas ligoninės pastatų ansamblis, kai, pritaikant jį kariuomenės reikmėms, buvo pastatyti papildomi žemaaukščiai korpusai. Pažymėtina, kad Naujosios Vilnios gyvenvietė ir kareivinių kompleksas ir planinės struktūros, ir funkcinė prasme neturėjo tarpusavio sąsajų, dėl ko miestovaizdyje dalyvavo kaip sistemos, turinčios savarankišką kompoziciją. Jau tada išryškėjo skirtingas abiejų Vilnios upės šlaitų miestovaizdžio kompozicijos charakteris: šiaurinėje pusėje vyraavo smulkaus mastelio elementai bei įvairios reikšmės vertikaliosios dominantės, o pietinėje – stambesnio mastelio bei didesnio aukštingumo užstatymas, formuojantis horizontaliomis dominantėmis pasižyminčią kompoziciją (20 pav, c).

Vietovės daugialypiškumas, atspindintis gyvenvietės planinėje struktūroje bei miestovaizdyje, dar labiau pradėjo ryškėti po II-ojo pasaulinio karo. Šiam reiškiniui daugiausiai įtakos turėjo politinės situacijos pasikeitimas ir su juo susijusi planingo gyvenvietės plėtros etapo pradžia. Tiek užstatymo morfostruktūros, tiek ir miestovaizdžio prasme, didžiausius pokyčius įnešė: a) stambaus masto gyvenvietės industrializacija; b) naujų gyvenamųjų kompleksų atsiradimas.

Sovietmečio pradžioje industrializaciją imtasi vykdyti istoriškai susiformavusioje pramonės zonoje ją praplečiant. Priimant tokį sprendimą dėl teritorijos vystymo krypties nebuvo įvertinta naujų pramonės objektų atsiradimo įtaka istoriškai susiklosčiusiai gyvenvietės užstatymo morfostruktūrai ir miestovaizdžiui, o vėliau išryškėjo ir tokios funkcinės teritorijos sąskaidos nepagrįstumas, kadangi, vystant gyvenamosios paskirties zonas pietinėje gyvenvietės dalyje, vietovės planinėje struktūroje pramoninė zona užėmė centrinę dalį. Nauji pramonės objektai, užimantys didelius plotus, gautus apjungiant smulkesnius sklypus ir vietomis pažeidžiant lokalią geomorfologinę struktūrą, iš esmės pakeitė Vilnios upės slėnio apatinės terasos užstatymo morfostruktūrą, dėl ko dramatiškai pakito šios vietos miestovaizdžio charakteris. Savo dydžiu, tūriniu ir architektūriniu išraiška šie objektai Naujosios Vilnios panoramose dalyvavo kaip horizontaliosios dominantės, kurios iki tol buvo nebūdingos šios dalies miestovaizdžiui. Vertinant šių dominančių vaidmenį perspektyvose, galima teigti, jog tai negatyviai aktyvūs elementai (21 pav.), o iškilęs kamino bokštas, kaip aktyvi miestovaizdžio kompozicijos dominantė, ėmė konkuruoti su istoriškai perspektyvose dominuojančiu bažnyčios tūriu.

Dar ryškesni miestovaizdžio kaitos procesai prasidėjo septintojo dešimtmečio pradžioje, kai buvo imtasi urbanizuoti pietinę gyvenvietės dalį. Naujojoje Vilnioje, kaip ir daugelyje Lietuvos gyvenviečių, jau pirmajame gyvenamosios statybos pagal tipinius projektus etape išryškėjo neigiamas naujų gyvenamųjų kompleksų poveikis iki tol savitai architektūrai [44, p.93]. Šiam procesui įgaunant

pagreitį, vis labiau buvo niveliuojama miestų architektūra, t.y. miestai supanašėjo, padidėjo kontrastas tarp naujų ir istorinių teritorijų. Natūralu, kad naujai urbanizuotų teritorijų architektūra, pasižyminti vienodais arba labai panašiais fasadais, ritmiškai besikartojančiomis detalėmis ir formomis, išsiskyrė istorinėje Naujosios Vilnios aplinkoje, kur kiekvienas pastatas buvo kitoks. Nauji gyvenamieji kompleksai dėl kitokio užstatymo struktūros pobūdžio ir mastelio yra svetimi anksčiau susiformavusioje miestovaizdžio kompozicijoje, dėl ko susidaro disonansas tarp istorinės ir naujosios gyvenvietės dalies. Istoriskai susiformavusio miestovaizdžio siluetai ir panoramos turi visus bruožus, būdingus neplaningai išaugusiam miesteliui: organiškas architektūros ir gamtos ryšys, tūriu ir forma skirtingų dominančių santykis su foniniu užstatymu, daug atsitiktinumų ir chaotiškumo. Tuo tarpu naujosios gyvenvietės dalies miestovaizdžio bruožai būdingi planingai išaugusiam miestui: kontrastingas architektūros ir gamtos santykis, monotoniškas foninis užstatymas, tūriu ir architektūrine išraiška panašių vertikalių ir horizontalių dominančių nuoseklus išsidėstymas.

Naujosios dalies miestovaizdžio kompozicijoje vyrauja dviejų tipų dominantės:

- a) horizontaliosios – dažniausiai penkių aukštų, ištempto stačiakampio plano gyvenamieji korpusai;
- b) vertikaliosios – dvylikos – šešiolikos aukštų, artimo kvadratu plano gyvenamieji korpusai.

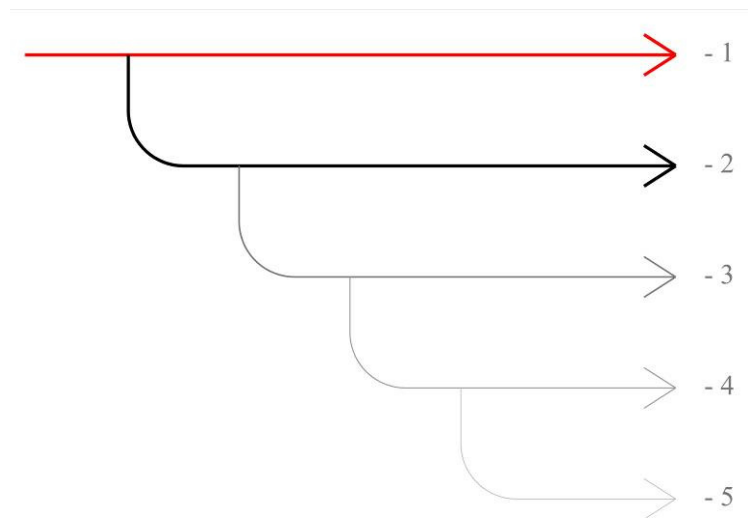
Pastarųjų atsiradimas stipriai pakeitė Naujosios Vilnios pietinės dalies siluetą: istoriskai šios dalies miestovaizdžio kompozicija pasižymėjo plokštumu, joje vyravo gamtiniai elementai, smulkus pavienis užstatymas ir ligoninės pastatų ansamblis, o atsiradus vertikaliosioms dominantėms kompozicija įgavo dinamiškumą, tačiau stipriai pakito jos charakteris, dėl ko nukentėjo miestovaizdžio savitumas. Sovietmečiu egzistavę normatyvai nenumatė naujų kompleksų įtakos miestovaizdžiui vertinimo kaip privalomo teritorinio planavimo etapo, todėl sunku spręsti, ar sąmoningai buvo kuriamas Naujosios Vilnios kaip didmiesčio įvaizdis, ar tai vyko įgyvendinant gyvenamosios funkcijos plėtrą remiantis vien utilitariais struktūros vystymo kriterijais.

Vertinant XX a. antros pusės Naujosios Vilnios planingos plėtros etapą miestovaizdžio raiškumo aspektu, galima teigti, kad sovietmečiu pramoniniais metodais paremta gyvenvietės industrializacija ir urbanizacija turėjo neigiamą poveikį miestovaizdžio savitumui. Išryškėjo trys atskiros, tiek užstatymo morfostruktūra, tiek miestovaizdžio charakteriu besiskiriančios dalys:

- a) pietinė, istorinė dalis, turinti savaimingai išsivysčiusiam miesteliui būdingą miestovaizdį;
- b) pietinė, planingai suformuota naujų gyvenamųjų kompleksų dalis, pasižyminti didmiesčiui būdingu kompozicijos charakteriu;
- c) centrinė, istoriskai formavusi industrinio miestelio, dabartinėje situacijoje – pramoninio rajono įvaizdį, dalis, pasižyminti mažu miestovaizdžio kompozicijos skaitomumu ir raiškumu. Šių dalių tarpusavio disonansas atsispindi bendroje Naujosios Vilnios miestovaizdžio kompozicijoje, dėl to ji stokoja tiek vizualinės harmonijos, tiek istorinio – kultūrinio charakterio išraiškumu.

2.3.3. Funkcinių ryšių sklaida teritorijoje

Funcinių ryšių sklaida yra vienas iš svarbių kokybinių urbanistinės struktūros požymių. Gatvių sistemos sandara ir jos elementų bei jų tarpusavio ryšių pobūdis determinuoja sklاندaus judėjimo teritorijoje kokybę. Judėjimo srautų pasiskirstymas, alternatyvių maršrutų pasirinkimo galimybė bei judėjimo spartos skirtingame funcinių ryšių sistemos mastelyje užtikrinimas suteikia urbanistinei struktūrai socialinio gyvybingumo bei sudaro prielaidas sėkmingam viešųjų funkcijų joje vystymui.

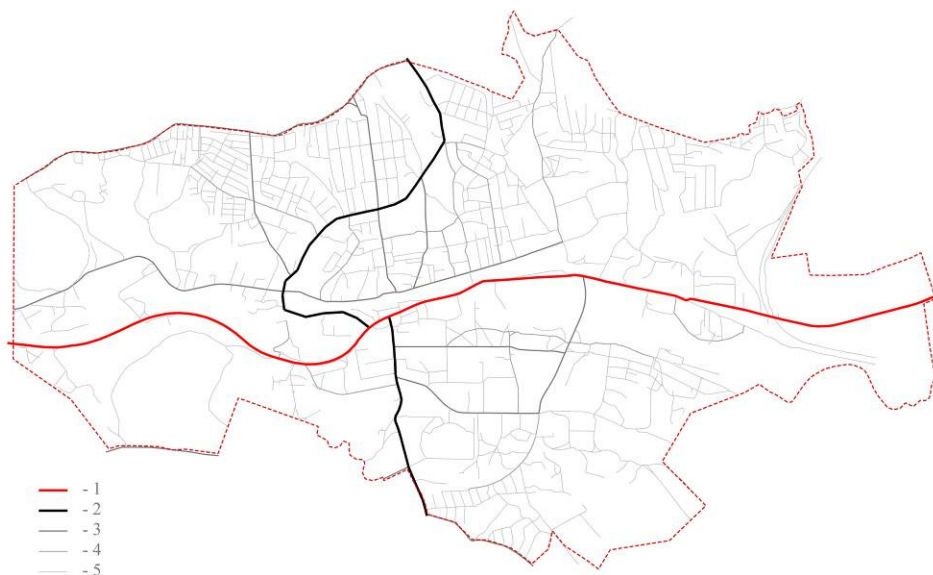
22 pav.: Naujosios Vilnios gatvių struktūros elementų hierarchija:
1) regioninės reikšmės keliai;
2) rajoninės reikšmės keliai;
3) pagrindiniai miesto dalies keliai;
4) lokals reikšmės keliai;
5) smulkiausi keliai ir pravažiavimai.
(autoriaus schema)

Funcinių ryšių sklaidos teritorijoje aspektu yra svarbūs šios gatvių tinklo ypatybės:

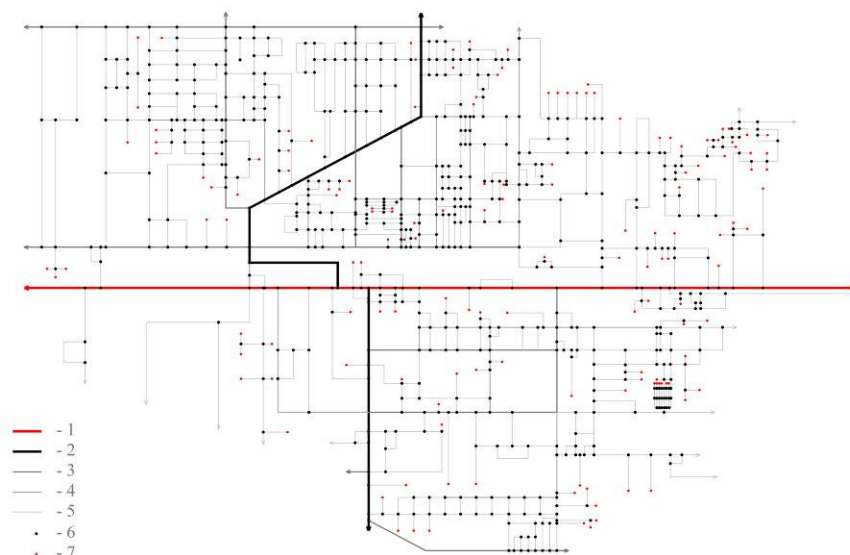
- a) tinklo elementų hierarchija;
- b) funkcinė struktūra;
- c) skirtingo pobūdžio struktūros fragmentų funkcinės savybės.

Būdingas gatvių struktūros bruožas yra skirtinga jos atskirų elementų svarba bendrame gatvių tinklo kontekste. Tai yra hierarchiniu principu paremta struktūra, kai kiekvieno elemento vaidmuo ir reikšmė struktūroje lemia jo priklausomybę konkrečiam hierarchiniam lygmeniui. Naujosios Vilnios gatvių morfostruktūros elementai skirstomi į tokius hierarchinius lygius (22 pav.): a) regioninės reikšmės keliai (4%); b) rajoninės reikšmės keliai (5%); c) pagrindiniai miesto dalies keliai (10%); d) lokals reikšmės keliai (7%); e) smulkiausi keliai ir privažiavimai (74%) (išraiška procentais reprezentuoja kiekvieno hierarchinio lygmens gatvių tinklo elementų bendro ilgio dalį visų struktūros elementų ilgio atžvilgiu). Jų sklaida teritorijoje atsispindi kompozicinėje – hierarchinėje schemoje (23 pav.). Didžiausią reikšmę funciniu požiūriu turi teritoriją vakarų – rytų kryptimi kertanti trasa Vilnius – Polockas. Istoriskai šios trasos atkarpa iki Naujosios Vilnios ėjo šiaurinėje Vilnios upės pusėje, o po XXa. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje įvykdytos inžinerinės infrastruktūros rekonstrukcijos pagrindinis eismo srautas perkeltas į pietinę dalį, dėl ko istorinė trasos atkarpa neteko buvusios reikšmės. Šiaurės – pietų kryptimi teritoriją kerta žemesnės, rajoninės reikšmės trasa, jungianti Galgius ir Rudaminą. Šie hierarchinėje sistemoje aukščiausias pozicijas užimantys gatvių struktūros elementai dalyvauja aplinkinio regiono gatvių karkase, tuo tarpu žemesnių pakopų elementai yra reikšmingi lokals struktūros formantai.

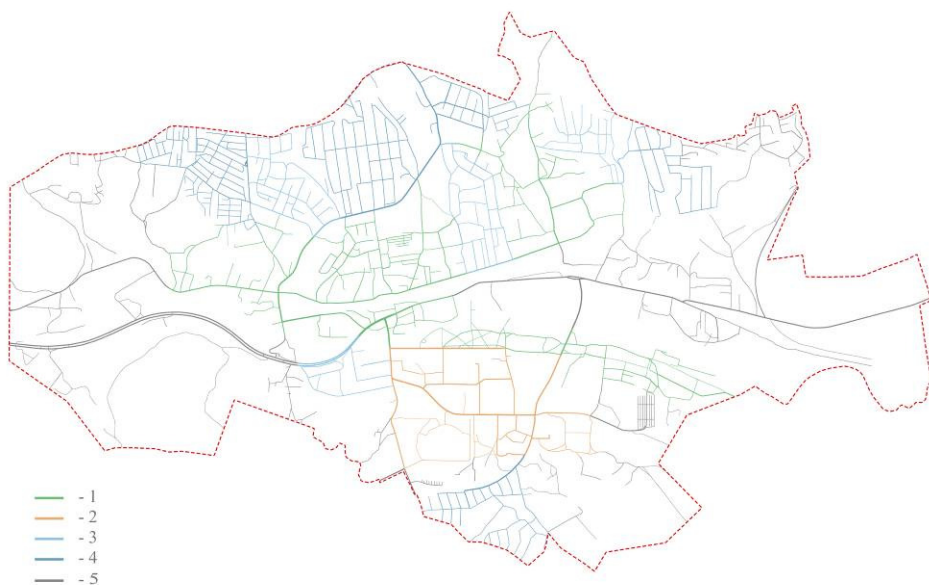
23 pav.: Naujosios Vilnios gatvių karkasas: kompozicinė – hierarchinė schema;
1) regioninės reikšmės keliai;
2) rajoninės reikšmės keliai;
3) pagrindiniai miesto dalies keliai;
4) lokals reikšmės keliai;
5) smulkiausi keliai ir pravažiavimai.
(autoriaus schema)

24 pav.: Naujosios Vilnios gatvių karkasas: struktūrinė – funkcinė schema;
1) regioninės reikšmės keliai;
2) rajoninės reikšmės keliai;
3) pagrindiniai miesto dalies keliai;
4) lokals reikšmės keliai;
5) smulkiausi keliai ir pravažiavimai;
6) sankryžos;
7) akligatviai.
(autoriaus schema)

25 pav.: Naujosios Vilnios gatvių karkasas: skirtingo pobūdžio struktūros fragmentai;
1) nereguliari, stichiškai išsivysčiusiam miesteliui būdinga gatvių struktūra (didesnis pralaidumas, mažesnis pasiekiamumas);
2) nereguliari, gyvenamajai miesto daliai būdinga gatvių struktūra (didesnis pralaidumas, mažesnis pasiekiamumas);
3)/4) iš dalies reguliari/ reguliari, priemiesčiui būdinga gatvių struktūra (didesnis pasiekiamumas, mažesnis pralaidumas);
5) nesusiformavusi aiški gatvių struktūra.
(autoriaus schema)

Gatvės, patenkančios į pagrindinių miesto dalies kelių kategoriją, pasižymi skirtingo pobūdžio geneze: šiaurinėje dalyje – tai istoriškai savaimingo Naujosios Vilnios vystymosi periodu susiformavusios trasos, pietinėje – rajoninio planavimo rezultatas. Šio lygmens gatvės skaido teritoriją į zonas ir funkcinį požiūriu dalyvauja kaip pagrindinės vietinio susisiekimo arterijos. Lokalios reikšmės gatvių, surenkančių eismą iš smulkesnių gatvių tinklo elementų ir nukreipiančių į stambesnes susisiekimo trasas, tinklas teritorijoje mažai išvystytas. Brandžiausia šiuo požiūriu yra istorinė teritorijos dalis, tuo tarpu likusios dalies gatvių struktūroje dominuoja smulkūs, be aiškos hierarchijos vienas kito atžvilgiu keliai. Šie, smulkiausi elementai, sudaro beveik tris ketvirtadalius visos struktūros. Žemiausios kokybės šiuo aspektu yra rytinės teritorijos dalies gatvių tinklas.

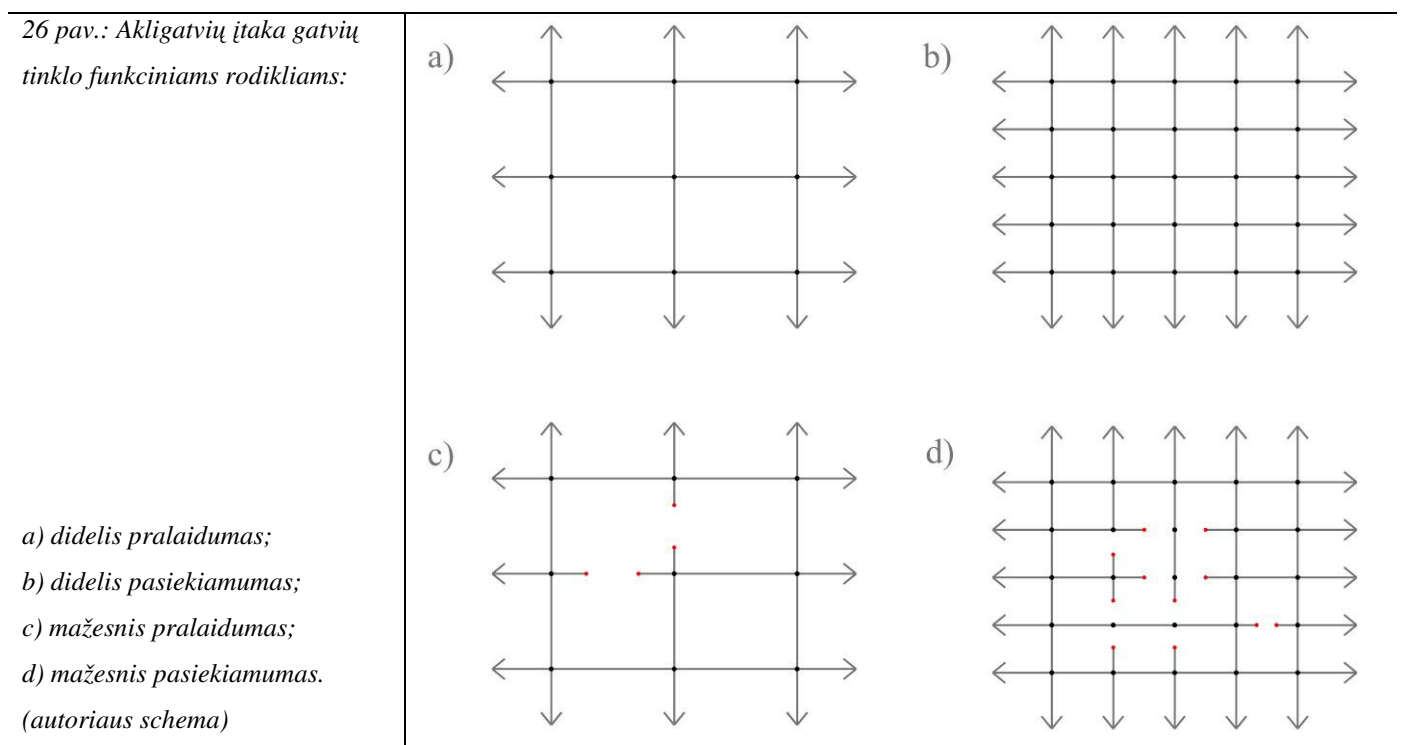
Kompozicinė schema, atskleidžianti gatvių tinklo elementų hierarchinę sistemą, remiasi faktine elementų išsidėstymo geometrija ant topografinio pagrindo. Struktūrinė schema yra abstrahuotas funkcinio ryšių konfigūracijos teritorijoje modelis (24 pav.), atspindintis atskirų struktūros elementų ir subsistemų tarpusavio ryšius. Remiantis šia schema, galima atlikti šiuos pastebėjimus:

- a) Pagrindinės, eismo kolektorių vaidmenį struktūroje turinčios trasos, eina lygiagrečiai abipus geležinkelio linijos. Šiaurinėje geležinkelio linijos pusėje esanti kolektorinė trasa paskirsto eismą į statmenai jai į šiaurę atsišakančius gatvių tinklo elementus, esanti pietinėje pusėje – į pietinę pusę atsišakančius elementus;
- b) Šiaurinė gatvių tinklo dalis pasižymi tankiausiu elementų išsidėstymo tankiu, pietinė – mažesniu, šiaurės rytinė – mažiausiu. Sankryžų skaičius šiose teritorijos dalyse yra atitinkamai 308 (51%), 224 (37%) ir 76 (12%), gatvių tinklo elementų bendras ilgis 88456m (47%), 71665m (38%) ir 29338m (15%), vidutinis atstumas tarp dviejų artimiausių sankryžų 287m, 319m ir 386m;
- c) Tarp pagrindinių Naujosios Vilnios vidaus susisiekimo mastu trasų, einančių abipus geležinkelio linijos, yra tik vienas pilnavertis funkcinis ryšys centrinėje teritorijos dalyje ir keletas lokalios reikšmės jungiančiųjų elementų periferinėse zonose.

Skirtumai tarp struktūros elementų išsidėstymo tankio atskirose gatvių tinklo dalyse byloja apie skirtingą jų pobūdį bei netolygų išsivystymo lygį. Akivaizdu, kad šiaurės rytinės dalies gatvių karkasas yra kur kas žemesnėje brandos stadijoje nei likęs istoriškai susiformavęs ir sutankėjęs šiaurinės gyvenvietės dalies gatvių tinklas. Sąlyginai mažą pietinės dalies gatvių tinklo tankumą įtakoja skirtinga žemės sklypų ir užstatymo morfostruktūra.

Skirtingas šiaurinės ir pietinės gyvenvietės dalies gatvių tinklo formavimosi pobūdis ir aplinkybės lėmė funkcinio ryšių tarp šių dalių nepakankamumą. Planuojant pietinės dalies gatvių tinklą buvo ignoruojama savaimingai susiklosčiusi šiaurinės dalies struktūra, dėl ko vieninteliu pilnaverčiu funkcinio ryšiu tarp šių dalių tapo istoriškai susiformavusi ir iki šiol nepakitusi trasa. Tai lėmė, jog abi gatvių tinklo dalys yra savarankiškos, viena nuo kitos izoliuotos sistemos.

Charakterizuojant atskirų gatvių tinklo fragmentų kaip funkcinių ryšių infrastruktūros dalių savybes yra svarbūs šie rodikliai: a) pasiekiamumas (*accessibility*), b) pralaidumas (*mobility*) [40, p.50]. Šiuos rodiklius lemia gatvių išsidėstymo tankis, nusakantis kvartalų dydį ir formą. Tankiai išsidėsčiusių gatvių tinklas, skirstantis teritoriją į nedidelio ploto kvartalus, suteikia galimybę laisviau judėti teritorijos viduje, t.y. egzistuoja didelė galimo maršruto variantų pasirinkimo įvairovė judant iš vieno taško į kitą [8, p.64]. Tokiu atveju gatvių tinklas pasižymi dideliu atskirų teritorijoje esančių taškų pasiekiamumu. Priešinga pasiekiamumui gatvių tinklo savybė yra pralaidumas. Dideliu pralaidumu pasižyminčiam gatvių tinklui būdingas mažesnis gatvių išsidėstymo tankis bei didesnis kvartalų dydis. Tokiu atveju sumažėja galimo maršruto tarp dviejų teritorijos taškų variantų skaičius, bet dėl mažesnio sankryžų skaičiaus efektyviau vyksta srauto judėjimas. Pažymėtina, jog tiek gatvių tinklo pasiekiamumui, tiek pralaidumui įtakos turi akligatvių skaičius teritorijoje – didesnis jų kiekis lemia mažesnę rodiklį (26 pav.).

Šias savybes lemia gatvių tinklo pobūdis, priklausantis nuo struktūros formavimosi ypatybių. Ankstyvojoje vystymosi stadijoje didžiausią įtaką gatvių tinklo formavimuisi turėjo judėjimo srautų trasos, pagrįstos trumpiausio maršruto tarp dviejų taškų, ribojamo gamtinių sąlygų, principu [26, p.113]. Galima teigti, kad tokiu būdu susiformavo istorinės Naujosios Vilnios dalies linijinio tipo gatvių struktūra, kai nuo pagrindinių lygiagrečiai geležinkeliui einančių gatvių atsišakojo trasos į periferines zonas. Iš pradžių gatvių tinklo schema turėjo medžio struktūrai būdingų savybių: nuo stambiausių susisiekimo trasų atsišakojo smulkesnės, lokalsios reikšmės gatvės, nuo šių – dar smulkesnės, keliai iki ekstensyviai išsidėsčiusių posesijų. Vystantis užstatymui, šios gyvenvietės dalies gatvių tinklas sutankėjo ir įgavo savaimingai išsivysčiusiam miesteliui būdingų bruožų. Šis gatvių tinklo fragmentas pasižymi aukštesniu pralaidumo ir žemesniu pasiekiamumo rodikliu (25 pav.). Tokią struktūros rodiklį

konfigūraciją nulėmė ne tik retai išsidėsčiusių gatvių tinklas, bet ir didelis akligatvių skaičius. Šios savybės yra charakteringos nereguliariam gatvių tinklui.

Panašiomis šių rodiklių charakteristikomis pasižymi ir pietinė sovietmečiu urbanizuota Naujosios Vilnios dalis. Čia, skirtingai nei istorinėje dalyje, gatvių tinklas buvo vystomas planingai. Dėl specifinės užstatymo planinės struktūros (buvo taikomas laisvo planavimo principas, iki tol nebūdingas Naujosios Vilnios užstatymo morfostruktūrai) šioje dalyje buvo suformuotas nereguliarus, kreivalinijinės schemas savybių turintis gatvių tinklas, pasižymintis sovietmečio laikotarpiu sukurtiems naujiems gyvenamiesiems mikrorajonams būdingais bruožais. Žemą pasiekiamumo rodiklį šioje zonoje lemia retai išsidėsčiusių gatvių tinklas, formuojantis didesnio nei istorinėje dalyje dydžio kvartalus, bei didelis akligatvių skaičius, tuo tarpu pralaidumo rodiklis šioje dalyje yra didesnis. Pažymėtina, jog šiuo atveju gatvių tinklo rodikliai nusako transportinių ryšių sklaidą teritorijoje. Dėl užstatymo morfostruktūros savybių, kai užstatymas buvo formuojamas ne žemės nuosavybės pagrindu, atsirado galimybė žmonėms laisvai judėti neužstatytoje erdvėje tarp pastatų.

Priešingais nei istorinės ir sovietmečiu urbanizuotos pietinės Naujosios Vilnios dalies rodikliais pasižymi XXa. pabaigoje – XIXa. pradžioje planingai suformuotų sodų bendrijų ir individualių gyvenamųjų namų teritorijos. Šiose zonose daugeliu atvejų buvo vystomas reguliaraus arba artimo reguliariam pobūdžio stačiakampis gatvių tinklas, pasižymintis sąlyginai tankiu paralelinių gatvių išsidėstymu. Dėl šios priežasties buvo pasiektas aukštesnis gatvių tinklo pasiekiamumo rodiklis, suteikiantis didesnę alternatyvių maršrutų tarp dviejų teritorijos taškų pasirinkimo įvairovę, ir mažesnis nei kituose gatvių tinklo fragmentuose pralaidumo rodiklis. Galima teigti, jog šių zonų gatvių tinklo bruožai yra charakteringi priemiesčių teritorijoms.

2.4. Morfostruktūros vertybių nustatymo gairės

Nagrinėjant urbanizuotą teritoriją aksiologiniu aspektu nustatomos vertingos ir potencialiai saugotinos urbanistinio karkaso dalys. Vertingais yra laikomi tie miesto raidos etapus reprezentuojantys istoriškai susiklosčiusios struktūros fragmentai, kuriuose išliko tame raidos etape susidarę urbanistinės struktūros plano (gatvių tinklo, sklypų struktūros, užstatymo pobūdžio) ir jos kompozicijos (silueto ir panoramų, geokultūrinių kompleksų) charakteringi komponentai [7, p.158]. Teritorijos dalys, kuriose tam tikrame gyvenvietės raidos etape buvo pažeista iki tol susiklosčiusi struktūra, laikytinos netekusiomis autentiškumo. Šios teritorijos dalys, nereprezentuojančios konkrečiam morfologinės raidos periodui būdingos urbanistinės struktūros formavimosi tradicijos, yra laikomos nevertingomis, potencialiai pertvarkytinomis.

Nustatant Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso vertingąsias dalis, visų pirma apžvelgiamas kiekvieno struktūros vystymosi etapo pobūdis ir įtaka šiandieninei urbanistinei sandarai (*7 lent.*). Skirtingos kiekvieno istorinio vystymosi periodo socialinės, politinės bei ekonominės sąlygos lėmė skirtingo pobūdžio urbanistinės struktūros, pasižyminčios savitais gatvių tinklo, užstatymo bei jo ryšio su geomorfologiniu vietovės karkasu bruožais, formavimąsi. To rezultatas yra dabartinis Naujosios Vilnios urbanistinis karkasas, kurio vystymosi stadijos atsispindi grafinėje interpretacijoje (*27 pav., a,b*).

Nustatant atskirų urbanistinio karkaso fragmentų vertę yra svarbūs struktūros kokybiniai požymiai, nusakantys teritorijos vertingąsias savybes. Vertinant Naujosios Vilnios urbanistinį karkasą aksiologiniu aspektu remiamasi prof. J Bučo metodika, naudota atliekant Kauno ir Klaipėdos urbanistinio paveldo tyrimus [7, p.158]. Pagrindiniai kriterijai, pagal kuriuos nustatoma kultūrinė vertė, yra:

- a) istorinis informatyvumas;
- b) struktūros brandumas ir savitumas.

Pagal šiuos kriterijus nustatant kultūrinę vertę atsižvelgiama į tokias urbanistinės struktūros požymių grupes:

- a) urbanistinės struktūros formavimosi ypatybės;
- b) pirminės struktūros raiškumas, savitumas, įvairovė;
- c) dabartinės struktūros autentiškumas ir fizinė būklė.

Vertinant urbanistinės struktūros formavimosi ypatybes svarbūs yra tokie požymiai, kaip formavimosi pobūdis (savaimingas ar planingas), planavimo laikas, socialinės, ekonominės, politinės sąlygos, užstatymo laikas ir teritorija. Pirminės struktūros raiškumo, savitumo ir įvairovės požiūriu svarbu įvertinti planinės struktūros savitumą, užstatymo pobūdį, erdvinės struktūros kompozicinį raiškumą ir geokultūrinę vienovę. Nustatant dabartinės struktūros autentiškumą įvertinamas urbanistinių deformacijų pobūdis ir mastas, fizinės ir moralinės amortizacijos laipsnis, pirminės planinės struktūros ir užstatymo apimtis.

Formavimosi periodas	Urbanistinės struktūros tipas (formavimosi pobūdis)	Gatvių tinklo bruožai	Užstatymo struktūros bruožai	Urbanistinio karkaso ryšys su geomorfologiniu pagrindu
1990 - 2008	Priemiestis (planingas)	Stačiakampis, reguliarus gatvių tinklas	Vidutinio tankumo miesto vilų užstatymas	Vidutinis
1940 - 1990	Kaimas (savaimingas)	Mišraus pobūdžio, nereguliarus gatvių tinklas	Mažo tankumo sodybinis – stichinis užstatymas	Didelis
	Miestelis (savaimingas)	Linijinis, nereguliarus gatvių tinklas	Vidutinio tankumo sodybinis – stichinis / didelio tankumo kompaktinis – perimetrinis užstatymas	Didelis
	Mikrorajonas (planingas)	Mišraus pobūdžio, nereguliarus gatvių tinklas	Vidutinio tankumo laisvo planavimo / aukštybinis užstatymas	Mažas
	Industrinis rajonas (planingas)	Linijinis, nereguliarus gatvių tinklas	Didelio tankumo laisvo planavimo užstatymas	Mažas
	Sodų bendrijos (planingas)	Stačiakampis, reguliarus gatvių tinklas	Mažo tankumo sodybinis – reguliarus užstatymas	Vidutinis
XIXa. vid. - 1940	Kaimas (savaimingas)	Linijinis, nereguliarus gatvių tinklas	Mažo tankumo sodybinis – stichinis užstatymas	Didelis
	Miestelis (savaimingas)	Linijinis, nereguliarus gatvių tinklas	Vidutinio tankumo sodybinis – stichinis / kompaktinis – perimetrinis užstatymas	Didelis
	Industrinė zona (savaimingas)	Linijinis, nereguliarus gatvių tinklas	Vidutinio tankumo laisvo planavimo užstatymas	Didelis

7 lentelė: Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso formavimosi etapų charakteringi bruožai

Naujosios Vilnios raidoje galima išskirti du ryškius istorinius etapus, kurių metu vykę urbanistinės struktūros formavimosi procesai atsispindi dabartinėje struktūroje:

- a) XIXa. vidurys – 1940 metai – carizmo, nuo 1920m – lenkų okupacijos laikmetis;
- b) 1940 – 1990 metai – sovietmetis iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Gyvenvietės raidoje nėra tikslinga išskirti tarpukario (nepriklausomos Lietuvos) laikotarpio, kadangi tuo metu Naujoji Vilnia buvo Lenkijos teritorinėje sudėtyje. Dėl to galima teigti, kad šiuo laikotarpiu išorinės sąlygos gyvenvietės vystymuisi nepakito.

Iki 1940 m. Naujosios Vilnios urbanistinė struktūra formavosi tokiais etapais:

- a) geležinkelio darbininkų gyvenvietė;
- b) atsiradus geležinkelio stočiai ir pramonės objektams – pramoninė gyvenvietė;
- c) nuo 1904 m. – industrinis miestelis.

Iki II-ojo pasaulinio karo vyko savaiminga Naujosios Vilnios plėtra. Ekstensyviu sodybiniu užstatymu pasižyminčios teritorijos gyvenvietės centrinėje dalyje sutankėjo, įgavo miesteliui būdingų bruožų, o sodybinis užstatymas stichiškai plito į šiaurinį Vilnios upės šlaitą. Šiuo laikotarpiu susiformavusiai urbanistinei struktūrai, pasižyminčiai mažaaukščiu užstatymu ir nereguliarium gatvių tinklu, daug įtakos turėjo gamtinės vietovės sąlygos. II-ojo pasaulinio karo metu dalis šios teritorijos užstatymo buvo suniokota, tačiau po karo atstatyta. Iki dabar išlikęs XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės šiaurinio Vilnios upės šlaito užstatymas atitinka urbanistinei vertybei taikytinus istorinio informatyvumo ir struktūros brandumo kriterijus, nes pasižymi:

- a) autentiška, savaimingai susiklosčiusia planine struktūra;
- b) darniu planinės bei tūrinės - erdvinės kompozicijos ryšiu su gamtiniu karkasu;
- c) daugiaplaniais, autentiškais ir estetiškai vertingais miestovaizdžio kompozicijos bruožais.

Pažymėtina, kad iki dabar autentiška išliko tik šiauriau geležinkelio linijos esanti šio laikotarpio urbanistinio karkaso dalis. Sovietmečiu vykdant stambaus masto gyvenvietės industrializaciją teritorijoje tarp geležinkelio linijos ir Vilnios upės įvyko struktūros deformacijos procesai, dėl ko pakito:

- a) sklypų schema;
- b) užstatymo struktūra;
- c) gatvių tinklas;
- d) geomorfologinė situacija.

Iki tol teritorijoje vyravusį smulkaus mastelio sodybinį – gyvenamąjį ir pramoninį užstatymą pakeitė stambūs industrinių objektų pastatai, tiek savo tūriu, tiek estetinė – architektūrinė išraiška disonuojantys su istoriniu Naujosios Vilnios užstatymu. Šios istorinio urbanistinio karkaso deformacijos atsispindi planinėje struktūroje bei turi neigiamą poveikį miestovaizdžio kompozicijos vientisumui ir autentiškumui. Dėl šių planinės struktūros ir miestovaizdžio permainų šios Naujosios Vilnios urbanistinio

XIX a. pabaigos situacija

1940m. situacija

*27(a) paveikslas: Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso formavimosi etapų grafinė interpretacija
(autoriaus schema)*

1975m. situacija

2008m. situacija

*27(b) paveikslas: Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso formavimosi etapų grafinė interpretacija
(autoriaus schema)*

karkaso dalies vertė kultūros paveldo požiūriu sumažėjo, tačiau neišnyko. Čia dar yra išlikusių autentiškų pavienių pastatų, kurių pagrindu įmanoma bent iš dalies atkurti iki II-ojo pasaulinio karo buvusią struktūrą, taip sukuriant ir paryškinant miestelio šiaurinės ir centrinės dalies planinės bei tūrinės – erdvinės kompozicijos vienovę. Kaip istorinės struktūros fragmentai taip pat vertingais laikytini gatvių tinklo elementai – pagrindinės lygiagrečiai abipus geležinkelio einančios trasos, žyminčios pirminės, linijinės struktūros vystymosi ašis (28 pav.).

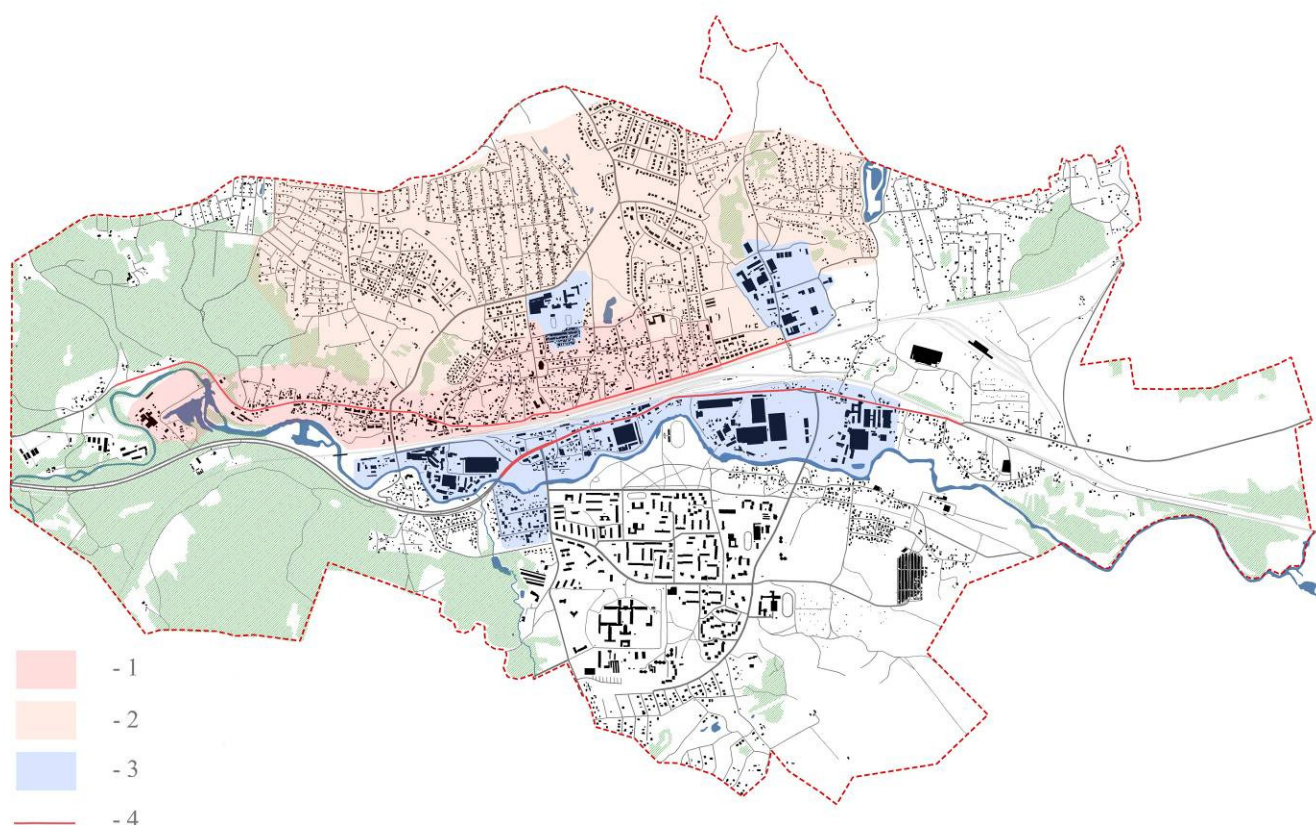
Urbanistine vertybe laikytinas XX a. pradžios ligoninės pastatų ansamblis. Iki XX a. antroje pusėje vykdytos planingos pietinio Vilnios upės šlaito urbanizacijos, šis kompleksas Naujosios Vilnios urbanistiniame karkase dalyvavo kaip autonomiška, satelitinė struktūra. Nepaisant to, kad per paskutinį šimtmetį keitėsi tiek šio komplekso funkcija, tiek vaidmuo morfostruktūroje, išliko autentiška XX a. pradžios tūrinė – erdvinė kompozicija.

Sovietmečio periodo urbanistinis palikimas negali būti vertinamas vienprasmiškai. Iš vienos pusės – tai laikmečio skiriamasis ženklas, turintis kultūrinės reikšmės istorinio informatyvumo požiūriu, nusakantis to meto socialines, politines ir ekonomines sąlygas. Tačiau vertinant urbanistinės struktūros brandumo ir autentiškumo aspektu, sovietmečiu vykdyta pietinio Vilnios upės šlaito urbanizacija turėjo neigiamą poveikį savaimingai susiklosčiusio miestelio savitumui ir autentiškumui. Svetima istorinei struktūrai tūrinė – erdvinė šios teritorijos dalies kompozicija disonuoja su istoriniu užstatymu, pasižyminčiu mažu aukštingumu, smulkesnio mastelio pastatais, jų glaudžiu santykiu su geomorfologiniu teritorijos pagrindu. Sovietmečiu pastatyti gyvenamieji kompleksai stipriai pakeitė panoramų ir silueto vaizdą, kuris įgavo naujų, savaimingai išsivysčiusiam miesteliui nebūdingų bruožų, dėl ko nukentėjo bendras miestovaizdžio kompozicijos savitumas ir autentiškumas. Šios priežastys neleidžia XXa. antrojoje pusėje urbanizuotos teritorijos dalies laikyti urbanistine vertybe.

Urbanistinės vertės nustatymas nenurodo nei apsaugos būdo, nei priemonių, o tik sudaro prielaidas urbanistinio paveldo vertybių apsaugos organizavimui. Lietuvoje galiojanti teisinė bazė, turinti užtikrinti urbanistinio paveldo apsaugą, nėra pakankamai nuosekli ir efektyvi. Didelei daliai vertingų istorinių miestelių, taip pat ir Naujajai Vilniai, iki šiol nėra skirta teisinė apsauga. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme yra numatytos galimybės savivaldybėms įteisinti savo registrus, tačiau santykinai nedideli biudžetai tampa kliūtimi su registrais prisiimti ir išlaidas, reikalingas objektų apsaugai [29, p.6]. Daugelyje vertingų urbanistinių vietovių, nepaskelbtų saugomomis, apsiribojama pavienių kultūros paveldo statinių ir ansamblių tvarkyba (pavieniai nekilnojamojo kultūros paveldo objektai, esantys Naujosios Vilnios teritorijoje, jų teisinės apsaugos ir tvarkybos prielaidos apžvelgtos *Priede Nr. I*). Dėl šios priežasties daugeliui savitų istorinių Lietuvos miestelių, tuo pačiu ir Naujajai Vilniai, iki šiol nesuteikta teisinė apsauga.

Vertingoms urbanistinėms vietovėms, esančioms patogiose ir vizualiai patraukliose vietose greta Vilniaus, didelę grėsmę kelia naujos statybos. Toks pavyzdys yra ir Naujoji Vilnia. Jau nepriklausomos Lietuvos laikotarpio pradžioje čia atsirado naujų gyvenamųjų kvartalų, stambesnio mastelio gyvenamųjų pastatų, tapusių lokalsios reikšmės dominantėmis. Dėl šio reiškinio gyvenvietė praranda autentiškumą, todėl yra būtina numatyti apsaugos priemonės ir reglamentuoti naują statybą vertingoje istorinėje dalyje ir aplinkinėse zonose.

L.Benevolo teigia, kad vienintelis kelias užtikrinti vertingųjų urbanistinio karkaso dalių išsaugojimą yra visiškas jų atskyrimas nuo naujai besiformuojančių [6, p.201]. Remdamasis Milano ir Briuselio pavyzdžiais, jis teigia, jog bandymai šiuolaikinį užstatymą integruoti į istorinę miesto dalį baigiasi istoriškai susiformavusios struktūros sunykimu. Tokio apsaugos metodo efektyvumą liudija Balstogės miesto pavyzdys, kur laiku buvo priimtas sprendimas išsaugoti kaimo pobūdžio teritoriją miesto centre. Šis sprendimas sukėlė įvairių atgarsių, tačiau dabar mokslininkai sutaria, kad tokiu būdu pavyko „išsaugoti reikšmingą kultūros relikvą, atspindintį kadaise didžiausios miesto gyventojų grupės – darbininkų gyvenimą, o kartu ir tradicinės kaimo materialiosios kultūros raidą“ [28, p.21].

28 pav.: Naujosios Vilnios urbanistinių vertybių schema:
1) urbanistiškai vertinga, potencialiai saugotina teritorija;
2) siūloma reglamentuotos statybos teritorija, patenkanti į vizualinės apsaugos zoną;
3) potencialiai konvertuotina struktūrinių deformacijų paveikta teritorija;
4) saugotini autentiški gatvių tinklo fragmentai.
(autoriaus schema)

Vakarų Europoje yra laikomasi nuomonės, kad urbanistinis paveldas gali būti išsaugotas tik kaip neatskiriama gyvo organizmo – kraštovaizdžio dalis [28, p.21], todėl atliekami tyrimai ir saugomi ne pavieniai objektai, o kraštovaizdis, pasižymintis kompleksinėmis vertėmis. Vadovaujantis šiuo požiūriu, saugotinos turėtų tapti panoramos, atsiveriančios iš charakteringų, istorinių apžvalgos taškų (Naujosios Vilnios atveju – panorama nuo Rokantiškių piliakalnio). Analizuojant naujų statybų įtaką miestovaizdžiui ir pagal tai reglamentuojant užstatymo ir jo struktūros rodiklius, būtų išsaugotos urbanistinės vietovės vertingosios savybės, nepažeidžiant jos autentiškumo ir savitumo.

IŠVADOS

1. Remiantis atlikta istorinės Naujosios Vilnios raidos analize, galima išskirti du esminius gyvenvietės raidos etapus:
 - a) Nuo XIXa. vidurio iki 1940m. – savaimingo vystymosi privačios žemės nuosavybės pagrindu;
 - b) Nuo 1940m. – planingos urbanistinės plėtros pagal sovietmečiu parengtus teritorijos vystymo projektusŠių etapų metu esant skirtingoms socialinėms, politinėms ir ekonominėms sąlygoms formavosi morfologinių regionų, pasižyminčių savitais struktūros požymiais, urbanistinis karkasas.
2. Remiantis atliktu morfologinės raidos tyrimu, galima teigti, kad savaimingo vystymosi laikotarpiu:
 - a) Miesto formavimuisi didžiausią reikšmę turėjo pagrindinė teritorijos gamtinė ašis – Vilnios upės slėnis ir antropogeninė ašis – geležinkelio linija, kurios nulėmė linijinio plano gatvių tinklo struktūros vystymąsi ankstyvojoje gyvenvietės raidos stadijoje.
 - b) Teritorijos dalyje tarp Vilnios upės ir geležinkelio linijos vystėsi smulkaus mastelio pramoninės paskirties užstatymas, o šiauriniame Vilnios upės šlaite, ribojamas sudėtingo reljefo, formavosi smulkaus mastelio sodybinio – stichinio morfotipo gyvenamosios paskirties užstatymas, pasižymintis mažu užstatymo tankumu ir intensyvumu bei nereguliaria, išskaidyta struktūra.
3. XXa. antroje pusėje vykę Naujosios Vilnios morfostruktūros pokyčiai, susiję su planinga urbanistine plėtra, buvo trejopo pobūdžio:
 - a) pietinėje teritorijos dalyje buvo suplanuotas nereguliarus mišraus pobūdžio gatvių tinklas ir taikant laisvo planavimo principą industriniais metodais statomi daugiaaukščių gyvenamųjų pastatų kompleksai, pasižymintys nedidelio tankumo ir stambesnio mastelio užstatymu;
 - b) centrinėje teritorijos dalyje buvo vykdomi industrializacijos projektai, dėl ko atsirado itin stambiaus mastelio ir didelio tankumo pramoninis užstatymas;
 - c) šiaurinėje teritorijos dalyje, suplanavus reguliarią stačiakampį gatvių tinklą, buvo vystomas sodų bendrijų sodybinis – reguliarus užstatymas, pasižymintis mažu užstatymo tankiu ir masteliu.
4. Remiantis morfostruktūros pokyčių analize, galima teigti, kad:
 - a) Vykdam planingą gyvenvietės plėtrą, nebuvo atsižvelgta į savaimingai susiklosčiusią užstatymo struktūrą, istorinį gatvių tinklą, funkcinį zonavimą ir gamtinę situaciją. Dėl šios priežasties istorinė ir sovietmečiu suformuota urbanistinio karkaso dalys yra skirtingos tiek planinės struktūros, tiek tūrinės – erdvinės kompozicijos požiūriais.
 - b) Ignoruojant iki XXa. vidurio susiformavusį gatvių karkasą, nebuvo užtikrinti pilnaverčiai šių

gyvenvietės dalių tarpusavio funkciniai ryšiai, dėl ko jos egzistuoja kaip atskiri, tarpusavyje mažai susiję urbanistinio karkaso vienetai.

- c) Istoriskai susiformavęs ir sutankėjęs senosios Naujosios Vilnios dalies gatvių tinklas yra aukštesnėje brandos stadijoje, todėl galima teigti, kad kokybiniu požiūriu jis yra vertingesnis nei likusios gatvių karkaso dalys.

- 5. Didžiausių morfostruktūros deformacijų zonos apima centrinę Naujosios Vilnios teritoriją, kurioje sovietmečiu vyko didžiausio masto užstatymo struktūros transformacijos procesai. Dėl to nukentėjo vietovės urbanistinės struktūros autentiškumas ir savitumas. Teritorijoje tarp Vilnios upės ir geležinkelio linijos, kur iki II-ojo pasaulinio karo vyravo smulkaus mastelio pramoninis ir sodybinis – stichinis užstatymas, sovietmečiu buvo apjungti sklypai ir suformuota sunkiosios pramonės zona. Ši teritorija buvo formuojama itin stambaus mastelio užstatymu, dėl ko iš esmės pakito šios zonos morfostruktūra, įgaudama tradiciškai nebūdingų bruožų.
- 6. Daugialypis miesto urbanistinis karkasas lemia , kad viešųjų erdvių sistema mieste yra suskaidyta. Viešosios erdvės yra kompoziciškai, funkciškai ir mastelio požiūriu skirtingos. Remiantis atlikta kokybine analize, galima teigti, kad:
 - a) Dauguma Naujosios Vilnios visuomeninių erdvių nėra iki galo suformuotos.
 - b) Netekęs reprezentacinės išvaizdos aplinkinis užstatymas bei tinkamai netvarkomi želdiniai turi neigiamos įtakos visuomeninių erdvių estetinei būklei.
 - c) Viešųjų funkcijų sklaida yra nepakankama, nėra sukurtų prielaidų formuoti funkcijų įvairovę. Tai stabdo visuomeninių erdvių kokybės kilimą.
 - d) Suformuotumo ir išbaigtumo požiūriu brandžiausios yra rekreacinio pobūdžio viešosios erdvės – miesto parkai (šalia ligoninės ir kairiajame Vilnios upės krante). Šios erdvės yra labiausiai išbaigtos ir integruotos į bendrą Naujosios Vilnios visuomeninių erdvių sistemą.
- 7. Remiantis atlikta Naujosios Vilnios morfostruktūros pokyčių įtakos miestovaizdžiui analize, galima teigti, kad:
 - a) Savaimingai iki 1940m susiformavęs miestovaizdis dėl smulkaus pramoninio foninio užstatymo pasižymėjo industriniam miesteliui būdingais bruožais.
 - b) Pramoniniai kompleksai, atsiradę įgyvendinant didelio masto gyvenvietės industrializaciją, miestovaizdžio kompozicijoje tapo negatyviai aktyviomis horizontaliosiomis dominantėmis. Dėl to nukentėjo šios dalies kompozicijos skaitomumas ir raiškumas.
 - c) Dėl sovietmečiu atsiradusių gyvenamųjų kvartalų, statytų taikant pramoninius metodus, Naujosios Vilnios miestovaizdis įgavo bruožų, būdingų daugeliui tuo metu tokiu pačiu principu

urbanizuotų vietovių. Tai turėjo neigiamos įtakos gyvenvietės miestovaizdžio savitumui ir autentiškų savybių išsaugojimui.

- d) Sovietmečio užstatymas dėl kitokio planinės bei tūrinės – erdvinės struktūros pobūdžio ir mastelio yra svetimas anksčiau susiformavusioje miestovaizdžio kompozicijoje. Susidaro disonansas tarp istorinės ir naujosios gyvenvietės dalies. Dėl šios priežasties Naujoios Vilnios miestovaizdis stokoja tiek vizualinės harmonijos, tiek istorinio – kultūrinio charakterio išraiškingumo.

8. Remiantis atliktu Naujosios Vilnios morfostruktūros kokybiniu vertinimu, galima teigti, kad:

- a) Istorškai susiformavęs šiaurinės Naujosios Vilnios dalies užstatymas atitinka struktūros brandumo ir istorinio informatyvumo kriterijus ir turi urbanistinės vertybės bruožus. Šios dalies užstatymas pasižymi autentiška, savaimingai susiklosčiusia planine struktūra, darniu planinės bei tūrinės – erdvinės kompozicijos ryšiu su gamtiniu teritorijos karkasu, daugiaplaniais, autentiškais ir estetiškai vertingais miestovaizdžio kompozicijos bruožais. Siekiant išsaugoti vertingą istorinio užstatymo teritoriją, derėtų reglamentuoti naują statybą šioje teritorijoje ir vizualinės apsaugos zonoje.
- b) Piečiau geležinkelio esanti istorinio užstatymo dalis yra praradusi autentiškumą, nes sovietmečiu įvyko urbanistinės struktūros deformacijos. Dėl to pakito sklypų, užstatymo struktūros, gatvių tinklas ir geomorfologinė situacija (ištiesinta Vilnios upės vaga).
- c) Sovietmečio urbanistinis palikimas, nors ir turi reikšmės istorinio informatyvumo požiūriu, nėra laikytinas urbanistine vertybe, kadangi vykdyta planinga gyvenamojo fondo plėtra neatsižvelgiant į istoriškai susiklosčiusią urbanistinę struktūrą ir neįvertinant naujų kompleksų poveikio vietovės kraštovaizdžiui turėjo neigiamą poveikį savaimingai susiklosčiusio miestelio savitumui ir autentiškumui.

Literatūros sąrašas

- 1) Aistratovaitė I. Erdvė urbanistikoje: jos suvokimo aspektai. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2002, XXVI t., Nr.3, p. 147 – 158.
- 2) Aistratovaitė I. Uostamiesčio vizualinio įvaizdžio plėtros galimybės ir problemos: aukštybinių pastatų išdėstymo specialiojo plano rengimas – sprendinių konkretizavimas ir pasekmių vertinimas, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, XXX t., Nr.2, p. 55 – 57.
- 3) Aistratovaitė I. Užstatymo erdviųjų parametrų sąryšis tradicinėje miesto struktūroje. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2003, XXVII t., Nr.3, p. 126 – 136.
- 4) Anušauskas A. *Gyventojų trėmimai 1944-1953m.* Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti. [žiūrėta 2010 01 05] Prieiga per internetą http://www.komisija.lt/Files/www.komisija.lt/File/Tyrimu_baze/II%20Sovietine%20okupacija%20I%20etapas/Nusikaltimai/Tremimai/A.Anusauskas_Masiniai%20tremimai_LT.pdf
- 5) Basalykas, Alfonsas *Lietuvos TSR kraštovaizdis* Vilnius : Mokslas, 1977
- 6) Benevolo L. *Europos miesto istorija*. Vilnius : Baltos lankos, 1996
- 7) Bučas J. Urbanistikos paveldo saugotinos teritorijos. *Urbanistika ir Architektūra*, Vilnius, 1995, XIX – XX t., p. 156 – 172.
- 8) Carmona M., Heath T., Oc T., Tiesdell S., *Public places – urban spaces*. Oxford : Architectural Press, 2003
- 9) Conzen M.P. Thinking about urban form. Papers on urban morphology. Bern, 2004
- 10) Darin, M. The study of urban form in France, *Urban Morphology*, 1998, vol. 2, p. 63 – 76.
- 11) Drėmaitė M. Administracinis pastatas, Naujoji Vilnia. KPC pažyma [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30523>
- 12) Drėmaitė M. Gamybinis pastatas, Naujoji Vilnia. KPC pažyma [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30524>
- 13) Drėmaitė M. Popieriaus fabriko pastatų kompleksas, KPC pažyma [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30522>
- 14) Drėmaitė M. *Sandėlis*, Naujoji Vilnia. KPC pažyma [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30525>
- 15) Dringelis L. Miesto viešosios erdvės: pokyčių tendencijos ir savitumo išsaugojimas. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2005, XXIX t., p. 50 – 54.
- 16) Firkovičius A. *Naujosios Vilnios bažnyčia. Istoriniai tyrimai. 1987*, Vilniaus apskrities archyvas, f. 5, b.4212.
- 17) Garrick E., Aistratovaitė I. Pramonės objektų pakrantės zonoje konversijos patirtis Sidnėjaus pavyzdžiu, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2005, XXXIX t., Nr. 2, p. 90 – 101.

- 18) Girlevičius L. *Gynybiniai įrenginiai XIV-XVIIIa. Vilniuje*, [žiūrėta 2010 01 04] prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090305_092610-90352/DS.005.1.01.ETD
- 19) Glemža J., Skrebieinė D., N.Vilnios Psichoneurologinės klinikos rezervinis pastatas Parko g. 15, Vilnius, Paminkloauginė užduotis. 1992, Vilniaus apskrities archyvas, f. 2, b. 1556-52.
- 20) Glemža J.R. *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002
- 21) Grunskis T. Lukiškių aikštės estetinės transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2000, Nr.3, XXIV t., p. 119 – 133.
- 22) Grunskis T. Miesto aikštė sociokultūrinėje visuomenės raidoje. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 1997, Nr.1, p. 100 – 109.
- 23) Grunskis T. Miesto ir jo visuomeninių erdvių formavimo idėjos XIXa. Lietuvoje. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2004, Nr.3, XXVIII t., p. 92 – 102.
- 24) Grunskis T. Sociokultūrinė Europos miestų aikščių tradicija. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 1999, Nr.1, XXIII t., p. 17 – 30.
- 25) Gudavičius E. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- 26) Hillier B., *Space is the Machine*, Cambridge : Cambridge University Press, 1999
- 27) Jensen J.T., Keys G., Mapping urban history – GIS and the analysis of the urban space of nineteenth-century Aarhus, 2003 [žiūrėta 2008 09 27] Prieiga per internetą <http://www.mapping.1go.dk/>
- 28) Jurevičienė J. Paveldosauginis kaimo gyvenvietės vertinimas. Tradicija ir tendencijos. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2004, XXVIII t., p. 18 – 24.
- 29) Jurevičienė J. Urbanistikos paveldo išsaugojimo teisinės prielaidos Lietuvoje, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2009, XXXV t., p. 5 – 10.
- 30) Jurkštas V. Vilniaus senamiesčio tūrinė – erdvinė kompozicija. *Architektūros paminklai*, 1977, 4 t., p. 36 – 60.
- 31) Jurkštas V., *Senamiesčių regeneracija : architektūros harmonizavimo problema*, Vilnius : Technika, 1994
- 32) Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai : Liucijus, 2007
- 33) Kviklys B. Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai, I t., Vilnius : Mintis, 1989
- 34) Larkham P.J. The study of urban form in Great Britain, *Urban Morphology*, 2006, vol. 10(2), p. 117 – 142.
- 35) Laukaitytė-Malžinskienė G. Priemiestinio kraštovaizdžio vertinimo ypatumai, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2005, XXIX t., p. 81 – 89.

- 36) Lietuvos architektūros istorija: nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918m., t. 3, Vilnius : Savastis, 2000.
- 37) Lietuvos skaitmeninis rastrinis ortofotografinis žemėlapis *ORT10LT* (7732-7832), GIS – Centras, 2008
- 38) Mačiulis A. Gyvybingos visuomeninės erdvės. *Archiforma*, 2006, Nr.3, p. 65 – 71.
- 39) Mačiulis V. Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė. Ligoninės istorija. [žiūrėta 2009 01 16] Prieiga per internetą <http://www.rvpl.lt/>
- 40) Marshall S., *Streets & Patterns*, New York : Spon Press, 2005
- 41) Marzot N. The study of urban form in Italy, *Urban Morphology*, 2002, vol. 6(2), p. 59 – 73.
- 42) Marzot, N. The role of history in Conzen's and Caniggia's approaches to urban morphology, *Urban Morphology*, 1998, vol. 2(1), p. 54 – 55.
- 43) Medniki (XIII-19), 1896-98m. dviejų varstų žemėlapis (1:84000), Aerogeodezijos instituto archyvas, neįteisintas senosios kartografijos fondas
- 44) Miškinis A. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis, Vilnius : Mintis, 1991
- 45) Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Užnemunės miestai ir miesteliai, I t., Vilnius : Savastis, 1999
- 46) Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. II t., I knyga (a), II knyga (b), Vilnius : Savastis, 1999
- 47) Moudon, A.V. Urban morphology as an emerging interdisciplinary field, *Urban Morphology*, 1997, vol. 1, p. 3 – 10.
- 48) Mumford L. City in history: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. Harmondsworth : Penguin books, 1996
- 49) Naujosios Vilnios pilkapynas. Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija. [žiūrėta 2009 01 13] Prieiga per internetą <http://www.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=99>
- 50) Novickas A. Miesto aikščių paskirčių sąveika ir pasikeitimai. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2002, Nr.1, XXVI t., p. 3 – 10.
- 51) O'Sullivan D.B. *Graph-based cellular automaton models of urban spatial processes*, daktaro disertacijos santrauka, University of London, 2000 [žiūrėta 2008 11 10] Prieiga per internetą <http://www.geog.psu.edu/people/osullivan/phd/>
- 52) Oswald F., Baccini P. *Netzstadt*. Berlin : Birkhauser, 2003
- 53) Racevičienė J. Puškarnia, Puškoriai arba dabartinė N.Vilnios miesto Puškorių gt. 9. Archeologinių tyrimų ataskaita. 1970, Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, b. 6758.
- 54) Racevičienė J. Puškoriai – Puškarnia arba dabartinė N.Vilnios miesto Puškorių g-vė Nr. 9. Istorinė apybraiža. 1970, Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, ap. 11, b. 6786.
- 55) Reinart A.D. Urban landscape and heritage analyses – according to the DIVE approach. *Sustainable*

Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development, Helsinki, 2006

- 56) Rokantiškių piliavietė. Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija. [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą <http://new.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=101>
- 57) Rokantiškių piliakalnis. Lietuvos piliakalniai. [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=747
- 58) Rokantiškių pilis. [žiūrėta 2010 01 04] Prieiga per internetą http://lt.wikipedia.org/wiki/Rokanti%C5%A1ki%C5%B3_pilis
- 59) Salingaros N.A. Theory of urban web, *Journal of Urban Design*, 1998, vol. 3, p. 53 – 71.
- 60) Space syntax, Baseline Analysis of Urban Structure Layout and Public Spaces, 2007 [žiūrėta 2009 11 20] Prieiga per internetą <http://www.croydonthirdcity.co.uk/links.asp>
- 61) Stadtplan Wilna und Umgebung, 1940m. žemėlapis (1:15000), Lenkijos istorinių žemėlapių duomenų bazė, [žiūrėta 2008 10 15], Prieiga per internetą http://www.mapywig.org/town_and_city_plans.htm
- 62) Stravinskienė V. Lenkų demografiniai pokyčiai Lietuvoje 1947-1959 metais., *Lituanistica*, Vilnius, 2006, 66 t., Nr. 2, p. 20 – 33.
- 63) Stravinskienė V. Rytų ir pietryčių Lietuvos gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944m. pagaiba – 1947m.), *Lituanistica*, Vilnius, 2007, 69 t., Nr. 1, p.36 – 50.
- 64) Šešelgis K. Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrindai. Vilnius : Mintis, 1975
- 65) Šešelgis K. *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996
- 66) Šešelgis K. *Miestų raida: sąlygos ir rezultatai*. Vilnius, Technika, 1996
- 67) Šiaulių miesto bendrasis planas, rengimo etapas, II dalis, sprendinių konkretizavimas. Vilnius : UAB "Urbanistika", 2008 [žiūrėta 2010 03 12] Prieiga per internetą <http://www.siauliai.lt/architektura/bplanas/Bendrojo%20plano%20aiskinamasis%20rastas.pdf>
- 68) Urban design toolkit, 2nd edition, Wellington : Ministry of the Environment, 2006 [žiūrėta 2008 05 14] Prieiga per internetą <http://www.mfe.govt.nz/publications/urban/>
- 69) Vakežytė J. N.Vilnia. Šv. Marijos Taikos karalienės bažnyčia: istorinė pažyma. 1970, Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, b. 6586.
- 70) Valiulis R., Vilnius, Parko g. 15 (Naujoji Vilnia). Psichiatrinė klinika. Medienos tyrimai ir technologijos rekomendacijos. 1992, Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, b. 6587.
- 71) Vanagas J. *Miesto teorija*. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003
- 72) Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas, III dalis, *Vilniaus senamiesčio užstatymo urbanistinių struktūrų tipologija*, KVAD : 2003 [žiūrėta 2010 03 18] Prieiga per internetą http://www.heritage.lt/vln_regl/dalis3/dalis3.htm
- 73) Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas iki 2015 metų, *Brėžiniai ir aiškinamasis raštas*. Vilnius : SI „Vilniaus planas“, 2006 [žiūrėta 2008 10 27] Prieiga per internetą <http://www.vilnius.lt/bplanas/index.php?mid=64>

- 74) Vilniaus m. bendrasis planas, operatyvusis planavimas. *Užstatytų Vilniaus teritorijų tankinimo metodika*. Vilnius : SĮ „Vilniaus planas“, 2000 [žiūrėta 2010 03 18] Prieiga per internetą <http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/50/?itemID=514>
- 75) Vilniaus miesto planas (~1975m), planšetai 1174 – 1183, Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento archyvas
- 76) Vyšniūnas A. Miesto gyvenamųjų struktūrų rekonstrukcija Vilnius: Technika, 2000
- 77) Vyšniūnas A. Teritorijų konversija kraštovaizdžio ir miestovaizdžio aspektu, *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius, 2004, XXVIII t., Nr. 2, p.47 – 57.
- 78) Whitehand, J.W.R. British urban morphology: the Conzenian tradition, *Urban Morphology*, 2001, vol. 5, p. 103 – 109.
- 79) Whitehand J.W.R. Conzenian urban morphology and urban landscapes, *Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul, 2007* [žiūrėta 2008 10 17] Prieiga per internetą http://www.spacesyntaxistanbul.itu.edu.tr/papers%5Cinvitedpapers%5CJeremy_whitehand.pdf
- 80) Кожяева, Л. Морфотипы застройки центра Москвы,. *Архитектура СССР*, Nr. 9–10, p. 102 – 107, Maskva : 1987
- 81) Литовская Епархия, *Храм во имя первоверховных апостолов Петра и Павла, Вильнюс, 1908г.*, [žiūrėta 2008 04 16] Prieiga per internetą <http://www.orthodoxy.lt/index.php/where,eparhia;sub,viln%20blog;sub3,24>

Iliustracijų sąrašas

- 1 pav. - N.Vilnios teritorijos morfostruktūros sluoksniai (*autoriaus schema*)
- 2 pav. - Naujosios Vilnios miesto morfologinės raidos tyrimo programa (*autoriaus schema*)
- 3 pav. - Geomorfologinės situacijos įtaka vietovės užstatymui; pilka spalva – reljefas, rausva – užstatymas (*Oswald F., Baccini P. Netzstadt. Berlin : Birkhauser, 2003, p.76*)
- 4 pav. - Gatvių plano tipai: a) radialinis – Merkinė (1969m.) (*Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. II t., II knyga, Vilnius : Savastis, 1999, p.190*); b) linijinis – Semeliškės (1969m.) (*Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. II t., I knyga, Vilnius : Savastis, 1999, p.233*); c) stačiakampis – Virbalis (1938m.) (*Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės. Užnemunės miestai ir miesteliai, I t., Vilnius : Savastis, 1999, p. 298*); d) mišrus – Kėdainiai (XVIIIa.) (*Šešelgis K. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p.41*)
- 5 pav. - D.I.V.E. – Laiko – erdvės matrica (*Reinar A.D. Urban landscape and heritage analyses – according to the DIVE approach. Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development, Helsinki, 2006, p. 60*)
- 6 pav. - D.I.V.E. – Istorinio miestovaizdžio rekonstrukcija (*Reinar A.D. Urban landscape and heritage analyses – according to the DIVE approach. Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development, Helsinki, 2006, p.43*)
- 7 pav. - D.I.V.E. – Teritorijos vystymo pasiūlymai (*Reinar A.D. Urban landscape and heritage analyses – according to the DIVE approach. Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of development, Helsinki, 2006, p.46*)
- 8 pav. - N.Vilnios padėtis senamiesčio atžvilgiu (*autoriaus schema*)
- 9 pav. - Teritorijos reljefo įtaka užstatymo vystymuisi (*autoriaus schema*)
- 10 pav. - Gamtinio karkaso elementų kaita Naujosios Vilnios teritorijoje nuo XIXa. antros pusės iki dabar (*autoriaus schema*)
- 11 pav. - Istoriniai Naujosios Vilnios planai (1896-98m. – *Aerogeodezijos instituto archyvas, 1940m. – Lenkijos istorinių žemėlapių duomenų bazė, prieiga per internetą http://www.mapywig.org/town_and_city_plans.htm, žiūrėta 2008 10 15, 1975m. – Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento archyvas, 2008m. – Lietuvos skaitmeninis rastrinis ortofotografinis žemėlapis ORT10LT, GIS-Centras*)
- 12 pav. - Naujosios Vilnios užstatymo raida nuo XIXa. vidurio iki XIXa. pradžios (*autoriaus schemas*)
- 13 pav. - Naujosios Vilnios suskaidymas morfologiniais regionais (*autoriaus schema*)

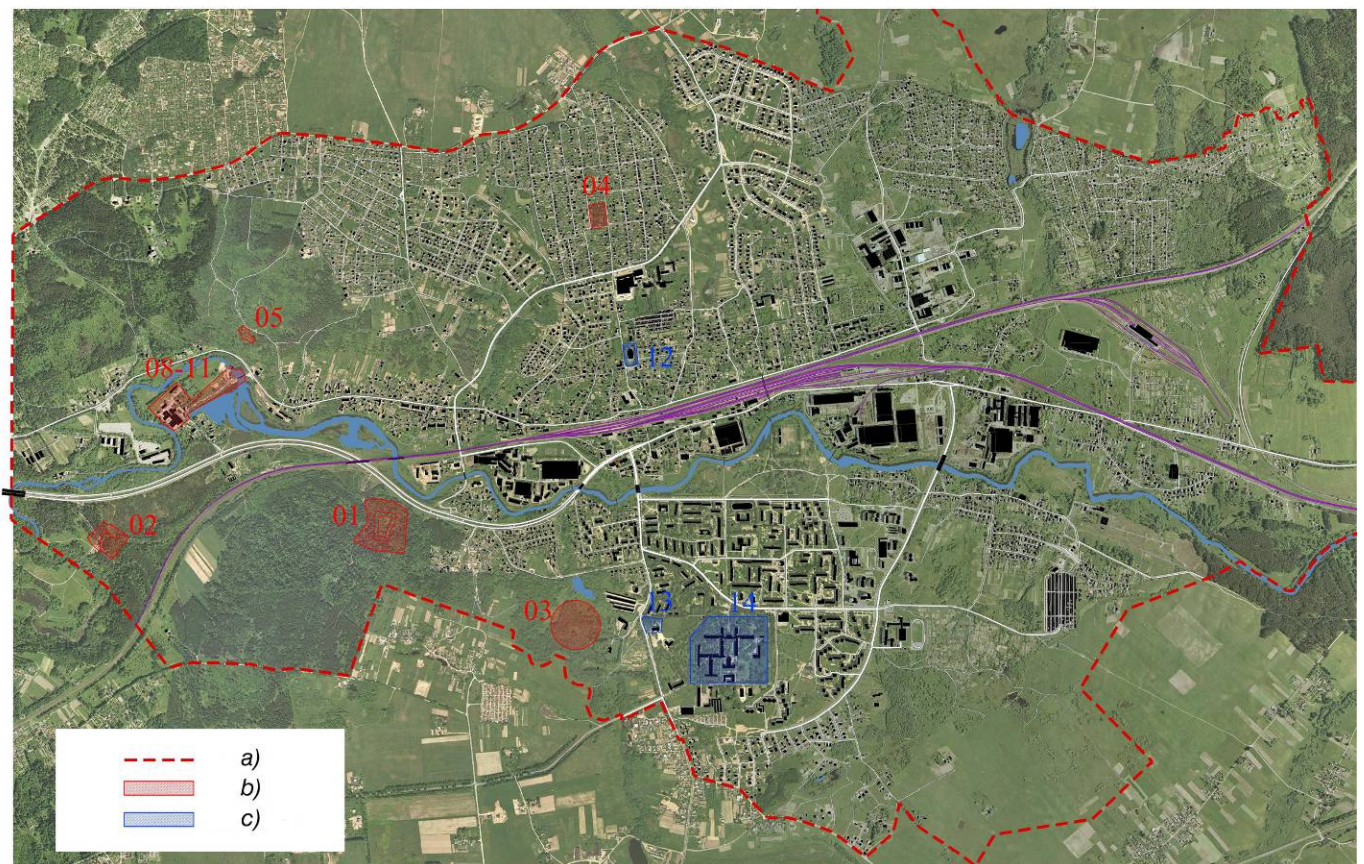
- 14 pav. - Naujosios Vilnios struktūra užstatymo morfotipų aspektu 1940 – 2008m (*autoriaus schemas*)
- 15 pav. - Naujosios Vilnios užstatymo mastelio(a) ir tankumo(b) rodikliai 1940m (*autoriaus schemas*)
- 16 pav. - Naujosios Vilnios užstatymo mastelio(a) ir tankumo(b) rodikliai 2008m (*autoriaus schemas*)
- 17 pav. - Naujosios Vilnios gatvių karkaso raida (*a, b – autoriaus schemas*)
- 18 pav. - Naujosios Vilnios gatvių karkaso tipai (*autoriaus schema*)
- 19 pav. - Naujosios Vilnios viešųjų erdvių sistema (*autoriaus schema*)
- 20 pav. - Naujosios Vilnios silueto kaita (*autoriaus schemas*)
- 21 pav. - Naujosios Vilnios charakteringos panoramos: a) nuo Rokantiškių piliakalnio; b) nuo šiaurinio Vilnios upės slėnio šlaito (*a – autoriaus nuotrauka, b – prieiga per internetą http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:Naujoji_Vilnia_panorama.jpg, žiūrėta 2009 09 24*)
- 22 pav. - Naujosios Vilnios gatvių struktūros elementų hierarchija (*autoriaus schema*)
- 23 pav. - Naujosios Vilnios gatvių karkasas: kompozicinė – hierarchinė schema (*autoriaus schema*)
- 24 pav. - Naujosios Vilnios gatvių karkasas: struktūrinė – funkcinė schema (*autoriaus schema*)
- 25 pav. - Naujosios Vilnios gatvių karkasas: skirtingo pobūdžio struktūros fragmentai (*autoriaus schema*)
- 26 pav. - Akligatvių įtaka gatvių tinklo funkciniam rodikliams (*autoriaus schemas*)
- 27 pav. - Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso formavimosi etapų grafinė interpretacija (*a, b – autoriaus schemas*)
- 28 pav. - Naujosios Vilnios urbanistinių vertybių schema (*autoriaus schema*)

Lentelių sąrašas

- 1 lent. - Naujosios Vilnios užstatymo morfotipai
- 2 lent. - Svarbiausi Naujosios Vilnios istoriniai įvykiai
- 3 lent. - Naujosios Vilnios užstatymo mastelio raida 1941-2008m
- 4 lent. - Naujosios Vilnios viešosios erdvės
- 5 lent. - Naujosios Vilnios viešosios erdvės: kokybiniai požymiai
- 6 lent. - Naujosios Vilnios viešųjų erdvių kokybinis vertinimas
- 7 lent. - Naujosios Vilnios urbanistinio karkaso formavimosi etapų charakteringi bruožai

Priedas Nr. 1. Kultūros paveldo objektų Naujojoje Vilnioje apžvalga ir paminkloauginiai siūlymai

Šiame priede teritorija analizuojama paveldosauginiu aspektu. Atliekant šaltinių analizę bei pasitelkiant empirinius duomenis, įvardijami paveldosauginiu požiūriu vertingi architektūriniai objektai, kurių dalis yra įtraukti į Lietuvos respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos registrą, o dalies šiame registre nėra. Aptariant atskirus objektus, atskleidžiama jų istorinė raida bei išryškinama jų kultūrinė vertė. Taip pat apžvelgiami Lietuvos bei tarptautiniai teisiniai paveldosaugos dokumentai, susiję su nagrinėjamoje teritorijoje esančių kultūros paveldo objektų apsaugos, naudojimo bei tvarkymo režimų reglamentavimu.

1 pav.: Kultūros paveldo objektų išsidėstymo schema;

a) Naujosios Vilnios riba;

b) Kultūros vertybės, esančios nekilnojamųjų kultūros vertybių sąraše;

c) kultūros vertybės, neįtrauktos į nekilnojamųjų kultūros vertybių sąrašą

1. Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai nagrinėjamoje teritorijoje

Kultūros paveldo centro duomenimis [11], į Lietuvos nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių registrą yra įtraukta 11 objektų, esančių Naujosios Vilnios teritorijoje (1 lent., 1 pav.).

Numeris	Pavadinimas	Objekto identifikatorius MC
01	Rokantiškių piliavietė	1799
02	Pučkorių piliakalnis	16124
03	Rokantiškių piliakalnis su gyvenviete	2932
04	Kapinės	10603
05	Pilkapynas	12063
06	Paminklas "Prarastoji karta"	2679
07	Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė	17389
08	Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksas, Užtvankos g. 1	30522
09	Administracinis pastatas, Užtvankos g. 1	30523
10	Gamybinis pastatas, Užtvankos g. 1	30524
11	Sandėlis, Užtvankos g. 1	30525

1 lentelė: Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai

Pagal pobūdį, šiuos objektus galima skirstyti į tokias paveldosauginių objektų grupes (2 lent.):

- vietovės (archeologinės, memorialinės);
- statinių kompleksai;
- pavieniai statiniai.

Archeologinėms vietoms priskiriamos senovės gyvenamosios, kulto, laidojimo ir kitos vietos, atsiradusios iki XVIII amžiaus. Memorialinės vietos – tai kapinės, kapai, okupacinių metų masinių žudynių vietos.

Statinių kompleksams priskiriamos dvarų, palivarkų sodybos, bažnyčių ir vienuolynų, gamybos, gynybinių statinių ir pastatų, kitų funkciniais ar kompoziciniais ryšiais susijusio objektų grupės [9, p.64].

Pavienių statinių grupei priskiriami pavieniai architektūros, monumentaliosios dailės ir kiti kultūrinę, visuomeninę reikšmę turintys objektai.

Vietovės		Statinių kompleksai	Pavieniai statiniai
Archeologinės	Memorialinės		
01 - Rokantiškių piliavietė	04 - Kapinės	08 - Kučkuriškių pop. fabriko pastatų kompleksas	07 - Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė
02 - Pučkorių piliakalnis		09 - Administracinis pastatas	
03 - Rokantiškių piliakalnis su gyvenviete	06 - Paminklas "Prarastoji karta"	10 - Gamybinis pastatas,	
05 - Pilkapynas		11 - Sandėlis	

2 lentelė: Paveldo objektų klasifikacija

1.1. Rokantiškių piliavietė

Rokantiškių piliavietė (objekto identifikatorius MC – 1799, įrašyta į registrą 1992-06-18, teritorijos plotas 59900m²) [24] priskiriama archeologinių vietovių grupei. Spėjama, kad Rokantiškių pilis, stovėjusi ant aukštos (35–40m) stačiašlaitės kalvos, buvo viena seniausių Lietuvoje. Iš metraščių, padavimų žinoma, kad ją XII a. pastatė kunigaikštis Alšis. XVI a. pirmoje pusėje pilis priklausė Goštautams, vėliau atiteko Žygimantui Augustui, o XVII a. pirmoje pusėje buvo Pacų nuosavybė. Kalno viršūnėje buvo rūmai, kurie perstatyti XVI a. antroje pusėje. XVII a. pradžioje S. Pacas puošnioje Rokantiškių pilies rezidencijoje priiminėjo Lietuvos ir Lenkijos valdovą Vladislovą Vazą. Šio amžiaus viduryje pilis buvo sudeginta Maskvos kariuomenės žygio prieš Lietuvą metu. Užėmus Vilnių, piliavietė visai sunyko, apaugo mišku.

Ištirta tik viršutinė kultūrinio sluoksnio dalis. Pagal aptiktas pastatų liekanas, XVI–XVIII a. plytas, čerpes, koklius, nustatyta, kad ant šio kalno stovėjo rūmai (45x20 m dydžio). Jų sienos buvo 2 m storio, o langų angos apmūrytos plytomis. Iš pietų pusės būta kiemo, apjuosto gynybine siena, prie kurios vakarinės dalies šliejosi kazematai, o pietvakariniame kampe – vartų gynybos bokštas [23].

Šiuo metu trapecijos pavidalo aikštėje randami pilies griuvėsių likučiai – buvusios pilies pamatai.

1.2. Pučkorių piliakalnis

Pučkorių piliakalnis (objekto identifikatorius MC - 16124, įrašyta į registrą 1993-05-24, teritorijos plotas 24300m²) [20] priklauso archeologinių vietovių grupei, datuojamas I tūkst. - XIV a.

Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Aikštelė ovali, pailga šiaurės – pietų kryptimi, 28x20 m dydžio. Pietiniame ir rytiniame jos pakraščiuose supiltas 0,5 m aukščio, 8 m pločio pylimas. Šiaurės rytų ir pietryčių šlaituose, 3 m žemiau aikštelės yra iki 4,5 m pločio terasa. Šiaurės rytų - rytų pusėje yra 25 m pločio, 6 m gylio griovys – dauba, skiriantis piliakalnį nuo toliau esančios aukštumos. Šlaitai statūs, iki 18 m aukščio.

Pietinėje ir vakarinėje papėdėje, 2000m² plote yra papėdės gyvenvietė, kurioje rasta grublėtos ir žiastos keramikos, geležies gargažių. 1984m. aikštelės šiauriniame pakraštyje buvo ištirtas 1 m² dydžio šurfas (K. Katalynas), rastas 50cm storio kultūrinis sluoksnis su brūkšniuota ir žiesta keramika, geležiniu pjautuvu [21].

Šiuo metu piliakalnis apaugęs medžiais, aikštelė dirvonuoja, joje stovi aukuras, 2 medinės skulptūros, suolas. Rytiniame šlaite įrengti laiptai.

1.3. Rokantiškių piliakalnis su gyvenviete

Rokantiškių piliakalnis su gyvenviete (objekto identifikatorius MC - 2932, įrašyta į registrą 1992-09-22, teritorijos plotas 47000m²) [25] priskiriamas archeologinių vietovių grupei. Piliakalnis, datuojamas I tūkst. viduriu - II tūkst. pradžia, yra įkurtas ant Murlės upelio kranto, kairiajame jo krante, maždaug vienas kilometras iki jo santakos su Vilnios upe. Tai stačiais šlaitais kalva, iškilusi beveik 190m virš jūros lygio. Piliakalnio viršuje yra ovali, pailga pietvakarių – šiaurės rytų kryptimi, 28 x 25m dydžio, iki 1 m iškiliu viduriu aikštelė. Nuo piliakalnio viršaus atsiveria vaizdas į Murlės ir Vilnios slėnius [26]. Aikštelę šlaituose, 4m žemiau josia 3,5m pločio į išorę nuolaidi terasa. Šiaurės vakariniame ir rytiniame šlaite, 6m žemiau pirmosios terasos yra antra 1-2m pločio terasa. 8m žemiau antrosios terasos, 6m aukščiau papėdės, šiauriniame šlaite yra trečia 3m pločio terasa. Pietvakariniame šlaite, 4m žemiau aikštelės, yra 20m ilgio, 6m pločio ir 0,2 m gylio griovys, kurio pietvakariniame pakraštyje supiltas 1m aukščio, 10m pločio pylimas, kurio išorinis šlaitas vietomis siekia 4m aukštį. Šlaitai statūs, iki 30m aukščio. Pietvakarinis šlaitas 5-6 m aukščio, viršutinėje dalyje dirbtinai pastatintas.

Rytiniame piliakalnio šlaite, kuris nukreiptas į upelio pusę, I tūkstantmečio antros pusės kultūriniame sluoksnyje (sluoksnio storis iki 45 cm) rasta lipdytos keramikos puodų šukių (1993m., K. Katalynas, 2m² dydžio šurfas) [22].

Šiaurinėje ir šiaurės rytinėje piliakalnio papėdėje 0,7 ha plote rasta papėdės gyvenvietė. Jos vietoje iki 1,1m storio kultūriniame sluoksnyje aptikta lipdytos ir žiastos keramikos, molio tinko, geležies radinių.

Šiuo metu pastebima, kad piliakalnio aikštelę yra apardę jos pakraščiuose iškasti apkasai, o terasą pietvakariniame šlaite - duobės. Aikštelė dirvonuoja, šlaitai apaugę tankiais lapuočiais.

1.4. Kapinės

II pasaulinio karo žuvusių sovietinių karių kapinės (objekto identifikatorius MC - 10603, įrašyta į registrą 1993-02-03) [10] priskiriamos memorialinių vietovių grupei. Šias kapines 1941 – 1942 metais įkūrė vokiečiai ir čia laidojo sovietinės armijos karius. Manoma, kad šiose kapinėse palaidota apie 4500 – 5000 žmonių. Yra duomenų, kad II pasaulinio karo metu Naujojoje Vilnioje buvo palaidota kelis kartus daugiau karo aukų, tačiau kitos palaidojimo vietos iki šiol nežinomos.

1.5. Pilkapynas

Naujosios Vilnios pilkapynas (objekto identifikatorius MC - 12063, įrašyta į registrą 1993-03-23, teritorijos plotas 2800m²) [15] priskiriamas archeologinių vietovių grupei. Šis pilkapynas yra Barsukynės miške, senosios Rokantiškių seniūnijos žemėse, apie 750m į šiaurės rytus nuo Pučkorių piliakalnio. Tai I tūkstantmečio antros pusės pilkapynas, kuriame išlikę gerai matomi 4 pilkapiai, išsidėstę prie Vilnios slėnio raguvos rytinio pakraščio. Sampilai gerai išsilaikę ne visuose pilkapiuose – labiausiai nutolusiuose į pietus iškastos duobės. Didesnieji sampilai yra 9 - 10m skersmens ir iki 1,6 m aukščio, mažesnieji - 6m skersmens ir iki 1m aukščio. Pilkapiai tyrinėti 1852-1853 ir 1925m. Juos XIX amžiuje kasinėjo Adomas Pliateris, kuris aptiko 40 degintinių žmonių kapų ir 32 griautinių (nede gintinių) žirgų kapų ir VI-XIIa. įkapių: ginklų, žirgų aprangos daiktų, papuošalų [16]. Vėliau ištirti du X – XIa. pilkapiai. Viename jų rasta laužavietė, joje ir aplink ją – sudegusių kaulų, molinių puodų, geležinių plačiaaašmenių kirvių, dviašmenis kalavijas, pjautuvas ir kiti radiniai. Jie saugomi Varšuvos archeologiniame muziejuje.

Pilkapiai ir dabar lankomi per Vėlines: čia deginamos žvakutės, giedamos senosios dainos. Šalia įrengta automobilių stovėjimo aikštelė, informacinis stendas. Artimiausiu metu pilkapių archeologinis kompleksas bus tvarkomas. Planuojama, kad pilkapyne išliks autentiškas aukuras ir bus pastatyti lauko rieduliai su iškaltais senoviniais rašmenimis.

1.6. Paminklas "Prarastoji karta"

Paminklas "Prarastoji karta" (objekto identifikatorius MC - 2679, įrašyta į registrą 1992-09-10) [18] priskiriamas memorialinių vietų grupei. Jis yra centrinėje Naujosios Vilnios dalyje, skvere šalia geležinkelio stoties (2 pav.). Paminklo autorius – Vidmantas Gylikis. Šis monumentas buvo atidengtas 1991m birželio 13 dieną. Jis yra skirtas trėmimo aukoms atminti. Paminklas pastatytas būtent šioje vietoje, kadangi iš Naujosios Vilnios stoties tremtiniai traukiniais buvo gabenami į Sibirą. Monumentą sudaro raudonmedžio kryžius, paremtas į betoninį postamentą. Paminklo fone stovi tremtiniais vežti naudoti traukinio vagonai.

2 pav.: Memorialas tremtiniam atminti „Prarastoji karta“, aut. V.Gylikis

1.7. Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė

Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė (objekto identifikatorius MC - 17389, įrašyta į registrą 2004-06-15, teritorijos plotas 3100m²) [17] priskiriama pavienių statinių kategorijai. Cerkvė (3 pav.) pastatyta 1908m. Cerkvės statymo komitetui nuo 1903m. vadovavo Vilniaus gubernatoriaus žmona Sofja Veriovkina, kuri rinko lėšas cerkvės statybai ir pati prisidėjo savo įnašu. Kadangi surinktų lėšų neužteko akmeniniam ar mūriniam statiniui, nuspręsta statyti medinę šventyklą. 1908m. kovo 30d. ji pašventinta. 1910 m. buvo gautas leidimas statyti akmeninę cerkvę ir 1914m. buvo pašventinti jos pamatai, tačiau dėl karo perėjus prie taupymo politikos cerkvė nevisiškai pastatyta, o vėliau vokiečiai ją išardė ir medžiagas panaudojo parako gamyklos statybai. Nuo 1918m. parapija priskirta Šv. Eufrosinijos cerkvei, o 1923 –

3 pav.: Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė

1933m. – Skaisčiausios Dievo motinos cerkvei. XX a. 4-ajame dešimtmetyje F. Šipicos iniciatyva cerkvė atgaivinta, pastatyta varpinė. 1947m. sovietinė valdžia įregistravo parapiją, joje buvo 350 tikinčiųjų. 1955 m. atliktas kapitalinis remontas, pastatyta nauja varpinė [28]. Dabar prie cerkvės veikia sekmadienio suaugusiųjų mokykla.

1.8. Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksas

Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksas (objekto identifikatorius MC - 30522, įrašyta į registrą 2005-06-28, teritorijos plotas 15100m²) [4] priklauso statinių kompleksų kategorijai. Šiam kompleksui priklauso trys kultūros paveldo vertybių statusą turintys pastatai: gamybinis (objekto identifikatorius MC - 30524) [3], administracinis (objekto identifikatorius MC - 30523) [2] ir sandėlio pastatas (objekto identifikatorius MC - 30525) [5]. Popieriaus fabrikas stovi Pavilnių regioninio parko teritorijoje, tarp Vilniaus ir Naujosios Vilnios, Vilnios upės vingyje, greta Rokantiškių tvenkinio. Šiaurėje eina A.V.Kojelavičiaus g., pietuose - S.Batoro plentas. Fabriką supa želdiniai, šiaurės rytų pusėje yra užtvanka (susijusi su senąja fabriko veikla). Teritorija asfaltuota, vietomis palikti želdinių plotai.

Teritorijoje dominuoja gamybinis pastatas, kurį sudaro į vieną struktūrą sublokuoti gamybiniai korpusai, katilinė ir kaminas. Senoji fabriko dalis įkomponuota į gamybinį pastatą, apstatyta naujos statybos priestatais. Gamybinis pastatas stovi teritorijos pietiniame kampe. Administracinis pastatas stovi priešais jį, teritorijos rytinėje dalyje, palei Užtvankos gatvę. Sandėlis stovi teritorijos gilumoje, šiaurės vakarinėje dalyje, už gamybinio pastato.

Kaip pagrindinė pastatų komplekso vertybė išskiriama senųjų fabriko pastatų kompozicija (erdvinė ir planinė struktūra).

Popieriaus dirbtuvę 1823m. pastatė Kučkuriškių savininkas Vaitiekus Puslovskis, įmonės statybai ir gamybai vadovavo iš užsienio pakviestas meistras V. Langenbachas. 1837m. 1844m. įmonė įsigijo anglišką nepertraukiamos gamybos popieriaus mašiną, taigi galima įmonę laikyti pirmuoju Lietuvoje fabriku, kuriame buvo atsisakyta rankinės gamybos. Mirus V. Puslovskiui (1833m.) Kučkuriškes paveldėjo jo sūnus Vladislavas, o vėliau ir anūkas

4 pav.: Kučkuriškių popieriaus fabriko gamybinis pastatas

Sigismundas, kurie negyveno Lietuvoje, o fabriko reikalus tvarkė samdomi administratoriai. 1889m. fabrikas buvo išnuomotas Vilniaus pirkliams ir tapo akcinės bendrovės nuosavybe. Tuo metu jis smarkiai praplėstas ir modernizuotas, 1897m. pastatyta antra popieriaus gamybos mašina, įrengta nauja katilinė, garo varikliai. Kučkuriškių fabrike buvo ypatingai rūpinamasi darbininkų buities sąlygomis: prie fabriko buvo valgykla, bendrabutis, kepykla. Tarpukariu įmonė priklausė Lenkijos popieriaus įmonių karteliui, 1932 m. buvo uždaryta. Vėl pradėjo dirbti 1937 m. Fabrikas stipriai nukentėjo II pasaulinio karo metais, rekonstruotas 1955-1957m [5].

Gamybinis pastatas (4 pav.) stovi sklypo pietinėje dalyje, už jo teka Vilnios upė. Pastatas yra „T“ raidės plano formos, apstatytas silikatinių plytų priestatais, stoginėmis. Šiaurės rytų pusėje pastatas vieno aukšto, pietvakarių pusėje - dviejų aukštų, pagal žemėjantį link upės reljefą. Pagrindinis įėjimas šiaurės rytų pusėje, iš jo patenkama į pirmame aukšte ir rūsyje esančias gamybines patalpas. Gamybinės patalpos halinės, vientisos erdvės. Fasada akmenų ir plytų mūro, vietomis tinkuoti. Autentiško XIX a. mūro dalys eksponuojamos pietryčių fasade. Kitose vietose fasada pakitę vėlesnių remontų metu, fragmentiškai išlikę plytų ir akmenų mūro dalys. Kaip vertybė išskiriamas pastato tūris (originali „T“ raidės plano dalis), aukštingumas, autentiškų XIX a. kapitalinių sienų tinklas. Autentiškų XIX a. fasadų fragmentai ir medžiaga (akmenų ir plytų mūras), memorialiniai akmenys su datomis: pietryčių fasade "1820" ir šiaurės rytų fasade "1823". Pirmoji popieriaus dirbtuvė buvo pastatyta 1824 m. ir po to porą metų tobulinama iki 1826 m. Ją statė ir gamybai vadovavo užsienietis meistras V. Langenbachas. Tuometinė popieriaus manufaktūra buvo „L“ raidės formos plano, apie 80 alkūnių ilgio, su pusrūsiomis, joje buvo visos gamybinės mašinos, gaminamas ir balinamas popierius, taip pat pastate buvo ir fabriko direktoriaus ir jo padėjėjo butai [3].

Administracinis

pastatas (5 pav.) yra klasicizmo – romantizmo stiliaus, vieno aukšto, stačiakampio plano su dvišlaičiu stogu. Pietvakarių fasado centre – prieangis su keturių kolonų portiku; šiaurės rytų pusėje - nedidelis naujos statybos priestatas. Fasada simetriškos kompozicijos.

Reprezentacinis fasadas yra pietvakarių, kuriame lauko riedulių mūro sienos apdailintos tinkuotais kraštais, langų apvadais ir

5 pav.: Kučkuriškių popieriaus fabriko administracinis pastatas

karnizu. Centre - keturių dorėninių kolonų portikas su trikampių frontonu. Frontone įkomponuotas pusapskritis langas. Kituose fasaduose išlaikoma akmenų mūro ir tinkuotų elementų kompozicija: šiaurės vakarų fasade simetriškai įkomponuoti trys langai su apvadais ir pusapskritinio formos langas trikampiame frontone; pietrytiniame fasade yra du langai su apvadais ir pusapskritinio formos langas frontone; simetrišką galinio fasado kompoziciją ardo naujos

6 pav.: Kučkuriškių popieriaus fabriko sandėlio pastatas

statybos priestatas. Šiame fasade yra išlikę du autentiški langai. Kaip vertybės išskiriami pastato tūris (be naujojo priestato), aukštingumas, kapitalinių sienų tinklas, stogo forma, fasadų architektūrinis sprendimas, fasadų medžiaga (akmenų mūras ir tinkas), fasadų dekoras (skaldos dekoras tinke), autentiškos angos ir jų apvadai, stalių gaminiai, frontonų langai (skaidymas ir medžiaga), keturių kolonų portikas su stogeliu, frontonų dekoras, karnizai, cokolio medžiaga [2].

Sandėlio pastatas (6 pav.) stovi sklypo šiaurės vakarų dalyje. Atskiras pastatas pailgo stačiakampio plano, trijų aukštų su rūsiu, neaukštu dvišlaičiu stogu. Fasadai lygūs, tinkuoti, su ritmiškai išdėstytų stačiakampių langų eilėmis. Pastatą juosia reljefinis plytų karnizas. Pirmojo aukšto langai užmūryti, įrengtos sandėlio tipo metalinės durys. Kaip vertingi pastato elementai išskiriami pastato tūris, aukštingumas, autentiškų XIX a. pab. kapitalinių sienų tinklas, stogo forma, fasadų architektūrinis sprendimas, apdaila (šviesaus tinko medžiagos tipas), angų išdėstymas [5].

2. Kultūrinės vertės turintys objektai, neįtraukti į kultūros paveldo registrą

Remiantis kriterijais, pagal kuriuos objektai įtraukiami į nekilnojamojo kultūros paveldo vertybių sąrašus, galima siūlyti įtraukti dar tris objektus (2 pav., 3 lent.).

Pavieniai statiniai	Statinių kompleksai
12 - Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia	14 - Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė
13 - Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia	

3 lentelė: siūlomi įtraukti į kultūros paveldo vertybių sąrašą objektai

2.1. Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia

Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero vardo bažnyčios (7 pav.) statyba pradėta rūpintis 1905 m. miesto gyventojų ir dvasinės vyresnybės iniciatyva. Sutikus Vilniaus gubernatoriui ir neprieštaraujant vyskupui, buvo leista parapijiečių lėšomis statyti naują mūrinę bažnyčią miestiečių dovanotame sklype priešais geležinkelio stotį.

Pirminis bažnyčios projektas buvo sudarytas darbų vykdytojo Antano Filipovičiaus – Duboviko, kuris tuo metu specializavosi būtent istoristinio stiliaus sakralinių pastatų projektavime. Naujosios Vilnios bažnyčios projektas pilnai parengtas 1904m. Prieš pradedant bažnyčios statybinius darbus, pirmiausia reikėjo pastatyti koplyčią, kurioje laikinai galėtų vykti pamaldos. 1906 metais pastačius koplyčią, tuo metu tapusią parapijos religiniu centru, prasidėjo pačios bažnyčios statybiniai darbai.

7 pav.: Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia

1911m. buvo surašytas naujai pastatytos bažnyčios apžiūros aktas, kuriame konstatuota, kad ji pastatyta laikantis projekto, pastatas atitiko tvirtumo ir kokybės reikalavimus. Po šio akto pasirašymo bažnyčioje leista atlikti pamaldas.

Bažnytiniuose dokumentuose nurodoma, kad dar 1914 metais bažnyčioje nebuvo pačių būtinausių daiktų, įrengimų, nebuvo altorių, vargonų, paveikslų, o bažnyčios Statybos komitetas neįstengė išmokėti skolų. Bažnyčios įrengimas buvo atliekamas jau po karo 1924 – 1928 metais. Už paaukotus parapijiečių pinigus buvo uždengtas bažnyčios stogas cinko skarda, pastatytas Šv. Antano ir Aušros Vartų Mergelės Marijos altoriai, taip pat pastatyti klebonijos pastatai.

Dabartinę išvaizdą bažnyčia įgavo po to, kai pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ją suremontavo klebonas Kazimieras Valeikis.

Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia priskirtina kryžminių vienbokščių halinių bažnyčių tipui. Gana paprastos kompozicijos fasado dominantė – keturkampio plano bokštas, kuris viršuje užbaigtas trikampiais skydais ir neaukštomis trikampėmis smailėmis. Pagrindinį pastato fasadą skaido laiptuoti kontraforsai su pinakliais. Tarp kontraforsų išdėstytos smulkiai detalizuotos gotikinės

formos. Iš pradžių buvo planuota bažnyčios fasadus ar bent atskirus fasadų fragmentus nutinkuoti, tačiau to buvo atsisakyta. Bažnyčios ansamblyje kaip kompozicinis vienetas dalyvauja ir pagrindiniai vartai, kurių stilistika ir formos priderintos prie bažnyčios architektūros [8].

Pastatas savo laiku buvo pastatytas dvasinėms – kultūrinėms reikmėms ir iki šiol šią funkciją išlaiko. Bažnyčia tiek kompoziciniu, tiek funkciniu aspektu Naujosios Vilnios miestovaizdyje dalyvauja kaip pagrindinė dominantė. Įvertinus jos funkcinį pagrįstumą bei kompozicinį – estetinį dominavimą ją supančioje aplinkoje, galima teigti, kad greičiausiai bažnyčia ir toliau liks miestelio pagrindiniu dvasiniu – kultūriniu centru.

2.2. Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia

Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia (8 pav.) buvo pradėta statyti tuo metu, kai psichiatrinės ligoninės kompleksas buvo perimtas kariuomenės žinion. 1938 m. buvo pradėta naujos karinės įgulos bažnyčios statyba [27]. Šis darbas liko neužbaigtas prasidėjus II–jam pasauliniam karui ir bažnyčios pastatas ilgą laiką buvo apleistas. Tačiau pasikeitus situacijai, jis buvo restauruotas ir jame vėl buvo atliekamos krikščioniškos apeigos.

*8 pav.: Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos,
Taikos Karalienės bažnyčia*

2.3. Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės pastatų kompleksas

Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės istorija siekia XIX-ojo šimtmečio pabaigą, kai Rusijos valdomoje Lietuvoje psichiatrija buvo Viešosios globos valdybos žinioje, o iš esmės psichikos ligoniai buvo apleisti. 1898 m. Peterburge įvyko pasitarimas, kuriame buvo nuspręsta statyti apygardų psichiatrijos ligonines, tame tarpe Rygoje ir Vilniuje. Vilniaus apygardos tūkstančio lovų ligoninė pradėta

statyti Rokantiškių dvaro žemėse, 0,5km nuo Naujosios Vilnios geležinkelio stoties. Jos statybai buvo skirta vienas milijonas rublių iš Vidaus reikalų ministerijos sąmatos. 1902 m. statybos darbai buvo baigti, o 1903 m. priimti pirmieji ligoniai. Oficialus ligoninės atidarymas įvyko 1903 metais gegužės mėn. 21 d. Pagal nuostatus ligoninė priklausė Vidaus reikalų ministerijos sveikatos departamentui. Po 200 lovų

9 pav.: Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė

buvo skirta Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko ir Vitebsko gubernijoms. Atsiradus laisvoms vietoms buvo leista priimti ligonius iš Mogiliovo, Kurlandijos, Latlandijos, Estlandijos gubernijų. Valstybės lėšomis buvo leidžiama nemokamai gydyti nedaugiau 200 ligonių, o 60 lovų leista naudoti privatiems pacientams. Ligoninės finansavimas buvo paskirstytas gubernijoms. 1915 m., o kilus I pasauliniam karui, ligoninė evakuota į Rusijos gilumą. Ligoninės pastatai buvo naudojami Rusijos, Lenkijos, Tarybų Rusijos, Vokietijos kareivinių ir karo tikslams, daug kas buvo sugriauta. Ligoninės antras įsikūrimas prasidėjo 1961 m. Atstatyti sugriautus korpusus reikėjo 5-6 metų [14]. Ligoninės pastatų kompleksas (9pav.) savo funkciją išlaikė iki šių dienų. Kaip pagrindinė šio komplekso vertybė išskiriama ansamblio tūrinė – erdvinė sąranga, taip pat autentiški plytų stiliaus pastatų fasadai.

2.4. Siūlomų kultūros paveldo objektų vertinimas

Siūlant įtraukti objektus į nekilnojamojo kultūros paveldo vertybių registrą, atliekamas šių objektų paveldosauginės vertės nustatymas, remiantis autentiškumo kriterijumi [9, p.63–68]. Autentiškais laikomi istoriškai susiformavę kūriniai kartu su visais menine, konstrukcinę vertę turinčiais pakeitimais, papildymais. Autentiškai prilyginama: dalinis rekonstravimas, kai naujos dalys sudaro daugiau negu 50% kūrinio apimtį; restauravimas, kai naujos dalys sudaro ne daugiau nei 25% kūrinio apimtį, taip pat naujos dalys padarytos iš patvarių medžiagų, panaudojus senas formas ar originalų modelį.

Autentiškumo vertinimas atliekamas pagal šiuos kriterijus:

a) Autentiškumas pagal istorinius laikotarpius:

- labai senas – nuo seniausių laikų iki 1667m. - 10-7 balai;
- senesni – nuo 1668m. iki 1860m. – 6-4 balai;
- nuo 1861m. iki naujausių laikų, bet ne mažiau 50m. – 3-1 balai.

b) Autentiškos struktūros išlikimas (vertinant visumos bei sudėtinių dalių plano struktūrą, konstrukcijas, vidaus įrangą, dekorą), kai autentiškos struktūros išlikę:

- 100% - 10-9 balai;
- 2/3 – 8-6 balai;
- nuo 1/3 iki 2/3 – 5-4 balai;
- mažiau kaip 1/3 – 3-1 balai.

c) Istorinė vertė:

- susijęs su valstybinės reikšmės įvykiais ar asmenybėmis – 10-6 balai;
- regioninės bei vietinės reikšmės – 5-1 balai.

d) Fizinė būklė:

- gera būklė – susidėvėjimas 0-20% - 10-9 balai;
- patenkinama – susidėvėjimas 21-40% - 8-6 balai;
- bloga – susidėvėjimas 41-60% - 5-4 balai;
- avarinė – susidėvėjimas 61-80% - 3-1 balai;
- griuvėsiai, liekanos, kai susidėvėjimas 81-100% - 0 balų.

	Autentiškumas pagal istorinius laikotarpius	Autentiškos struktūros išlikimas	Istorinė vertė	Fizinė būklė	Bendras vertinimas
Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia	3	8	4	9	6
Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia	2	6	2	9	5
Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė	3	6	5	8	5

4 lentelė: Kultūros paveldo objektų vertinimas

Pagal vertinimo rezultatus galima teigti, kad ryškiausią paveldosauginę vertę turi Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčios pastatas. Pakankamai aukštą jo įvertinimą lemia jo amžius, išlikusi

autentiška struktūra bei gera fizinė būklė. Kalbant apie istorinę vertę yra sunku ją nustatyti, kadangi pastatas statytas pagal tuo metu vyrausią tipinį projektą. Tačiau pastato kaip tūrinės dominantės vaidmuo Naujosios Vilnios miestovaizdyje daugiau nei šimtą metų darė įtaką miesto tūrinės – erdvinės struktūros formavimuisi, todėl tapo neatsiejama urbanistinio audinio dalis.

Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčios pastatas bei Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės pastatų kompleksas turi šiek tiek menkesnę vertę. Bažnyčios pastato autentiškumą mažina tai, kad po II pasaulinio karo ji buvo restauruota ir neteko dalies autentiškos struktūros bei medžiagiškumo. Ligoninės kompleksas taip pat nukentėjo karo metu, kai jame buvo įsikūrę kariuomenės daliniai. Baigiantis karui, daugelis kariuomenės pastatų buvo sudeginti, ko rezultate ligoninės pastatų ansamblis neteko vieno korpuso. Tačiau likusioji dalis yra autentiškas XXa. pradžios plytų stiliaus pavyzdys.

3. Paminklosauginiai reikalavimai, taikytini kultūros paveldo objektams Naujosios Vilnios teritorijoje

Egzistuoja įvairūs įstatymai bei kitokie teisiniai aktai, reglamentuojantys ūkinę veiklą, turinčią įtakos kultūros paveldo objektams, bei nustatantys paveldo objektų apsaugos režimą. Toliau nagrinėjant teisės aktus apibrėžiama jų įtaka objektams, esantiems nagrinėjamoje teritorijoje. Naujosios Vilnios teritorijoje esantiems kultūros paveldo objektams galioja šie teisės aktai:

- Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas [12];
- Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas [13];
- Pavilnių ir Verkių regioninio parko nuostatos [19];
- Europos kraštovaizdžio konvencija [7];
- 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija [1];
- Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija [6].

3.1. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas

Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo [12] paskirtis – išsaugoti Lietuvos nekilnojamąjį kultūros paveldą ir perduoti ateities kartoms, sudaryti sąlygas visuomenei jį pažinti ir juo naudotis. Šis įstatymas įgyvendina Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Tarptautinių sutarčių ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymų nuostatas nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos srityje, nustato nekilnojamojo kultūros paveldo, esančio Lietuvos Respublikos teritorijoje, apskaitos, saugojimo

ir tvarkybos, šio ir kitų teisės aktų nustatytų paveldosaugos reikalavimų laikymosi priežiūros, kultūros paveldo objektų būklės stebėjimo teisinius pagrindus bei saugo nematerialųjį kultūros paveldą, nustatydamas su juo susijusių vietų ir kitokių nekilnojamųjų daiktų apsaugą.

Šiame įstatyme apibrėžiamas nekilnojamojo paveldo skirstymas.

Pagal sandarą:

a) Pavienis objektas:

- Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė;
- Naujosios Vilnios Šv. Kazimiero bažnyčia;
- Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia;

b) Kompleksinis objektas:

- Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksas;
- Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė;

c) Vietovė:

- Rokantiškių piliavietė;
- Pučkorių piliakalnis;
- Rokantiškių piliakalnis su gyvenvieta;
- Kapinės;
- Pilkapynas;
- Paminklas "Prarastoji karta".

Pagal reikšmingumą lemiantį vertingųjų savybių pobūdį:

a) Architektūrinis:

- Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė;
- Naujosios Vilnios Šv. Kazimiero bažnyčia ;
- Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia;
- Kučkuriškių popieriaus fabriko pastatų kompleksas;
- Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė;

b) Archeologinis:

- Rokantiškių piliavietė ;
- Pučkorių piliakalnis;
- Rokantiškių piliakalnis su gyvenvieta;
- Pilkapynas;

c) Memorialinis:

- Kapinės;
- Paminklas "Prarastoji karta".

Įstatymas nurodo, jog nekilnojamas kultūros paveldas inventorizuojamas surašant visus galimus jam priskirti kūrinius ir kitus daiktus. Inventorizavimo duomenys nuolat tikslinami, kaupiami ir sisteminami.

Nekilnojamosioms kultūros vertybėms atskleisti reikia atlikti istorinius ir fizinius tyrimus. Remiantis šių tyrimų duomenimis, nustatomas kultūros paveldo objektų ar vietovių ir jų vertingųjų savybių reikšmingumas.

Taip pat šis įstatymas skelbia, kad kultūros paveldo objektas yra saugomas kartu su jo užimama ir jam nustatyta teritorija. Ši teritorija nuo kultūros paveldo objekto neatsiejama. Saugomam objektui ar vietai nustatoma žmogaus veiklos neigiamą poveikį švelninanti tarpinė apsaugos zona. Ši zona gali turėti vieną arba abi šias skirtingo apsaugos ir naudojimo režimo zonas:

- 1) *apsaugos nuo fizinio poveikio zona* – už kultūros paveldo objekto teritorijos esanti zona, kurioje draudžiama veikla, galinti fiziškai pakenkti kultūros paveldo objekto vertingosioms savybėms;
- 2) *vizualinės apsaugos zona* – už kultūros paveldo objekto teritorijos ar apsaugos nuo fizinio poveikio zonos esanti teritorija, kurioje draudžiama veikla, galinti trukdyti apžvelgti kultūros paveldo objektą.

Kultūros paveldo objektams Naujosios Vilnios teritorijoje nėra nustatyta fizinio poveikio bei vizualinės apsaugos zonų. Tokiu atveju taikomos laikinosios zonos: fizinio poveikio – 50m, vizualinės apsaugos – 500m.

Įstatyme apibrėžiami tokie galimi kultūros paveldo objektų tvarkymo darbai:

- a) Konservavimas – siekiama išsaugoti esamą vertybės sudėtį ir apimtį;
- b) Konservavimas–restauravimas – siekiama išsaugoti esamos vertybės sudėtį ir apimtį, restauruojant atskirus jos elementus;
- c) Restauravimas – siekiama restauruoti ir pritaikyti vertybę, išsaugant esamus kultūrinės vertės požymius, atkuriant sužalotus ar sunykusius objektus.

Nagrinėjamoje teritorijoje esantiems paveldo objektams taikytini skirtingo pobūdžio tvarkymo darbai. Archeologinėse vietovėse turėtų būti atliekami konservavimo darbai, išlaikant esamą struktūrą. Architektūriniams objektams gali būti taikomi konservavimo-restauravimo arba restauravimo režimai, atkuriant sunykusias šių objektų vertybes bei pritaikant juos šiuo metu aktualioms funkcijoms.

Taip pat įstatyme numatomi paveldo objektų naudojimo režimai:

- a) Rezervinis – taikomas tiems kultūros paveldo objektams, kuriuos tikslinga išsaugoti, kad ateityje būtų galima juos ištirti panaudojant didesnes mokslo galimybes. Ūkinis naudojimas draudžiamas, siekiant išsaugoti objektą, jei ūkinė veikla pakenktų jo išsaugojimui;
- b) Autentiškos paskirties – riboto naudojimo režimas, kai leidžiama kultūros vertybę ribotai ūkiškai naudoti, derinant tai su vertybės išsaugojimu. Šis režimas nustatomas tiems kultūros paveldo objektams, kurių naudojimas pirminiu ar istoriškai susiklosčiusiu būdu užtikrintų jų priežiūrą ir

geriau nei kitoks naudojimas atskleistų saugomo objekto vertingąsias savybes;

- c) Tausojamo naudojimo – nustatomas tiems kultūros paveldo objektams, kuriems išsaugoti tikslinga parinkti tokį naudojimo būdą ir pritaikymą, kad mažiausiai būtų sužalotos objekto vertingosios savybės.

Naujojoje Vilnioje esančių objektų naudojimo režimas įvairus. Archeologinėms vietovėms taikomas rezervinis režimas, čia draudžiama ūkinė veikla, o objektai skiriami tik visuomeniniam pažinimui. Tuo tarpu architektūros paveldo objektams taikomas riboto arba tausojamojo naudojimo režimas. Pavyzdžiui, popieriaus fabriko pastatų komplekse leidžiama ūkinė veikla, kadangi ji nebegali pakenkti objekto vertybėms, o gamybinė funkcija užtikrina šių vertybių išryškinimą.

Atskiras įstatymo skyrius skirtas viešosios pagarbos nekilnojamojo kultūros paveldo objektų (memorialinių ir sakralinių objektų, mirusiųjų ar žuvusiųjų palaidojimo ir atminimo vietų) apsaugos reglamentavimui. Čia skelbiama, jog visos kapinės turi būti prižiūrimos pagal patvirtintas kapinių tvarkymo taisykles. Neveikiančių kapinių teritorijoms nustatoma pagrindinė konservacinė (saugojimo) žemės naudojimo paskirtis, o ši gali būti pakeista tik pripažinus kitokio visuomenės poreikio viršenybę ir perkėlus mirusiųjų palaikus.

Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatyme pabrėžiama, jog *kiekvienas visuomenės narys turi teisę pažinti nekilnojamąsias kultūros vertybes*. Tai reiškia, kad kultūros paveldo objektų valdytojai privalo užtikrinti laisvą patekimą prie valstybės saugomų objektų, suteikiant galimybę viešajam pažinimui.

3.2. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas [13] nustato visuomeninius santykius, susijusius su saugomomis teritorijomis, saugomų teritorijų steigimo, apsaugos, tvarkymo ir kontrolės teisinius pagrindus, taip pat reglamentuoja veiklą jose.

Įstatyme deklaruojami tokie paveldo objektų skelbimo tikslai:

- a) išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo objektus;
- b) išsaugoti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę;
- c) sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams;
- d) sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui;
- e) propaguoti gamtos ir kultūros paveldo objektus.

Taip pat įstatyme apibrėžiama kultūros vertybių klasifikacija:

- a) archeologiniai – piliakalniai, kiti senovės gynybiniai įtvirtinimai ar jų liekanos, senovės gyvenimo, gavybos, gamybos ir laidojimo vietos;

- b) mitologiniai (sakraliniai) / istoriniai / memorialiniai – alkais vadinamos ir kitos senovės kulto vietos, akmenys su senovės žmogaus veiklos žymėmis ar kiti žodinėje tautos kūryboje išgarsinti objektai bei vietos;
- c) architektūriniai / inžineriniai – reikšmingais pripažinti gyvenamieji bei negyvenamieji pastatai, jų dalys ir priklausiniai, pastatų kompleksai bei ansambliai, dvarų parkai, kitos vientisos architektūrinės kompozicijos ryšiais susietos statinių ir kitų kūrinių grupės;
- d) dailės – reikšmingais pripažinti monumentaliosios dailės kūriniai, koplytėlės, koplytstulpiai, stogastulpiai, monumentalūs kryžiai, memorialiniai statiniai ir kiti dailės kūriniai, tiesiogiai susiję su jų užimama bei naudojimui reikalinga teritorija.

Pagal šią klasifikaciją, nagrinėjamoje teritorijoje esama archeologinių (piliakalniai, piliavietė, pilkapiai), memorialinių (kapinės), architektūrinių (popieriaus fabriko pastatų kompleksas) bei dailės (paminklas „Prarastoji karta“) kultūros vertybių.

Saugomų teritorijų įstatymas nurodo, kad paveldo objektų teritorijose draudžiama:

- a) naikinti ir žaloti paveldo objektus ar jų vertės požymius;
- b) kasti, arti žemę, perkelti į kitą vietą riedulius, išskyrus atvejus, jei šie darbai susiję su paveldo objektų eksponavimu, naudojimu ar tvarkymu;
- c) statyti statinius, nesusijusius su paveldo objektų eksponavimu ar tvarkymu.

Kai kurie nagrinėjamoje teritorijoje esantys paveldo objektai (Pučkorių, Rokantiškių piliakalniai, Rokantiškių piliavietė su gyvenviete) įeina į Pavilnių regioninio parko teritoriją. Saugomų teritorijų įstatyme, reglamentuojančiame veiklą valstybiniuose parkuose, teigiama, kad valstybiniuose parkuose draudžiama arba ribojama veikla, galinti pakenkti saugomiems kompleksams ir objektams (vertybėms), taip pat rekreaciniams ištekliams. Konkrečiai valstybiniuose parkuose draudžiama:

- a) rengti naujus naudingųjų iškasenų karjerus ir šachtas, taip pat naujus gręžinius naftos ir dujų žvalgybai bei gavybai, statyti pramonės įmones, aerodromus, vėjo jėgaines, tiesti tranzitinius inžinerinius tinklus, keisti reljefo formas, hidrografinio tinklo natūralius elementus, naikinti ir keisti istoriškai susiformavusio kultūrinio kraštovaizdžio pobūdžio, urbanistinių ir architektūrinių jo elementų vertės požymius;
- b) mechanškai ardyti natūralių pelkių augalinę dangą, kasti jose durpes, taip pat sausinti ir keisti į žemės ūkio naudmenas bei vandenis aukštapelkes;
- c) tvenkti ir reguliuoti natūralias upes, keisti jų vagas ir natūralų ežerų vandens lygį;
- d) statyti statinius valstybinių parkų tvarkymo planuose ir bendrojo planavimo dokumentuose nenustatytose vietose;
- e) statyti naujus gyvenamuosius namus, ūkininko ūkio ir kitus pastatus ar didinti jų tūrius šlaituose,

statyti statinius, mažinančius kraštovaizdžio estetinę vertę, ir sodinti želdinius, užstojančius istorinę, kultūrinę bei estetinę vertę turinčias panoramas;

f) įrengti išorinę reklamą, nesusijusią su valstybiniuose parkuose saugomomis vertybėmis.

Taip pat įstatyme apibrėžiamos ekologinės apsaugos zonos, į kurias įeina:

- a) bendrosios ekologinės apsaugos zonos;
- b) buferinės apsaugos zonos;
- c) fizinės apsaugos zonos;
- d) vizualinės apsaugos zonos.

Fizinės apsaugos zonose draudžiama:

- a) kasti žemę ir atlikti kitus darbus, galinčius sukelti grunto deformaciją ir vibraciją, arti žemę, perkelti į kitą vietą riedulius;
- b) statyti statinius, nesusijusius su paveldo objektų eksponavimu ar tvarkymu;
- c) laikyti aktyvias chemines, degias bei sprogstamąsias medžiagas;
- d) statyti užtvankas bei keičiančius vandens lygį hidrotechninius statinius, tiesinti ir gilinti šaltinių ir upių vagas.

Paveldo objektų vizualinės apsaugos zonose draudžiami darbai, trukdantys apžvelgti paveldo objektus.

3.3. Pavilnių ir Verkių regioninio parko nuostatos

Pavilnių regioninis parkas įsteigtas siekiant išsaugoti erozinių raguvynų bei Vilnios slėnio kraštovaizdį, jo gamtinę ekosistemą bei kultūros paveldo vertybes, jas tvarkyti ir racionaliai naudoti.

Regioninio parko paskirtis yra:

- a) išsaugoti <...> Barsukynės, Rokantiškių <...> erozinius raguvynus su būdingomis augalų bendrijomis, Vilnelės slėnį;
- b) išsaugoti kultūros paveldo vertybes, iš jų Rokantiškių ir Puškorių archeologines, Vilnios slėnio techninės kultūros vertybes;
- c) išsaugoti gamtinės ekosistemos stabilumą;
- d) atkurti pažeistus gamtos, kultūros kompleksus bei objektus;
- e) atlikti mokslo tyrimus ir kaupti informaciją gamtosaugos, kultūros paveldo apsaugos ir kitose srityse;
- f) sudaryti sąlygas plėtoti rekreacinę veiklą;
- g) reglamentuoti ūkinę veiklą bei urbanizacijos;
- h) propaguoti gamtosaugos idėjas, materialinės ir dvasinės kultūros palikimą [19].

Regioninio parko teritorija pagal gamtos ir kultūros vertybes, jų pobūdį, apsaugos formas ir naudojimo galimybes skirstoma į konservacinę, apsauginę, rekreacinę, gyvenamąją ir ūkinę funkcines zonas.

Regioninio parko teritorijoje draudžiama suteikti naujus sklypus namų statybai. Statybos ir rekonstravimo darbai esamuose sklypuose gali būti vykdomi tik turint leidimą. Pastatai projektuojami, statomi ar rekonstruojami atsižvelgiant į parko teritorijos architektūros savitumus (aukštingumą, pobūdį, formas, tradicines statybines medžiagas) bei kraštovaizdžio pobūdį.

Organizuoti rekreacinę veiklą parke leidžiama tik suderinus tai su regioninio parko administracija.

Visi ūkinės veiklos projektai, susiję su minėta teritorija, turi atitikti šio reglamento reikalavimus. Taigi, iš esmės Pavilnių regioninio parko direkcija yra ta vykdomoji institucija, kuri kontroliuoja jos teritorijoje esančių nekilnojamojo kultūros paveldo objektų naudojimą bei užtikrina kultūros vertybių naudojimo ir tvarkymo režimų įgyvendinimą.

3.4. Europos kraštovaizdžio konvencija

Konvencija yra tarptautinis dokumentas, kurį pasirašiusios valstybės sutaria dėl tam tikrų principų, kurie įgyvendinami priimant atitinkamus įstatymus bei adaptuojant šių principų įgyvendinimą prie konkrečios valstybės valdymo aparato. Taigi iš esmės viskas, kas teigiama konvencijoje, kurią pasirašė ir Lietuva, jau yra apibrėžta Lietuvos įstatyminėje bazėje.

Europos kraštovaizdžio konvencijoje [7] apibrėžiama, kad kraštovaizdis - tai žmonių suvokiama vietovė, kurios pobūdį nulėmė gamtos ir (arba) žmonijos faktorių veikimas ir sąveika. Ši konvencija yra taikoma visai ją pasirašiusių šalių teritorijai ir apima natūralios gamtos, kaimo, miesto ir miesto apylinkių vietoves, žemę, vidaus vandenį ir jūrų vietoves. Jos tikslas – skatinti kraštovaizdžio apsaugą, tvarkymą bei planavimą ir organizuoti Europos valstybių bendradarbiavimą kraštovaizdžio klausimais.

Pasirašydama šią konvenciją, kiekviena šalis įsipareigoja:

- a) įteisinti kraštovaizdį kaip svarbią žmonės supančios aplinkos sudedamąją dalį, jų bendro kultūros ir gamtos paveldo apraišką bei jų savasties pagrindą;
- b) nustatyti ir įgyvendinti kraštovaizdžio politiką, kuria siekiama saugoti, tvarkyti ir planuoti kraštovaizdį;
- c) nustatyti plačiosios visuomenės, vietos ir regionų valdžios institucijų bei kitų dalyvių dalyvavimo tvarką;
- d) integruoti kraštovaizdį kaip reiškinį į savo teritorijų ir miestų planavimo politiką bei

savo kultūros, aplinkos, žemės ūkio, socialinę ir ekonominę politiką.

Konvencijoje numatomos tokios iškeltų tikslų įgyvendinimo priemonės:

- a) Supratingumo didinimas - didinti visuomenės, privačių organizacijų ir valdžios institucijų supratingumą apie kraštovaizdžių vertę, jų vaidmenį ir pokyčius;
- b) Profesinis rengimas ir švietimas – skatinti kraštovaizdžio vertinimo ir tvarkymo specialistų rengimą bei kraštovaizdžio politikos, apsaugos, tvarkymo ir planavimo tarpdisciplinines mokymo programas privataus ir viešojo sektoriaus profesionalams;
- c) Nustatymas ir vertinimas - nustatyti kraštovaizdžius, analizuoti jų charakteristikas ir juos keičiančius veiksnius, atkreipti dėmesį į pokyčius;
- d) Kraštovaizdžio kokybės tikslai - po konsultacijų su visuomene apibrėžti kraštovaizdžio kokybės tikslus;
- e) Įgyvendinimas - priimti kraštovaizdžio apsaugai, tvarkymui ir (arba) planavimui skirtus teisės dokumentus.

Taip pat konvencijoje numatomi šalių tarpusavio bendradarbiavimo įsipareigojimai:

- a) teikti viena kitai su kraštovaizdžio reikalais susijusią techninę ir mokslinę pagalbą kartu kaupiant patirtį ir dalijantis ja bei mokslinių tyrimų projektų rezultatais;
- b) skatinti kraštovaizdžio specialistų mainus, ypač mokymo ir informavimo tikslais;
- c) keistis informacija visais su šios konvencijos nuostatomis susijusiais klausimais.

3.5. 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija

Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencijos [1] tikslas yra apsaugoti archeologijos paveldą - Europos kolektyvinės atminties šaltinį ir istorinių bei mokslinių tyrimų objektą. Archeologijos paveldas apima tiek žemės paviršiuje, tiek po vandeniu esančias struktūras, konstrukcijas, pastatų grupes, įsisavintas aplinkas, kilnojamuosius objektus, kitų rūšių paminklus bei jų aplinką. Šią konvenciją pasirašiusios šalys įsipareigoja kasinėjimų ir kitokios archeologinės veiklos kontrolės bei priežiūros procedūras taikyti taip, kad būtų:

- a) užkirstas kelias bet kokiam neteisėtam archeologijos paveldo objektų kasinėjimui ar perkėlimui;
- b) užtikrinta, kad archeologiniai kasinėjimai ir žvalgymai būtų vykdomi remiantis moksliniais principais;
- c) užtikrinta, kad kasinėjimus ir kitus galinčius pakenkti darbus vykdytų kvalifikuoti ir specialius įgaliojimus turintys asmenys.

Taip pat kiekviena šalis įsipareigoja įgyvendinti fizinės archeologijos paveldo apsaugos priemones ir atsižvelgdama į aplinkybes pasirūpinti:

- a) kad valdžios institucijos perimtų ar kitokiomis priemonėmis apsaugotų teritorijas, kurias numatoma paskelbti archeologiniais draustiniais;
- b) archeologijos paveldo konservavimu ir priežiūra;
- c) atitinkamomis saugyklomis, kuriose būtų saugomos iš radimvietės išgabentos archeologinės liekanos.

Taigi iš esmės šia konvencija siekiama užtikrinti, kad archeologiniai tyrimai būtų atliekami kvalifikuotai, ir kad tokiu būdu būtų išsaugomos archeologinių kultūros paveldo objektų vertybės. Taip pat konvencijoje nustatomi archeologinių radinių konservavimo principai, tyrimų finansavimo prioritetai, aptariami bendradarbiavimo mokslinės informacijos kaupimo ir apsaugos sferoje bei archeologijos paveldo objektų nelegalios apyvartos prevencijos klausimai.

3.6. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija

Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijos [6] tikslas - gerinti miesto ir kaimo vietovių aplinką ir tuo būdu skatinti valstybių bei regionų ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą bei užtikrinti, kad būtų imtasi teisinių priemonių architektūros paveldui apsaugoti.

Konvenciją pasirašiusios šalys įsipareigoja:

- a) įgyvendinti atitinkamas priežiūros ir patvirtinimo procedūras, reikalingas užtikrinant teisinę atitinkamų objektų apsaugą;
- b) užkirsti kelią saugomų vertybių sunykimui, sugadinimui ar nugriovimui;

Konvencijoje aptariamos konkrečios teisinės priemonės, kurios turi būti įgyvendintos, siekiant užtikrinti architektūrinio paveldo išlikimą. Taip pat apibrėžiamos architektūros paveldo konservavimo gairės, nurodomi informacijos mainų bei viešųjų ryšių politikos prioritetai.

IŠVADOS

- a) Naujojoje Vilnioje yra 11 kultūros paveldo objektų, iš kurių 4 yra archeologinės vietovės, 2 – memorialinės vietovės, 1 statinių kompleksas (su 3 saugomais statiniais) ir 1 pavienis statinys;
- b) archeologinės vietovės tirtos nedaug: Rokantiškių piliavietėje – tik viršutinė kultūrinio sluoksnio dalis, Pučkorių ir Rokantiškių piliakalniuose atlikta tik po 1 šurfą;
- c) Naujosios Vilnios pilkapynas paskutinį kartą tyrinėtas XXa. pradžioje, vėliau buvo nusiaubtas brangenybių ieškotojų, dėl ko jo vertingosios savybės suprastėjo;
- d) vienintelis saugomas pavienis statinys – cerkvė – neturi didelės kultūrinės vertės, kadangi yra sąlyginai naujas (XXa. pradžios) ir tarpukariu ženkiai restauruotas;
- e) saugomas statinių kompleksas (popieriaus fabriko teritor.) turi didelę kultūrinę vertę, kadangi jame išlikę pakankamai daug autentiškų struktūros elementų; pažymėtina, jog komplekso vertybė – planinė-erdvinė struktūra – sovietmečiu pažeista saugomoje teritorijoje pastačius naujų pastatų;
- f) atsižvelgiant į kultūrinę vertę bei autentiškumą, siūloma į kultūros paveldo registrą įtraukti dar 3 objektus: 2 pavienius statinius ir pastatų kompleksą;
- g) analizuojant paveldosauginius teisinius dokumentus, nustatyta, kad veiklą Naujosios Vilnios kultūros paveldo objektų teritorijoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos (LRNKVA) įstatymas, Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas bei Pavilnių regioninio parko nuostatos;
- h) įvertinus tarptautinių konvencijų (Europos kraštovaizdžio, Europos archeologijos paveldo apsaugos, Europos architektūros paveldo apsaugos) turinį, galima teigti, jog jose deklaruojamos paveldosauginės nuostatos yra tinkamai perkeltos į Lietuvos Respublikos įstatyminę bazę;
- i) aptartiems kultūros paveldo objektams nėra nustatytų individualių fizinės bei vizualinės apsaugos zonų, todėl taikomos LRNKVA įstatyme nustatytos laikinosios;
- j) tvarkant kultūros paveldo objektus, remiantis LRNKVA įstatymu, archeologinėse vietovėse

- (Pučkorių ir Rokantiškių piliakalniai, Rokantiškių piliavietė, pilkapynas) turi būti taikomas konservacinis režimas, išlaikant esamą struktūrą bei užtikrinant vertingųjų savybių išsaugojimą;
- k) tvarkant kultūros paveldo objektus, remiantis LRNKVA įstatymu, architektūriniams objektams gali būti taikomas konservavimo-restauravimo arba restauravimo režimas, jei tai būtina siekiant atkurti ar pagerinti esamas vertingąsias savybes;
 - l) kultūros paveldo objektų naudojimo režimas archeologinėse vietovėse turi būti rezervinis, kad ateityje galima būtų juos nuodugniau ištirti;
 - m) architektūros paveldo objektams turi būti taikomas „autentiškos paskirties“ režimas, kadangi jų naudojimas pagal paskirtį padeda atskleisti jų vertingąsias savybes;
 - n) kultūros paveldo objektų, įeinančių į Pavilnių regioninio parko teritoriją (šiuo atveju – archeologinių vietovių) teritorijose draudžiama bet kokia ūkinė veikla, galinti pakenkti saugomiems objektams ir jų vertybėms; šių objektų naudojimo ir tvarkymo režimus kontroliuoja Pavilnių regioninio parko direkcija.

Literatūros sąrašas

1. 1992 metų pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą <http://www.kpd.lt/lt/node/88>
2. Drėmaitė M. *Administracinis pastatas*, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30523>
3. Drėmaitė M. *Gamybinis pastatas*, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30524>
4. Drėmaitė M. *Popieriaus fabriko pastatų kompleksas*, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30522>
5. Drėmaitė M. *Sandėlis*, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=30525>
6. Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą http://www.heritage.lt/t_aktai/konvencijos/architekturos_paveldo.htm
7. Europos kraštovaizdžio konvencija [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=189933
8. Firkovičius A. *Naujosios Vilnios bažnyčia. Istoriniai tyrimai. 1987*, Vilniaus apskrities archyvas, f. 5, b.4212.
9. Glemža J.R. *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas*. Vilnius : Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002
10. Kapinės, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=10603>
11. Kultūros paveldo centras, [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą www.kpc.lt
12. Lietuvos Respublikos Nekilnojamųjų vertybių apsaugos įstatymas [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15165&p_query=&p_tr2=
13. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=156931
14. Mačiulis V. *Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė.Ligoninės istorija*. [žiūrėta 2009 01 16] Prieiga per internetą <http://www.rvpl.lt/>
15. Naujosios Vilnios pilkapynas, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=12063>
16. Naujosios Vilnios pilkapynas ,Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija, [žiūrėta 2009 01 13] Prieiga per internetą <http://www.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=99>

17. Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=17389>
18. Paminklas "Prarastoji karta", Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=2679>
19. Pavilnių ir Verkių regioninio parko nuostatos [žiūrėta 2009 01 18] Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29945
20. Pučkorių piliakalnis, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=16124>
21. Pučkorių piliakalnis, Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija, [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą <http://new.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=69>
22. Rokantiškių piliakalnis, Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija, [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą <http://new.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=102>
23. Rokantiškių piliavietė, Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija, [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą <http://new.pavilniai-verkiai.lt/lt/?pid=101>
24. Rokantiškių piliavietė, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=1799>
25. Rokantiškių piliakalnis su gyvenviete, Kultūros paveldo centro registras. [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą <http://195.182.68.156/DB/pilnas.jsp?mc=2932>
26. Rokantiškių piliakalnis, Lietuvos piliakalniai, [žiūrėta 2009 01 12] Prieiga per internetą http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=747
27. Vakežytė J. *N. Vilnia. Šv. Marijos Taikos karalienės bažnyčia: istorinė pažyma*. 1970, Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, b. 6586.
28. Литовская Епархия, *Храм во имя первоверховных апостолов Петра и Павла*, Вильнюс, 1908г., [žiūrėta 2008 04 16] Prieiga per internetą <http://www.orthodoxy.lt/index.php/where,eparhia:sub,viln%20blag;sub3,24>

Ilustracijų sąrašas

- 1 pav. - Kultūros paveldo objektų išsidėstymo schema (*autorius schema*)
- 2 pav. - Memorialas tremtiniais atminti „Prarastoji karta“, aut. V.Gylikis [žiūrėta 2009 01 15]
Prieiga per internetą
http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:N._Vilnia,_paminklas_tremtiniais.JPG
- 3 pav. - Naujosios Vilnios Šv. Petro ir Povilo cerkvė (*autorius fotofiksacija*)
- 4 pav. - Kučkuriškių popieriaus fabriko gamybinis pastatas [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą
<http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/11/?itemID=6&ID=16738&nID=28247&glD=19>
- 5 pav. - Kučkuriškių popieriaus fabriko administracinis pastatas [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą
<http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/11/?itemID=6&ID=16736&nID=28247&glD=19>
- 6 pav. - Kučkuriškių popieriaus fabriko sandėlio pastatas [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą
<http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/11/?itemID=6&ID=16739&nID=28247&glD=19>
- 7 pav. - Naujosios Vilnios Šv.Kazimiero bažnyčia (*autorius fotofiksacija*)
- 8 pav. - Naujosios Vilnios Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės bažnyčia (*autorius fotofiksacija*)
- 9 pav. - Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė [žiūrėta 2009 01 15] Prieiga per internetą
http://pipedija.laikas.lt/index.php/Vaizdas:Respublikine_naujosios_vilnios_psichiatrine_ligonine.jpg

Lentelių sąrašas

- 1 lentelė: Nekilnojamojo kultūros paveldo objektai
- 2 lentelė: Paveldo objektų klasifikacija
- 3 lentelė: Siūlomi įtraukti į kultūros paveldo vertybių sąrašą objektai
- 4 lentelė: Kultūros paveldo objektų vertinimas

Priedas Nr. 2. Nuorodos į susijusius archyvinius šaltinius

ARCHYVINIAI DOKUMENTAI

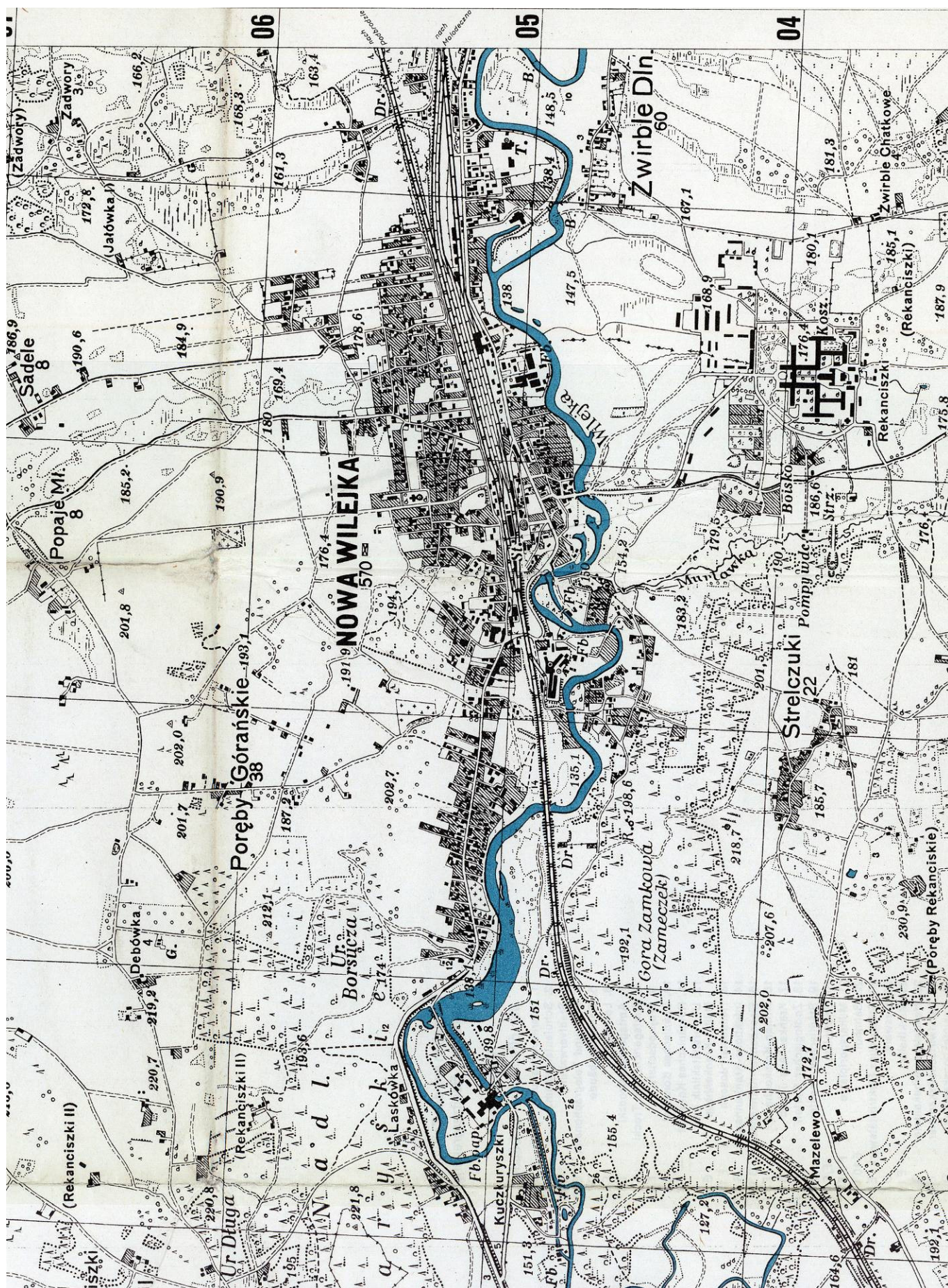
Eil.Nr.	Kodas	Pavadinimas	Atliko	Metai
1	F5/ 4212	Naujosios Vilnios bažnyčia. Istoriniai tyrimai	A.Firokovičius	1987
2	F.1019/ B.6586	N.Vilnia. Šv. Marijos Taikos karalienės bažnyčia: istorinė pažyma.	J.Vakežytė	1991
3	F.1019/ B.6785, 6786	Puškarnia, Puškoriai arba dabartinė N.Vilnios miesto Puškorių gt. 9. Archeologinių tyrimų ataskaita.	J.Racevičienė	1970
4	F9/ 85-14	[Naujoji Vilnia] Uzupetnicnie czenia statycznego do projektu cabcio - to w Nowje Wilejce		1934?
5	F.1019/ Ap.11/ B6786	Puškoriai - Puškarnia arba dabartinė N.Vilnios miesto Puškorių g-vė Nr.9. Istorinė apybraiža.	J.Racevičienė	1970
6	F2/ 312-1	Medžiotų draugijos sodyba Puškorių gatvėje. Architektūriniai apmatavimai.	R.Mickevičius, J.Konstantinavičius, T.Sinekova	1973
7	F2/ 312-12	Naujoji Vilnia, Pučkorių g-vė 9 /Puškarnia/. Architektūriniai - fotogrametriniai apmatavimai		1985
8	F2/392-2	Gyvenamojo namo Vilniuje, Pučkorių gt. Teritorijos inžinerinių geologinių tyrimų ataskaita.	L.Viršuta	1973
9	F2/ 392-10	Administracinės patalpos ir sandėliai Vilniuje, Puškorių gt. 7. Techninis projektas. Inžinerinė - geologinė dalis	B.Rusteika	1977
10	F2/ 392-11	Pastatas N.Vilnioje Puškorių gt. Nr. 7. Inžinerinė - geologinė dalis.	L.Viršuta	1979
11	F2/ 508a-2	Meno kūrinių restauravimo dirbtuvės, esančios N.Vilnioje, Puškorių gt. Nr. 9. Eskizinis projektas.	V.Gabriūnas, E.Zulonas	1974
12	F2/ 508-2	Meno kūrinių restauravimo dirbtuvės, esančios N.Vilnioje, Puškorių gt. Nr. 9. Eskizinis projektas.	E.Zulonas	1974
13	F2/ 392-7	Vilnius, Puškorių g. 9. Techninis darbo projektas. Dalinė vėnt sistemų automatizacija.	Smilga	1975
14	F2/ 392-9	Medžiotų ir žvejų draugijos gamybinis kompleksas Vilniuje, Pučkorių g. 5. Vėdinimas. Darbo brėžiniai.	S.Biekša	1975
15	F2/ 970.1	LTSR Vilniaus m Naujosios Vilnios liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas, Vilniaus gt. Nr. 127. Dekoratyviniai vartai. Darbo brėžiniai ir kalkuliacija.	A.Ščiogolevas	1979
16	F2/ 326-1	Naujoji Vilnia, Vilniaus gt. 176. Vaistinė nr. 23. Architektūriniai apmatavimai.	V.Liutkevičius, V.Žebrauskas	1971
17	F2/ 326-2	Naujoji Vilnia, Vilniaus gt. 176. Vaistinė nr. 23. Architektūrinė dalis, eskizinis projektas.	V.Strigūnas	1977
18	F2/ 326-4	Vaistinė nr. 23 (Naujoji Vilnia), Vilniaus g. 176. Techninis darbo projektas. Architektūrinė - statybinė dalis.	V.Strigūnas	1977
19	F.1019/ B6587	Vilnius, Parko g. 15 (Naujoji Vilnia). Psichiatrinė klinika. Medienos tyrimai ir technologijos rekomendacijos.	R.Valiulis	1992
20	F2/ 1556- 52	Naujosios Vilnios Psichoneurologinės klinikos rezervinis pastatas Nr. 33. Paminklo sauginė užduotis.	D.Skrebienė	
21	F2/ 326-3	Naujoji Vilnia, Vilniaus gt. 176, Vaistinė Nr. 23. Techninis projektas. Inžinerinė - geologinė dalis.	L.Viršuta	1977

Vilniaus apskrities archyve esantys su tiriamą vietovę susiję dokumentai

Priedas Nr. 3. Istoriniai Naujosios Vilnios žemėlapiai

Carinio laikotarpio 1896-1908. 2 varstų (1:84 000) žemėlapių XIII-19(Medniki) fragmentas

II-ojo pasaulinio karo laikotarpio vokiečių kartografo išleisto žemėlapis „Stadtplan Wilna und Umgebung“, sudaryto pagal lenkiškus (1:25000) topografinius žemėlapius, fragmentas

Sovietmečių darytų topografinių matavimų planšetų kopijos (planšetai buvo periodiškai atnaujinami, paskutiniai pakeitimai užfiksuoti apie 1975m.).

Lietuvos skaitmeninis rastrinis ortofotografinis žemėlapis ORT10LT (7732-7832)

